

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Laureen Hansmer

**HOIATUSE RAKENDAMINE JA EFEKTIIVSUS ALAEALISTE
ÕIGUSRIKKUJATE MÕJUTAMISEKS KRIMINAALMENETLUSES**

Magistritöö

Juhendajad
MA Anna Markina
MA Annika Vanatoa

Tartu
2025

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. EESTI SANKTSIOONISÜSTEEM	6
1.1. Karistamine ja selle eesmärgid	6
1.2. Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine	14
1.3. Mõjutusvahendid	19
1.3.1. Mõjutusvahendite rakendamine	19
1.3.2. Hoiatus ja muu asjakohane kohustus	23
2. HOIATUSE JA MUU ASJAKOHASE KOHUSTUSEGA LÕPETATUD KRIMINAALMENETLUSTE ANALÜÜS	27
2.1. Meetodi ja valimi kirjeldus	27
2.2. Hoiatamise alused	30
2.2.1. Hoiatamise kirjeldav statistika	30
2.2.2. Hoiatamise regressioonanalüüs	34
2.2.2.1. Hoiatamisele suunavad alaealise karakteristikud	35
2.2.2.2. Hoiatamisele suunavad süüteo ja tagajärjega seonduvad tegurid	38
2.3. Mõjutusmeetmete efektiivsus	41
2.3.1. Mõjutusmeetmete kohaldamise järgse retsidiivsuse kirjeldav statistika	41
2.3.2. Mõjutusmeetmete kohaldamise järgse retsidiivsuse regressioonanalüüs	45
2.3.2.1. Mõjutusmeetmete efektiivsust näitavad alaealise karakteristikud	46
2.3.2.2. Mõjutusmeetmete efektiivsust näitavad süüteo ja tagajärjega seonduvad tegurid	48
2.3.2.3. Üksnes hoiatuse ja muu asjakohase kohustuse efektiivsuse eristamine	49
KOKKUVÕTE	55
IMPLEMENTATION AND EFFECTIVENESS OF WARNINGS TO DETER JUVENILE OFFENDERS IN CRIMINAL PROCEEDINGS	58
SUMMARY	58
KASUTATUD KIRJANDUS	62
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	64
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	65
KASUTATUD ANDMEBAASID	65

SISSEJUHATUS

Eesti õigussüsteem on aja jooksul üha enam võtnud suuna alaealiste õigusrikkujate taasühiskonnastamisele, mitte karistamisele. Nii sätestab Eesti karistusseadustiku¹ (KarS) § 56 lõige 3, et alaealisele võib karistuse mõista või määrata üksnes siis, kui talle kohaldatava mõjutusvahendiga ei ole võimalik mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest. Seeläbi on alaealiste õigusrikkujate puhul eesmärk suunatud täielikult nende rehabiliteerimisele,² jättes karistamise viimaseks abinõuks.³ Esikohale seatakse noortega seonduvate kriminaalasjade lahendamisel nende vajadused ja iseloomustus, millest lähtuvalt tuleb valida sobiv sekkumisviis.⁴ Ühtlasi eeldab rehabiliteerimise eesmärk Eestis alaealistega seonduvate kriminaalmenetluste lahendamist ennekõike prokuratuuri tasandil, et vältida kohtumenetluse ja karistamisega kaasnevaid negatiivseid mõjusid noorele.

Ometi on kirjanduses vähe käsitletud seda, millised sekkumise elemendid karistuse alternatiivina on kõige efektiivsemad. Samuti ei eksisteeri universaalset lahendust, mis oleks sobilik igas olukorras ja alati positiivse mõjuga.⁵ Eelkõige on küsitav üksnes hoiatuse kui leebeima sekkumisviisi efektiivsus, kuivõrd see piirdub sisuliselt ühekordse vestlusega, mille käigus selgitatakse alaealise käitumise taunimisväärsust.⁶ Konkreetsemalt tuleneb prokuröri võimalus alaealise suhtes kriminaalmenetlus hoiatusega lõpetada Eesti kriminaalmenetluse seadustiku⁷ (KrMS) § 201 lõikest 2. On kindlasti isikuid, kelle kuritegelik käitumine piirdubki ühekordse eksimusega (nn juhukurjategijad) ning kelle puhul hoiatamine on piisav mõjutusmeede.⁸ Keeruliseks ja ekslikuks võib osutuda aga selle piisavuse ennatlik hindamine. Lisaks võivad alaealise õigusrikkumised olla tingitud tema puudulikest sotsiaalsetest oskustest ja toimetulekumehhanismidest,⁹ mistõttu vajab ta rohkem tuge õiguskuulekale teele suunamisel. Hoiatus ise kedagi aktiivselt ei aita, vaid annab üksnes mõista, et toimepandud seaduserikkumine ei ole ühiskonnas aktsepteeritav.

¹ Karistusseadustik. – RT I, 12.12.2024.

² RKKKo 14.06.2006, 3-1-1-43-06, p 13.1.

³ Sootak, J. KarSK § 56/20.4. – Karistusseadustik. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2021.

⁴ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. 453 SE. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/56a447c6-1e2a-4243-a488-4647f80062eb/> (25.01.2025), lk 2.

⁵ Soo, A., Markina, A., Tee, K. Karistus kui tasumine, karistus kui preventatsioon: millised karistuse eesmärgid “töötavad”? – Juridica 2022/9-10, lk 666.

⁶ Dünkel, F. Juvenile Justice and Human Rights: European Perspectives. – Kury, H., Redo, S., Shea, E. (toim). Women and Children as Victims and Offenders: Background, Prevention, Reintegration. Switzerland: Springer 2016, lk 701.

⁷ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 12.12.2024, 7.

⁸ Kiris, R., Pikamäe, P., Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Karistusõiguslikud sanktsioonid ja nende kohaldamine. Tallinn: Juura 2017, lk 55.

⁹ Vt nt Reinson, H. jt. Alaealiste õigusrikkumistele suunatud lühisekkumiste analüüs. Lõpparuanne. Tallinn: Kantar Emor. Justiitsministeerium. 2021.

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealiste_rikk_sekk_lopparuanne_2021_em_or_avaldamiseks.pdf (03.02.2025), lk 16.

Samas peitub hoiatus ka teistes laiapõhjalisemates kohustustes. Näiteks tuleneb eelnimetatud sätte punktist 6 muu asjakohase kohustuse kohaldamise võimalus. See annab omakorda laia võimaluste ringi läheneda vastavalt noore vajadustele ning võimaldada tal aktiivselt osaleda enda süüteo heastamises. Nimelt võib selleks olla pea ükskõik milline prokuröri valitud meede. Magistritöö piiritlemise eesmärgil käsitlebki autor seega lisaks hoiatusele üksnes eelnimetatud muud asjakohast kohustust, jättes kõrvale teised kriminaalmenetluse seadustikust tulenevad konkreetsemad mõjutusvahendid (nt ühiskondlikult kasulik töö).

Lähtuvalt alaealiste rehabiliteerimise eesmärgist on mõlemad eelnimetatud mõjutusmeetmed eelistatud reaalsele karistusele. Arvestades nende mõjutusvahendite olemusest ja ulatusest tulenevaid erisusi, on oluline seega uurida, millised asjaolud tingivad praktikas alaealise suhtes eelkõige üksnes hoiatuse kui kõige vähem intensiivsema sekkumise. Samuti vajab selgitust sekkumismetmete efektiivsus ehk kas nende eelistamine reaalsele karistusele on õigustatud. Nii on magistritöö eesmärk tuvastada võimalikke faktoreid, mida võetakse arvesse kriminaalmenetluse lõpetamisel alaealiste õigusrikkujate hoiatamisel võrdluses muu asjakohase kohustusega, ning vaadelda hoiatuse, sh koos muu asjakohase kohustusega, efektiivsust. Ühtlasi võimaldab viimane teha üldisemaid järeldusi prokuröride siseveendumuse õigsuse kohta mõjutusvahendi valikul. Eesmärgist tulenevalt on autor püstitanud ka kaks uurimisküsimust:

- 1) Millised asjaolud tingivad prokuröri otsuse piirduda alaealiste õigusrikkujate puhul üksnes hoiatusega?
- 2) Kas hoiatus, sealhulgas koos muu asjakohase kohustusega, on efektiivne mõjutusvahend ning mil määral erinevad vastavad mõjutusmeetmed efektiivsuse tasandil?

Püstitatud eesmärgi saavutamiseks annab autor teoreetilises osas esialgu ülevaate Eesti kehtivast sanktsioonisüsteemist, avades karistamise aluseid, sealhulgas karistusteooriaid ja -eesmärke. Edaspidi keskendub autor alaealiste õigusrikkujate erikohtlemisele, mis seostub peamiselt vaid ühe karistuseesmärgi – rehabiliteerimisega. Sellest tulenevalt sisustab autor töös ka mõjutusvahendite eelistust karistamisele ning avab alaealiste kuritegeliku käitumise põhjuseid, mida arvestatakse vastava sekkumismetme kohaldamisel. Viimaks avab autor konkreetsemalt hoiatuse ja muu asjakohase kohustuse sisu. Teoreetilise ülevaate andmisel tugineb autor teemakohasele õiguskirjandusele, kehtivale seadusele, selle kommentaaridele ning kohtupraktikale. Seejuures on rõhk Eesti ning välismaistel teadusartiklidel ja -uuringutel, mis käsitlevad hoiatava iseloomuga mõjutusvahendite või sanktsioonide rakendamist ja efektiivsust. Ühtlasi keskendub autor retsidiivsusriske käsitlevatele uuringutele ja kirjandusele, millega kõrvutab võimalikke sekkumismetmete valikut või toimivust mõjutavaid tegureid.

Uurimuslikus osas analüüsib autor teooriat Eesti õiguspraktika kontekstis ehk milliseid potentsiaalseid tegureid võetakse arvesse üksnes hoiatusega piirdumisel võrdluses muu asjakohase kohustusega alaealiste õigusrikkujate (s.o 14–17-aastaste)¹⁰ puhul. Seejärel hindab autor nende mõjutusvahendite toimivust praktikas. Kuivõrd efektiivsuse mõiste on lai, võrdsustab autor seda uurimuses retsidiivsuse puudumisega, mida tehakse ka teaduskirjanduses.¹¹ Lisaks sisustab autor retsidiivsust omakorda täiendavalt korduvrikkumiste liigi, raskuse, arvu ja ajavahemiku abil ehk vaatleb, kas kuritegevuse intensiivsus süvenes ajas ning teeb selle pinnalt täiendavaid järeldusi sekkumismeetmete efektiivsuse osas.

Uurimuse teostamiseks kogus autor andmeid 2021. ja 2022. aastal alaealiste suhtes hoiatuse kui ka muu asjakohase kohustuse määramisega lõpetatud kriminaalasjade määrustest. Täiendavalt kogus autor vajalikku teavet ka alaealiste ja nende seaduslike esindajate ütlustest.¹² Vastavad andmed on kättesaadavad Prokuratuuri infosüsteemi (PRIS) andmebaasis, millele võimaldas ligipääsu autori praktika ja töö konsultandina Põhja Ringkonnaprokuratuuris. Peamiselt seetõttu piirdub uurimus ka vastava ringkonnaga, kuid seda põhjendab lisaks asjaolu, et üksnes Põhja Ringkonnaprokuratuuris on eraldi alaealistele õigusrikkujatele suunatud osakond. Aastate valikut põhjendab omakorda vajadus lähtuda võimalikult aktuaalsetest andmetest, jättes samas piisav vahemik, et kontrollida võimalikke korduvrikkumisi. Kuivõrd andmeid kogus autor peamiselt 2024. aasta talvel, jäi retsidiivsuse kontrollimise vahemikuks seega 2-3 aastat.

Andmeanalüüsi meetoditeks on kirjeldavad statistikad ja regressioonanalüüs, mille jaoks kasutas autor SPSS 30.0 tarkvara. Kirjeldava statistika abil määratleb autor potentsiaalsed alaealiste, nende süüteo ja menetlusega seonduvad mõjutegurid, mida seejärel regressioonanalüüsi teel kontrollitakse. Nii näitab mudel esiteks, kas mõni tegur tingib tõenäolisemalt üksnes hoiatuse võrdluses muu asjakohase kohustusega ning teiseks, kas tegemist on vastavate mõjutusvahendite puhul retsidiivsust ilmestava faktoriga. Viimaks analüüsib autor konkreetsemalt mõjutusmeetmete efektiivsust retsidiivsuse sisuliste näitajate abil, ilmestades seeläbi ka võimalikku erinevust mõjutusmeetmete tõhususe tasandil.

Märksõnad: *karistusõigus, kriminaalõigus, alaealiste õigusrikkumised, mõjutusmeetmed, retsidiivsus*

¹⁰ Vt KrMS § 201 lõige 2.

¹¹ Vt nt Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium 2010. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsus_eestis_justiitsministeerium_2010.pdf (25.01.2025), lk 7; Smith, D. J. The effectiveness of the juvenile justice system. – *Criminology and Criminal Justice* 2005/5 (2), lk 184.

¹² Põhja Ringkonnaprokuratuuri kriminaalmenetluse lõpetamise määrused KrMS § 201 lg 2 alusel, süüteo toimepanija ja tema seadusliku esindaja ütlused 2021–2022, 134 kriminaalasja.

1. EESTI SANKTSIOONISÜSTEEM

1.1. Karistamine ja selle eesmärgid

Sanktsiooni kohaldamine karistusõiguses tähendab üleminekut karistatava teo tuvastamiselt teo õigusjärelmle, lahendades nii konkreetse isiku vastutuse küsimus, mõjutades tema staatust kui ka realiseerides riiklikku kriminaalpoliitikat.¹³ Sanktsioonidest konkreetsemalt karistus on aga formaalne karistusseadustikust tulenev tagajärg.¹⁴ Nii tuleb karistamisel lähtuda eelkõige *nullum crimen nulla poena sine lege* põhimõttest, mille kohaselt ei ole kuritegu ega karistust ilma seaduseta. Vastav üldpõhimõte on sätestatud karistamise alusena ka KarS § 2 lõikes 1, mille kohaselt ei tohi kedagi süüdi mõista ega karistada teo eest, mis selle toimepanemise ajal kehtinud seaduse kohaselt ei olnud süütegu.¹⁵ Järelikult ei saa isikut karistada pelgalt enda äranägemise järgi,¹⁶ vaid üksnes juhul, kui tema tegu oli selle toimepanemise ajal karistusseadustikus reguleeritud.¹⁷ Teisisõnu realiseerub karistamine läbi karistusõigusnormide, ilma milleta ei saa rääkida karistamisest seaduslikul tasandil.

Karistusõigusnormid otseselt inimese käitumist siiski ei reguleeri ega kanna endas moraalinormide ülekirjutamise või tagamise eesmärki, vaid on regulatsiooni toetava funktsiooniga. Nimelt, kuivõrd teiste õigusharude regulatiivne toime võib jääda õigushüvede kaitses ebapiisavaks, on see ülesanne jäetud peamiselt karistusõigusele, mis võimaldab raskematele õigusrikkumistele reageerida ka karmimate sanktsioonidega.¹⁸ Samas on oluline täheldada, et karistus on äärmiselt repressiivne meede, mida riik saab üksikisikule kohaldada ning eeldab seetõttu karistamisele ja selle eesmärkidele põhjenduste leidmist.¹⁹ Sellest tulenevalt peab karistamine olema õigusriigis ka *ultima ratio* ehk viimane abinõu ning karistust võib kohaldada alles siis, kui muud kergemad vahendid ei ole õigushüve kaitseks piisavad.²⁰ Nii on karistuse defineerimisel oluline selgitada ka selle vajadust ja õigustatust.²¹

Teo kriminaliseerimise põhjus tuleneb eelkõige selle teo karistusväärsusest ja karistamistarvidusest, mis omakorda annab aimu, millises vormis vastavat tegu kriminaliseerida või dekriminaliseerida tuleks. Teo karistusväärsus eeldab teos sisalduva ebaõiguse määra tingitud alust väita, et tegu on karistamist väärt. Karistamistarvidus seisneb omakorda seadusandja arusaamas, mille kohaselt vajab tegu kriminaliseerimist põhjusel, et

¹³ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 18.

¹⁴ Soo, Markina, Tee, lk 648.

¹⁵ Sootak, KarSK § 2/1.

¹⁶ Soo, Markina, Tee, lk 647.

¹⁷ Sootak, KarSK § 2/1.

¹⁸ Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 2015, lk 72.

¹⁹ Soo, Markina, Tee, lk 655.

²⁰ RKKKo 03.12.2014, 3-1-1-81-14, p 8.

²¹ Soo, Markina, Tee, lk 647.

karistamine on ainuõige vahend sellise ründe tõrjumiseks. Oma olemuselt langevad karistusväärsus ja karistamistarvidus seega sageli kokku, kuid võib esineda ka juhte, kus karistusväärsset tegu ei peeta karistamistarvilikuks või vastupidi. Tegelikult võibki karistusõigusfilosoofilisel õigusideel põhinevat karistusväärsust pidada nendest kahest esmaseks kriteeriumiks ning karistustarvidust, mis tuleneb veidi madalama tasemega kriminaalpoliitilistest kaalutlustest, teiseks kriteeriumiks. Nii on kriminaalpoliitika ülesanne sisuliselt õigusidee seadusandlik realiseerimine ehk teo karistatavuse lahendamine, mis avaldub tegude kriminaliseerimises või dekriminaliseerimises.²²

Veelgi täpsemalt võib karistuse õigustused jaotada kolmeks: riigipoliitiline, sotsiaalpsühholoogiline ning individuaalne põhistus. Nendest esimese kohaselt on karistus vajalik õiguskorra kui inimeste sotsiaalse kooselu püsimiseks. Nimelt, et riigivõim püsiks, peab see olema suuteline reageerima rasketele õigusrikkumistele oma sunnijõuga. Samuti näitab riigipoliitiline õigustus, et ühiselunormidena kehtib lisaks moraalile ka õigus. Sotsiaalpsühholoogiline õigustus seisneb riigi vastutuses rahuldada ühiskonna õiglustunne ehk rahu tagamiseks tuleb lisaks õigusrikkumiste ennetamisele ja ärahoidmisele reageerida ka juba toimepandud rikkumistele. Riiklik karistusõiguslik sekkumine on siinkohal oluline just seetõttu, et toimepandud õigusrikkumiste vastase võitluse vahendiks ei muutuks eraviisiline karistusõigus või omakohus. Kolmas ehk individuaalne õigustatus põhineb süüdlase võimalusel oma süü lunastada, milleks riik peab andma võimaluse, sõltumata süüdlase enese soovist või võimest eetiliselt puhastuda.²³ Lisaks eelnevale on aga riigi karistusvõimu võimalikuks põhjenduseks peetud ka üksikisiku autonoomiat, kuivõrd karistusele leitakse õigustust riigi ja inimese vaheliste vastastikuste kohustuste kaudu. Sisuliselt tähendab see riigi kohustust tagada isikutele turvalisus ja kord ühiskonnas ning isikute kohustust vastutasuks alluda riigi sunnile, loobudes teatud määral autonoomiast. Selliselt nähtub üksikisiku autonoomias karistusvõimu legitiimsus.²⁴

Lähtuvalt eeltoodust on karistuse kohaldamise keskseks punktiks selle eesmärgid,²⁵ mis annavadki karistusele mõtte ja legitiimsiooni.²⁶ Seose puudumine karistuse kohaldamise ja eesmärgi täitmise vahel seaks riigi karistusvõimu teostamise kahtluse alla.²⁷ Et karistusõigusega mõjutatakse nii konkreetset normirikkujat kui ka näidatakse üldsusele õigushüve kahjustamist

²² Sootak, lk 125-126.

²³ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 27-28.

²⁴ Soo, Markina, Tee, lk 648-649; Ashworth, A., Kelly, R. Sentencing Criminal Justice. 7. Ed. London: Hart publishing 2021, lk 62; Crawford, A., Evans. K. Crime Prevention and Community Safety. – Leibling, A., Maruna, S., McAra, L. (toim). The Oxford Handbook of Criminology. 6. Ed. Oxford: Oxford University Press 2017, lk 798 jj.

²⁵ *Ibidem*, lk 647.

²⁶ *Ibidem*, lk 648.

²⁷ *Ibidem*, lk 649.

keelava normi kehtivust ja täitmisele kuuluvust, on karistusõigusel nii eri- kui üldpreventiivne eesmärk.²⁸ Seejuures on karistuseesmärgid tihedalt seotud *ultima ratio* põhimõttega, kajastudes vastuses küsimustele, milles muud sotsiaalse kontrolli mehhanismid on ebapiisavad.²⁹

Karistuse eesmärke selgitavad omakorda karistusteooriad.³⁰ Kuigi nende kahe termini määratlused on lähedased, ei ole tegemist kattuvate mõistetega. Vahetegu seisneb selles, et karistusteooriad on peamiselt karistusvõimu põhjendamise aluseks, karistuseesmärgid seevastu näitavad, kuidas riigi karistusvõim realiseerub ning milleks riik karistusvõimu rakendab.³¹ Nii leiavad karistusteooriad oma väljundi kriminaliseerimisprotsessis ja üksikisikute karistamises. Karistusteooriates kajastuvad eesmärgid avalduvad aga otsustuses isikut mingi teo eest (sealhulgas kuidas ja millises määras) karistada.³²

Karistusteooriate puhul tuleb vahet teha kahe sugusel karistusõigusel – *ius poenale* ja *ius puniendi*. Esimene sisustab karistusõiguse mõistet kui karistusnormidel põhinevat õigusharu, kuid jätab siiski vastamata küsimusele, mis regulatsiooni alusel riik oma karistusvõimu teostab. *Ius puniendi* seevastu on karistamisõigus ning hõlmab endas küsimust süüteo materiaalsest määratlusest (millised teod millise kriteeriumi alusel kuulutab riik süütegudeks) ning karistusteooriatest (mis alusel süüdlast karistatakse).³³ Eesti õiguses sätestab karistuse mõistmise alused KarS § 56, andes seeläbi indikatsiooni, millistes karistusteooriatest Eesti seadusandja lähtub ning juhiseid karistuse kohaldamiseks igal üksikjuhtumil.³⁴

Klassikalised karistusteooriad jagunevad absoluutseteks ehk retributiivseteks ning relatiivseteks ehk utilitaarseteks karistusteooriateks.³⁵ Absoluutne karistusteooria käsitleb karistust eesmärgivabana³⁶ ehk riik ei sea karistamisega eesmärgiks mõjutada ühiskonda või kurjategijaid.³⁷ Karistust kohaldatakse üksnes rikutud õiguse taastamiseks ja kurjategija süü lunastamiseks. Relatiivsed teooriad vastupidiselt peavad riigi karistusvõimu eesmärgipäraseks, hoides seeläbi ära kuritegusid tulevikus.³⁸ Seejuures on välja kujunenud mitu ühendteooriat, mis kombineerivad mõlemate teooriate parimaid aspekte³⁹ ning püüavad ületada nende vahelisi

²⁸ Sootak, lk 73.

²⁹ Soo, Markina, Tee, lk 648.

³⁰ *Ibidem*, lk 647.

³¹ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 29.

³² Soo, Markina, Tee, lk 647.

³³ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 27.

³⁴ Soo, Markina, Tee, lk 647.

³⁵ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 32.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, lk 34.

³⁸ *Ibidem*, lk 32.

³⁹ Soo, Markina, Tee, lk 649.

vastuolusid.⁴⁰ Sõltumata teooria nimetusest, põhineb see aga ühel või mitmel järgnevatest karistuse eesmärkidest: tasumine, heidutamine, ohutustamine ja taasühiskonnastamine.⁴¹

Kuigi absoluutse karistusteooria järgi on karistamine eesmärgivaba, seondub see oma olemuselt tasumisega – karistatakse, sest süütegu on toime pandud.⁴² Tasumine karistuse eesmärgina on samuti peamiselt üksnes reaktiivne ja mitte tulevikku suunatud, kuid tagab õiguskindluse, andes selgelt märku, mis teod on karistatavad ja milline on nendele vastav karistus.⁴³ Ühtlasi peitub tasumise taga ühiskondlikesse alustaladesse juurdunud kättemaks. Siiski ei saa tasumist ja kättemaksu karistusõiguses täielikult võrdsustada. Nimelt on kättemaks emotsioonidest kantud niinimetatud tagasitegemine, tasumine eeldab aga ratsionaalselt kalkuleeritud tagajärge õigusvastase teo eest.⁴⁴

Tasumisega saab seejuures isikule õigusrikkumist ette heita ja teda karistada eeldusel, et ta oli oma otsuses vaba ning kõikvõimalikest valikutest otsustas ta õigusrikkumise toimepanemise kasuks. Seevastu, kui isik on süüdimatu (KarS § 34) või esineb mõni õigusvastasust välistav asjaolu, puudub tema karistamiseks õigustus. Teisisõnu hõlmab retributiivne karistusteooria endas ka proportsionaalsuse põhimõtet, kuivõrd karistus peab vastama toimepandud teo raskusele ja isiku süüle.⁴⁵ Nii on ka KarS § 56 lõike 1 kohaselt isiku karistamise aluseks tema süü. Süüpõhimõte tuleneb omakorda KarS § 32 lõikest 1, mille järgi saab isikut õigusvastase teo eest karistada üksnes siis, kui ta on selle toimepanemises süüdi ehk kui ta on süüvõimeline ja puudub seaduses sätestatud süüd välistav asjaolu. Selliselt ilmutab retributiivne teooria end Eesti karistussüsteemis, sätestades karistamise eelduseks isiku otsustusvabaduse ja oma tegevusest arusaamise süüteo toimepanemisel.

Erinevalt absoluutsest karistusteooriast keskenduvad relatiivsed karistusteooriad aga ühiskonna reaalsele huvidele ja vajadustele. Karistus ei ole eesmärk iseenesest, vaid sellega püütakse karistatavaid tegusid tulevikus ära hoida. Nii tugineb teooria maailmavaatele, mille kohaselt on inimene kasvatatav ja mõjutatav.⁴⁶ Seega on fookuses just süüdlane ise ja tema mõjutamine edaspidi uutest süütegudest hoiduma. Karistamine on õigustatud üksnes juhul, kui see hoiab ära uusi süütegusid ning üksnes ulatuses, mis teenib karistusele seatud eesmärki. See tähendab, et ka utilitaarsed teooriad lähtuvad proportsionaalsuse põhimõttest.⁴⁷

⁴⁰ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 32.

⁴¹ Soo, Markina, Tee, lk 649.

⁴² *Ibidem*, lk 35.

⁴³ Soo, Markina, Tee, lk 658.

⁴⁴ *Ibidem*, lk 656-657.

⁴⁵ Soo, Markina, Tee, lk 649.

⁴⁶ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 39.

⁴⁷ Soo, Markina, Tee, lk 649.

Kui retributiivsetele karistusteooriatele on omane vaid üks karistuse eesmärk (tasumine), siis utilitaarsete teooriate järgi käib ennetus ehk preventatsioon aga mitme erineva eesmärgi kaudu.⁴⁸ Omakorda jagunevad relatiivsed karistusteooriad eri- ja üldpreventsiooni teenivaks. Eripreventatsioon on üksikisikule (süüdlasele) suunatud ning sellele on omased karistuse eesmärkidena hirmutamine, resotsialiseerimine ja ohutustamine. Üldsusele suunatud ehk üldpreventatsioon hõlmab negatiivse preventatsioonina hirmutamist ning positiivsena normikehtivuse kinnistamist.⁴⁹ Seega, kuigi kõik preventatsioonid teenivad ühise lõppeesmärgina uute kuritegude toimepanemise ennetamist, tuleneb nende erinevus selle saavutamise viisist.⁵⁰

Üldpreventsiooni võib sisuliselt pidada karistusega üldsuse mõjutamiseks, ennetades seeläbi süütegude toimepanemist.⁵¹ KarS § 56 lõikes 1 viitab üldpreventiivsetele kaalutlustele nõue arvestada karistuse mõistmisel õiguskorra kaitsmise huve. Nii on üldpreventsiooni ülesanne karistusõiguse kujutamine ühiskonda kaitsva institutsioonina, näidates kannatanule tehtud ülekohtu heastamist ja õiguse taastamist, olles seejuures ka hoiatava mõjuga.⁵² Näiteks, arvestades narkokuritegude aktuaalsust ja rünnatud õigushüve olulisust, peab nendele mõistetav karistus olema muuhulgas hoiatuseks võimalikele uutele narkokuritegude toimepanijatele.⁵³ Samuti tuleneb õiguskorra huvide kaitsmise nõue vajadusest raskeid kuritegusid toime pannud isikud ühiskonnast isoleerida. Selliselt kannab üldpreventatsioon endas kindlustuseesmärki.⁵⁴

Seaduses sisalduvat karistusähvarduse olulist rolli täidab eelkõige negatiivne üldpreventatsioon, kehtestades piiri, mida ei tohi ületada ja andes seeläbi motiivi teatud tegudest hoidumiseks.⁵⁵ Täpsemalt lähtub negatiivne üldpreventatsioon eeldusest, et esineb seos kuritegeliku käitumise ning riiklikus karistusõiguses sisalduva karistuse tõenäosuse ja raskuse vahel.⁵⁶ Niisiis peetakse lisaks karistuse reaalsele kohaldamisele oluliseks ka selle kuulutamist seaduses.⁵⁷ Positiivne üldpreventatsioon seevastu eeldab, et karistusähvardus ja karistuse kohaldamine tugevdavad õiguskorra tugevust ning elanikkonna õiguskuulekust.⁵⁸ Eesmärk on avaldada õiglase karistusega mõju, kinnitades seeläbi inimeste usku normikehtivusse ja usaldust õiguskorra vastu.⁵⁹

⁴⁸ *Ibidem*; Hallevy, G. The Right to Be Punished. Modern Doctrinal Sentencing. Heidelberg: Springer 2013, lk 60.

⁴⁹ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 33.

⁵⁰ Soo, Markina, Tee, lk 649; Halley, lk 60.

⁵¹ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 40.

⁵² *Ibidem*, lk 137.

⁵³ RKKKo 16.03.2015, 3-1-1-10-15, p 4.

⁵⁴ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 147.

⁵⁵ *Ibidem*, lk 43.

⁵⁶ *Ibidem*, lk 42.

⁵⁷ *Ibidem*, lk 43.

⁵⁸ *Ibidem*, lk 49.

⁵⁹ *Ibidem*, lk 136-137.

Erinevalt üldpreventsioonist, näeb eripreventsioon karistuse eesmärgina konkreetse süüdlase mõjutamist, suunates teda hoiduma edaspidi uute õigusrikkumiste toimepanemisest.⁶⁰ Teisisõnu minnakse karistamisel üle teolt isikule ja tema sotsiaalsele keskkonnale. Eripreventsiooni kaalutluse näeb otsesõnu ette ka KarS § 56 lõige 1, mille kohaselt tuleb karistuse kohaldamisel arvestada võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest.⁶¹ Kusjuures KarS § 56 lõige 3 välistab alaealisele karistuse kohaldamise võimaluse sootuks olukorras, kus talle kohaldatava mõjutusvahendiga oleks võimalik mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest.

Täpsemalt hõlmab eripreventsioonist lähtuv mõjutamine endas kindlustamist, hirmutamist ja kasvatamist. Kindlustamine tähendab üldsuse kaitsmist, sellest kurjategija eraldamise teel. Hirmutamine eeldab karistamisega kurjategija taunimist ning kasvatamine kurjategija mõjutamist selliselt, et ta uusi kuritegusid toime ei paneks. Konkreetsete preventiivsete eesmärkide saavutamine sõltub aga kurjategija tüübist. Näiteks tuleb isikute, kelle kuritegelik käitumine on muutunud harjumuslikuks, hirmutamise ja kasvatamise läbi ühiskonda kindlustada. Kui sellist tüüpi kurjategijad on aga parandatavad, vajavad nad pikaajalist ja intensiivset mõjutamist. Juhukurjategijate puhul piisab jällegi lühikesest ja mõjusast hirmutamisest õiguskuulekale teele tagasi suundumiseks.⁶²

Küll aga tuleb täheldada, et eripreventsiooni kohaselt karistatakse isikut justkui ennatlikult ka süütegude eest, mida ta ei ole toime pannud. Seejuures on aga palju süüdimõistetuid, näiteks ettevaatamatusest süüteo toime pannud või juhukurjategijad, kes ei vajagi resotsialiseerimist.⁶³ Lisaks väljendab eripreventiivse prognoosi negatiivset mõju olukord, kus isikule on varem korduvalt antud võimalusi oma käitumise parandamiseks, kuid ta ei ole siiski vastavaid järeldusi teinud, vaid jätkanud kuritegeliku eluviisiga. Teisisõnu viitavad tema elukäik ja varasemad karistused vajadusele rakendada senisest raskemaid karistusmeetmeid.⁶⁴ Niisiis, kuigi esialgu võib eripreventsioon kujutada endast üksnes positiivset karistusõiguslikku lähenemist, on sellel ka kitsaskohti.⁶⁵

Siiski ei vähenda eelnev eripreventsiooni karistusõiguslikku relevantsust ning eriti käesoleva uurimuse raames väärib süvenemist. Sarnaselt üldpreventsioonile jaguneb ka eripreventsioon omakorda positiivseks ja negatiivseks. Positiivse puhul on karistus suunatud õigusrikkuja taasühiskonnastumisele, negatiivne aga kurjategija kahjutustamisele või tema hirmutamisele.

⁶⁰ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 54.

⁶¹ Sootak, KarSK § 56/16.

⁶² Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 55.

⁶³ *Ibidem*, lk 56.

⁶⁴ RKKKo 22.03.2011, 3-1-1-13-11, p 9.1.

⁶⁵ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 56.

Sellisel täidab eripreventsioon üldsuse kaitse ülesannet, kuid pöörab tähelepanu ka üksikisikule teda ühiskonnast välja tõrjumata.⁶⁶

Karistuse eesmärkidest väärib siinkohal ennekõike mainimist heidutamine, mis on suunatud nii üldsusele kui üksikisikule ja puudutab seega nii üld- kui eripreventsiooni. Heidutamine tugineb peamiselt karistuse ähvardavale ja hirmutavale mõjule. Individuaalne heidutamine kuulub seega negatiivse eripreventsiooni alla, sest eesmärk on süüdlase korduvrikkumise ennetamine ja ärahoidmine. Üldise heidutamise eesmärk on jällegi karistamisega teiste ühiskonnaliikmete mõjutamine vastavatest tegudest hoiduma, ilmestades seeläbi negatiivset üldpreventsiooni.⁶⁷ Seejuures omab heidutamine enam mõju kergemate kuritegude, haldusõigusrikkumiste ja mitteametlike sotsiaalsete normide rikkumiste puhul. Näiteks ei ole tapmiste puhul täheldatud surmanuhtluse hoiatavat mõju.⁶⁸ Kuritegevusele omavad olulisemat mõju aga mitteformaalsed sanktsioonid, näiteks häbitunne või lugupidamise kaotus.⁶⁹

Teine eesmärk – ohutustamine – eeldab, et süüdlase tegevus on teatud ajaperioodiks tõkestatud, piirates seeläbi tema võimet õigusrikkumisi toime panna. Kõige ehtsam ohutustamise näide on järelikult vanglakaristus, kuid see võib seisneda ka teistes piirangutes nagu juhtimisõiguse äravõtmine.⁷⁰ Nii suhestub see karistuseesmärk samuti süüdlase retsidiivsusriski vähendamisega.⁷¹ Kuigi konkreetse isiku ohutustamisel on tema kuritegeliku käitumise võimalus oluliselt piiratud, ei ole see siiski välistatud. Võidakse ju ka vangistuses olles panna endiselt toime õigusrikkumisi. Samuti on küsitav ohutustamise rakendamise aluseks oleva ennustusvõime adekvaatsus ja piisavus. Nimelt tekib sisuliselt võimalus allutada isikuid eriti pikkadele karistustele oletuste, et ta jätkab kuritegevusega, põhjal, mistõttu vangistatakse palju ka neid, kes tegelikkuses enam kuritegusid toime ei paneks. Järelikult, kuigi ohutustamise ajaks on isiku võimalus panna toime õigusrikkumisi piiratud, siis isikut see ainiti ei muuda.⁷² Seda enam, et ohutustamine ei arvesta isiku kuriteo toimepanemise aluseks olnud tegureid (nt majanduslik seisund, käitumishäired, sõltuvus jne).⁷³

Tõdemuse, et vangla iseenesest kurjategijat ei paranda, tõstatas omakorda kolmas eripreventsioonile omane karistuse eesmärk, milleks on taasühiskonnastamine.⁷⁴ Nimelt hõlmab taasühiskonnastamine ehk resotsialiseerumine seda eesmärki teenivate sanktsioonide ja

⁶⁶ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 55-56.

⁶⁷ Soo, Markina, Tee, lk 650; Ashworth, Kelly, lk 68.

⁶⁸ *Ibidem*, lk 661; Dölling, D. jt. Is Deterrence Effective? Results of a Meta-Analysis of Punishment. – European Journal on Criminal Policy and Research 2009/15, lk 201-224.

⁶⁹ Soo, Markina, Tee, lk 661.

⁷⁰ *Ibidem*, lk 650; Ashworth, Kelly, lk 68.

⁷¹ *Ibidem*, lk 663.

⁷² *Ibidem*, lk 662.

⁷³ *Ibidem*, lk 664.

⁷⁴ *Ibidem*, lk 665.

raviprogrammide valikut või kombinatsiooni.⁷⁵ Rehabiliteeriva idee järgi ei tohiks kurjategijaid ühiskonnast ära lõigata ning mõista üksnes kannatusi, vaid neid tuleks mõjutada ja suunata õiguskäitumisele.⁷⁶ Seejuures ei saa reaalse vangistuse kohaldamist õigustada üksnes vajadus süüdimõistetut mõjutada, kuivõrd taasühiskonnastamine on võimalik ka teiste vähem riivavate piirangute abil (nt asenduskaristused ja kriminaalhooldus tingimisi karistatu suhtes).⁷⁷

Arvestades eelnimetatud karistusteoriasid ja -eesmärke, on sanktsioonid karistusõiguse peamise ülesande – aidata kaasa rahu ja korra tagamisele ühiskonnas – täitmise vahendiks.⁷⁸ Samas peab ühiskond süüdlaste suhtes olema vähemalt sedavõrd vastutulelik, et analüüsida karistuse asemel muid võimalikke paremaid ja efektiivsemaid meetmeid.⁷⁹ Eesti karistusseadustikus on lisaks põhikaristustele ette nähtud eraldi peatükk alternatiivsete mõjutusvahendite jaoks (KarS 7. ptk). Näiteks tuleb alternatiivse sanktsiooni rakendamine kõne alla psüühikahäirest tingitud ravi vajava isiku puhul (KarS § 86), kes kujutab oma käitumise tõttu ohtu, kuid kelle karistamisel puudub mõte.⁸⁰ Seega ei ole karistus ainus karistusõiguses rakendatav õigusjärgel,⁸¹ vaid selle kõrval hõlmab sanktsioonisüsteem ka teisi mõjutusvahendeid.⁸²

Vastavaid alternatiive kohaldatakse nii kohtu (nt KarS § 87) kui ka kohtueelses menetluses kriminaalmenetluse lõpetamisel oportuuniteedi ehk otstarbekuse põhimõtte (KrMS § 201-203²). Seega on menetluse lõpetamine nii täiskasvanute kui alaealiste puhul võimalik, ilma et sellele järgneks seadusest tulenev karistus. Küll aga saab prokurör rakendada isiku suhtes karistusõiguslike sanktsioonidena mõjutusvahendeid ja määrata vajadusel talle mõni kohustus.⁸³ Lõplik otsus seisneb seega üksnes vahendites, mida eelnimetatud eesmärkide saavutamiseks kasutatakse.⁸⁴ Kuivõrd magistratöö põhirõhk on just alaealistel õigusrikkujatel, ei pea autor siinkohal vajalikuks süveneda kõikidesse Eesti sanktsioonisüsteemis kohaldatavatesse mõjutusvahenditesse, vaid keskendub üksnes alaealiste õigusrikkujate erikohtlemisele.

⁷⁵ *Ibidem*, lk 650.

⁷⁶ *Ibidem*, lk 665.

⁷⁷ Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 134.

⁷⁸ *Ibidem*, lk 21.

⁷⁹ Soo, Markina, Tee, lk 655.

⁸⁰ Sootak, lk 193.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Kiris, Pikamäe, Sootak, lk 21.

⁸³ *Ibidem*, lk 24.

⁸⁴ Soo, Markina, Tee, lk 655.

1.2. Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine

Kui klassikalise arusaama järgi on karistusõigus suunatud esmajoones teole, mitte täideviijale ning karistuse aluseks on isiku süü, on alaealiste vastutuse puhul rõhuasetus just täideviija isikul, mitte teol ja selle raskusel.⁸⁵ Nii on alaealiste karistamisel ennekõike tähtis nende ohtlikkus, mis aga ei mõjuta ilmtingimata karistuse raskust. Karistuse sisu määrab eripreventsioonile omane kasvatus, mis osutub edukaks siis, kui alaealisest lähtuv oht on kõrvaldatud. Seetõttu on alaealiste puhul usk nende muutumise võimesse üldiselt suurem, kui täisealiste puhul, kelle ohu elimineerimiseks rakendatakse eripreventiivselt pigem isiku isoleerimist ühiskonnast ehk peamine eesmärk on turvalisuse kindlustamine.⁸⁶

Alaealised on täiskasvanutest ka oluliselt kergemini mõjutatavad, mistõttu puudub nende õiguskülekale teele suunamiseks sageli vajadus vangistamiseks ning karistuse eesmärkide realiseerimiseks piisab kergemaliigilistest karistusest.⁸⁷ Oma vanuse ja piiratud kokkupuute tõttu ühiskonnastruktuuriga, on nad vastuvõtlikumad häirivatele mõjuteguritele kui täiskasvanud.⁸⁸ Ka Laste Õiguste Konventsiooni artikkel 40 lõike 1 alusel tuleb alaealise kahtlustatava või süüdistatava kohtlemisel võtta muu hulgas arvesse tema vanust ning toetatakse lapse taasintegreerumist ühiskonda.⁸⁹ Seetõttu peaksid alaealiste karistusotsus ja rehabilitatsioon põhinema eelkõige sotsioloogilistel teguritel (näiteks vaesus, mahajäetus, sildistamine, hälbed jne).⁹⁰ Nii on alaealiste toimepandud kuritegude korral esmatähtsad just eripreventiivsed eesmärgid. Karistusõiguse ülesandeks on siinkohal alaealise mõjutamine hoiduma uute kuritegude toimepanemisest, tema sotsiaalne järeleaitamine ja ühiskondlik integratsioon.⁹¹ Teisisõnu on rõhk alaealise kasvatamisel, mitte karistamisel.⁹²

KarS § 33 kohaselt algab isiku süüvõimelisus alates 14. eluaastast ehk karistusõigusliku alaealise all mõistetakse isikut vanuses 14–17-aastat.⁹³ Riigikohtu seisukohalt on alaealiste süüvõime aga piiratud, mitte küll KarS § 35 tähenduses, kuid arvestades nende ebapiisavat sotsialiseeritust. Nimelt võib alaealine mõista enda teo keelatust, kuid see ei tingi tema võimet täiel määral enda käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida ega mõista täielikult oma tegude tagajärgi.⁹⁴ Alaealiste erikohtlemise põhjus seisnebki peamiselt selles, et nende isiksus

⁸⁵ RKKKo 14.06.2006, 3-1-1-43-06, p 13.1.

⁸⁶ Sepp, H. Ohtlikkuse arvestamine karistuse mõistmisel kohtupraktikas. – Juridica 2008/8, lk 542.

⁸⁷ RKKKo 24.04.2006, 3-1-1-14-06, p 7.

⁸⁸ Raturi, S., Rastogi, S. Sociological theories of juvenile delinquency: A criminological perspective. – International Journal of Health Sciences 2022/6 (S3), lk 7449.

⁸⁹ Lapse õiguste konventsioon. – RT II 1996, 16, 56.

⁹⁰ Raturi, Rastogi, lk 7449.

⁹¹ RKKKo 14.06.2006, 3-1-1-43-06, p 13.1.

⁹² *Ibidem*, p 13.1.

⁹³ Sootak, KarSK § 56/20.5.

⁹⁴ RKKKo 14.06.2006, 3-1-1-43-06, p 13.2.

on reeglina alles arengufaasis, mistõttu kuritegevuse tagamaad ja sellest tulenev meelestatus õiguskorra suhtes erinevad täiskasvanud isikust.⁹⁵

Nii on oluline iga kord tuvastada, kas alaealine oli oma vaimse ja kõlbelise arengu tasemelt võimeline mõistma enda teo keelatust ja vastavalt sellele arusaamisele käituma. Eriti tuleb hinnata grupiviisiliste süütegude puhul, kas alaealine oli piisavalt iseseisev langetama täielikke omavastutuslikke otsuseid või pani ta süüteo toime niinimetatud kaasajooksikuna.⁹⁶ Seda enam, et alaealiste kuritegeliku käitumise ajenditeks on tihti peale grupis enesekehtestamise soov, julguseproov, tähelepanuvajadus jms.⁹⁷ Seejuures väärrib tähelepanu see, kas toimepandud süütegu oli juhuslikku või episoodilist laadi või oli tegemist süstemaatiliste õigusrikkumistega.⁹⁸

Noorte õigusrikkujatega seonduvaid asju arutas esialgu Eestis taasiseseisvumise järgselt loodud alaealiste komisjon.⁹⁹ Komisjoni tegevuse aluseks sai 1998. aastal jõustunud alaealiste mõjutusvahendite seadus¹⁰⁰ (AMVS), mis kuulus peamiselt haldusõiguse valdkonda lähtuvalt seaduse §-st 1. Samas, tulenevalt seaduses määratletud isikute ringist (AMVS § 1 lõige 2), mõjutusvahenditest (§ 3) ja menetlusest (§ 6), oli siiski võimalik rääkida ka seaduse regulatsiooni materiaalse karistusõiguse ja kriminaalmenetluse elementidest.¹⁰¹ Seejuures sätestas viimati kehtinud AMVS alaealistele kohaldatavate mõjutusvahenditena hoiatuse, koolikorralduslikud mõjutusvahendid, psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde vestlusele suunamise, lepitamise, kohustuse elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või asenduskodus, üldkasuliku töö, käenduse, noorte- või sotsiaalprogrammides või sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuses või ravikuurides osalemise ning kasvatusel eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamise. Niisiis, kuigi alaealiste karistamise eripärad tulenesid ka juba siis karistus- ja kriminaalseadustikust, võib mõjutusvahendite loetelu sätestamise poolest pidada AMVS-i esimeseks suuremaks sammuks alaealiste erikohtlemise suunal.

2017. aastal toimunud alaealiste erikohtlemise reformi tulemusel aga alaealiste komisjonid kaotati ning AMVS tunnistati kehtetuks. Seejuures, olgugi et reformiga kaasnesid mitmed muudatused karistussõigussüsteemis, jäid eelviidatud Riigikohtu seisukohad alaealiste

⁹⁵ RKKKo 24.04.2006, 3-1-1-14-06, p 7.

⁹⁶ RKKKo 14.06.2006, 3-1-1-43-06, p 13.2.

⁹⁷ RKKKo 24.04.2006, 3-1-1-14-06, p 7.

⁹⁸ RKKKo 07.12.2007, 3-1-1-76-07, p 11.2.

⁹⁹ Sootak, lk 212.

¹⁰⁰ Alaealise mõjutusvahendite seadus. – RT I, 25.10.2017, 4. (kehtetu).

¹⁰¹ Sootak, lk 213.

kohtlemise eripärade osas siiski põhjanevaks, millest tuli lähtuda ka edaspidi.¹⁰² Eelkõige laiendati reformiga oluliselt hõlbiva käitumisega alaealise tehtava sotsiaaltöö võimalusi ehk õigusliku reageerimise raskuspunkt kandus üle sotsiaaltööle ja lastekaitsele. Sama eesmärki teenivad ka reformiga kaasnenud kriminaalmenetluse seadustiku muudatused seoses alaealiste süütegude menetlemist puudutava regulatsiooniga. Peamine siht oli muuta hõlbiva käitumisega alaealiste karistamine *ultima ratio* põhimõttel toimivaks süsteemiks.¹⁰³ Nii tuli laiendada alaealistele kohaldatavate mõjutusvahendite ringi ning lähtuda põhimõttest, mille kohaselt eelistatakse mittekaristuslikke mõjutusvahendeid karistamisele.¹⁰⁴

Lisaks täiendati KarS §-i 56 lõikega 3, mille alusel eeldab alaealise karistamine, et teda ei ole talle kohaldatava mõjutusvahendiga võimalik mõjutada edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest. Iseenesest oli kohtul ka varasemalt kohustus kaaluda karistamise asemel mittekaristusliku mõjutusvahendi kohaldamist KrMS § 306 lõike 1 punkti 8 näol. Sätte kohaselt kaalub kohus otsuse tegemisel, kas alaealist süüdistatavat tuleb toimepandud kuriteo eest karistada või tuleb talle kohaldada mittekaristuslik mõjutusvahend. Reformiga muutus aga vastav nõue kategoorilisemaks, kajastudes otse seaduse tekstis.¹⁰⁵ Teisisõnu kaasnes reformiga nõue alaealise puhul ennekõike hinnata, milliste meetmetega saab kõige tõenäolisemalt ära hoida tema edasisi õigusrikkumisi.¹⁰⁶

Eelnimetatud seadusemuudatusteks andsid tõuke ka uuringud, mis tähtsustavad noorte õigusrikkujate põhjalikku hindamist enne vastava sekkumisviisi valikut. Nimelt ilmnes, et madala riskiga alaealised õigusrikkujad vajavad väiksema intensiivsusega sekkumist, sest tõenäoliselt suudavad nad aja jooksul enda käitumist ise korrigeerida ning karistuse kohaldamine võib seevastu retsidiivsusriski hoopis suurendada. Intensiivsemaid sekkumisi tuleks aga kohaldada keskmise ja kõrge riskiga õigusrikkujatele. Seega on oluline hinnata ennekõike süüteo toimepanija riskitaset ja vastavalt sellele valida sekkumismeede.¹⁰⁷

Samas puudub teadmine, millised meetmed karistuse alternatiivina on kõige tõhusamad, kuivõrd kirjanduses on seda vähe käsitletud. Samuti ei eksisteeri universaalset lahendust, mis kohalduks sobivalt igale olukorrale.¹⁰⁸ Küll aga on seoses reformiga pälvinud rohkem tähelepanu taastava õiguse kontseptsioon. Kuigi taastavat õigust ei ole võimalik lõplikult

¹⁰² Ginter, J., Sootak, J. Alaealiste karistusõiguse reform Eestis: materiaaõigus, menetlus ja sotsiaaltöö. – Juridica 2019/3, lk 209.

¹⁰³ Sootak, KarSK § 56/20.4.

¹⁰⁴ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. 453 SE, lk 2, 6.

¹⁰⁵ Ginter, Sootak, lk 209.

¹⁰⁶ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. 453 SE, lk 2, 6.

¹⁰⁷ *Ibidem*, lk 2.

¹⁰⁸ Soo, Markina, Tee, lk 666.

defineerida, saab seda üldistatult pidada üheks lähenemisviisiks konfliktile või õigusrikkumisele, mis võimaldab kõikidel sellest mõjutatud pooltel osaleda konflikti lahendamise protsessis.¹⁰⁹ Tegemist on proaktiivse lähenemisega, mis aitab alaealisel õigusrikkujal analüüsida oma tegusid ja võtta nende eest vastutust, teda ühiskonnast välja tõrjumata.¹¹⁰

Seejuures ei ole taastava õiguse eesmärgiks osapoolte leppimine, vaid eelkõige tekkinud kahju heastamine ja selleks üheskoos sobiva lahenduse leidmine, võimaldades teo toimepanijal võtta vastutus oma tegude eest. Laiemalt on selle eesmärk ka korduvrikkumiste vähendamine ning turvalise kogukonna ja üldise rahu arendamine.¹¹¹ Niisiis sarnanevad taastavale õigusele seatud eesmärgid osaliselt traditsioonilise karistuse omadega, pidades oluliseks saavutada õigusrahu, mõjutada isikuid hoiduma uute kuritegude toimepanemisest ning tagada nende taasühiskonnastumine.¹¹² Kuivõrd taastaval õigusel on ennetav roll, esineb tugev seos just eripreventsiooniga. Protsessi käigus õpib noor analüüsima enda ja teiste tegusid, väljendama ja kuulama nii enda kui teiste isikute tundeid, soove ja vajadusi ehk lisaks lahenduse leidmisele on oluliseks eesmärgiks lapse arengu toetamine.¹¹³

Nii seisneb erinevus formaalse menetluse ja taastava õiguse vahel selles, et esimesel juhul määratakse teo toimepanijale kohustus väljastpoolt, kuid taastava õiguse puhul võtab ta ise vastutuse ning osaleb aktiivselt konflikti lahendamisel.¹¹⁴ Samas ei välista taastava õiguse rakendamine karistuse või muude mõjutusvahendite kohaldamist kriminaalmenetluses, vaid see võib olla kriminaalasja raames konflikti lahenduse üheks osaks. Selliselt otsustab prokurör taastava õiguse meetmete rakendamise võimalikkuse vastavalt konkreetsele olukorrale.¹¹⁵

Lisaks tõhustab alaealiste erikohtlemist KarS § 87 muudatus, millega laiendati senist kohtu poolt alaealisele kohaldatavate mittekaristuslike mõjutusvahendite loetelu ning tagati võimalus paigutada alaealine kinnisesse lasteasutusse tema vahistamise asemel.¹¹⁶ Alaealise vahistamise asemel alternatiivsete meetmete kaalumise ja võimalusel rakendamise nõue on ette nähtud ka Euroopa Liidu tasandil.¹¹⁷ Seejuures on kinnisesse asutusse paigutamiseks endiselt vajalik

¹⁰⁹ Johanson, A. Taastava õiguse taskuraamat. Tallinn: Sotsiaalkindlustusamet 2022. – <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/taastavoigus#lisainfo> (23.01.2025), lk 15-16.

¹¹⁰ Markina, A. jt. Noorte õigusrikkujate uuring. Tartu: RAKE 2021. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/rake_2021_noorte_oigusrikkujate_uuring.pdf (25.01.2025), lk 30.

¹¹¹ Johanson, lk 17; Zehr, H. Little Book of Restorative Justice. Good Books 2002, lk 40.

¹¹² Soo, Markina, Tee, lk 655.

¹¹³ Markina jt, lk 30.

¹¹⁴ Taastava õiguse kontseptsioon 2021. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/taastava-oiguse-kontseptsioon> (26.01.2025), lk 3.

¹¹⁵ Johanson, lk 24.

¹¹⁶ Ginter, Sootak, lk 209-210.

¹¹⁷ 11. mai 2016 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) nr 2016/800, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise. – ELT L 132, lk 7.

selget õiguslikku alust ehk eelduseks on alaealise käitumise potentsiaalne tõsine oht tema enda või teiste elule või tervisele.¹¹⁸ Muudatuse eesmärk oli aga vähendada alaealiste kokkupuudet vanglasüsteemiga ja seeläbi ohtu, et vanglakultuur kandub alaealiste kaudu üle kinnistele lasteasutustele või alaealiste kogukonnale. Lisaks võimaldab kinnine lasteasutus vanglast paremaid tingimusi alaealiste kinni peetavate eriraviks ja -kohtlemiseks, kuivõrd neid kaastakse suuremal määral õppe- ja arendustegevusse ning toetatakse alaealise õigusrikkuja individuaalset arengut.¹¹⁹ Erinevalt varasematest sarnastest institutsioonidest sooviti kinnine lasteasutus muuta vähem karistavaks ning rohkem abistavaks. Seega toimub iga abivajava alaealise vabaduse piiramine konkreetse vajaduse ilmnemisel, tema abistamise eesmärgil ning püüdes saavutada olukorda, kus alaealine vabaduse piirangu lõppedes ei esineks tagasilangust.¹²⁰

Eeltoodust tulenevalt ei ole alaealisele vangistuse kohaldamine (vahistamise või karistuse näol) küll välistatud, kuid nüüdseks pigem erandlik juhus.¹²¹ Näiteks viibis 2023. aasta lõpul vangistuses vaid üks alaealine süüdimõistetu.¹²² Selle põhjuseks on muu hulgas asjaolu, et alaealise kerge mõjutatavus võib vangistuse puhul tähendada tema sidemete katkemist normaalse eluga, läbikukkumise tunde tekitamist ning frustratsioonist tingitud huvi ja motivatsiooni puudumist õiguskauale tee suundumiseks.¹²³ Seejuures on pikaajaline sotsiaalne isoleerimine ja institutsionaliseerimine kahjulik mõju lapse- ja alaealistele leidnud tõendust.¹²⁴ Ühtlasi aitab vanglakogemuse puudumine vältida alaealise suhtes negatiivse hoiaku tekkimist ja tema sildistamist.¹²⁵ Niisiis tuleb ennekõike kaaluda mõjutusvahendite või tingimisi vangistuse kohaldamist ning alles nende võimaluste põhjendatud ammendumisel või äralangemisel saab vaagida reaalselt vangistust.¹²⁶

Siinkohal on märkimisväärsed ka reformiga kaasnenud muudatused, mis avalduvad oportuuniteedipõhimõtte. Alaealiste puhul kriminaalmenetluse lõpetamise otstarbekuse põhimõttel näeb ette KrMS § 201. Sätte muudatuse üheks peamiseks eesmärgiks oli kaotada viide alaealiste komisjonile, mille likvideerimist võibki pidada reformi kõige olulisemaks sammuks.¹²⁷ AMVS kehtetuks tunnistamisega anti osa seni alaealiste komisjonide määratavate

¹¹⁸ Ginter, Sootak, lk 211.

¹¹⁹ *Ibidem*, lk 210-211; Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. 453 SE.

¹²⁰ Ginter, Sootak, lk 211.

¹²¹ RKKKo 07.12.2007, 3-1-1-76-07, p 11.3.

¹²² Kuritegevus Eestis 2023. Kuritegevuse statistika. Justiitsministeerium. – <https://www.justdigi.ee/kuritegevus2023/vangistus/> (29.01.2025).

¹²³ RKKKo 24.04.2006, 3-1-1-14-06, p 7.

¹²⁴ Saar, J. Alaealiste kasvatus- ja karistusasutuste kasvandike hilisemad kriminaalsed karjäärid. – *Juridica* 2003/10, lk 726.

¹²⁵ Ginter, Sootak, lk 210-211; Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. 453 SE.

¹²⁶ RKKKo 07.12.2007, 3-1-1-76-07, p 11.3.

¹²⁷ Ginter, Sootak, lk 209.

mõjutusvahendite rakendamise õigus prokuratuurile. Sisuliselt kantigi AMVS § 3 lõike 1 punktides 1, 4, 6 ja 8 sätestatud kohustused üle KrMS § 201 lõike 2 punktidesse 1–4 ning seda loetelu täiendati. Täpsemalt võib prokuratuur kehtiva KrMS redaktsiooni puhul kriminaalmenetluse lõpetamisel alaealist hoiatada ning vajaduse korral kohaldada tema nõusolekul kohustusena 10–60 tundi üldkasulikkusse tööd, kuriteoga tekitatud kahju hüvitamist või heastamist, sotsiaalprogrammis, sõltuvus- või muul ravil osalemist, lepitusteenust või muud asjakohast kohustust. Mõistagi võib eri kohustusi ka kombineerida vastavalt olukorra vajadusele. Seega anti muudatusega prokurörile võimalus rakendada laiemat ringi mõjutusvahendeid, kui tema hinnangul puudub vajadus kohtumenetluseks ja seeläbi KarS § 87 kohaldamiseks.¹²⁸ Seetõttu vähenes reformijärgselt kohtunike töömaht seoses alaealiste õigusrikkujatega, kuivõrd prokuratuur lahendab nüüd nendega seotud probleemid peamiselt ise ja kohtusse jõuavad pigem üksikud juhtumid.¹²⁹ Niisiis, ei vähenenud üksnes alaealistele vanglakaristuse kohaldamine, vaid ka üleüldine kohtumenetlus nende suhtes ning noorte õigusrikkujatega tegelemine sai suuresti prokuratuuri ülesandeks.

1.3. Mõjutusvahendid

1.3.1. Mõjutusvahendite rakendamine

Rahvusvahelised standardid viitavad, et mõjutusvahendeid tuleks rakendada nii palju kui võimalik ning mitte üksnes kergemate ja esmakordsete rikkumiste puhul.¹³⁰ Ühtlasi ei piirdu Lapse Õiguste Komitee selgituste kohaselt osalisriikide kohustus eelistada alaealise õigusrikkujate puhul mittekariistuslikke mõjutusmeetmeid kohtumenetlusele üksnes nende lastega, kes on pannud toime kergemaid ning esmakordselt õigusrikkumisi.¹³¹ Seejuures on oluline, et sobiv sekkumisviis oleks kättesaadav¹³² ning toimuks võimalikult kiiresti.¹³³ Nii on liigutud (eriti alaealiste puhul) ka kiirema menetluse suunas. Näiteks menetleti 2021–2023. aastal alaealistest kahtlustatavatest 60% vähem kui 3 kuuga.¹³⁴ Samuti on leitud, et alaealiste kuritegelik karjäär jääb lühemaks, kui õigussüsteem sekkub varakult.¹³⁵ Kiire sekkumine eeldab

¹²⁸ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. 453 SE, lk 18.

¹²⁹ Markina jt, lk 47.

¹³⁰ Diversion of Children in Conflict with the Law from Formal Judicial Proceedings in Europe and Central Asia. UNICEF 2022.

¹³¹ https://www.unicef.org/eca/media/27691/file/Five%20Advocacy%20Briefs%20on%20Child%20Justice%20%26%20Child%20Friendly%20Justice%3A%20Diversion%20measures.pdf?utm_source=chatgpt.com (08.02.2025), lk 9.

¹³² Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 10 (2007): Children's rights in juvenile justice, CRC/C/GC/10. – <https://www.refworld.org/legal/general/crc/2007/en/43085> (15.04.2025), lk 9.

¹³³ Markina jt, lk 151.

¹³⁴ Reinson jt, lk 41.

¹³⁵ Nahkur-Tammiksaar, D., Pern, T., Uku, H. Alaealiste kokkupuude kriminaalmenetlusega. Prokuratuuri aastaraamat 2023. – <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2023/alaealiste-kokkupuude-kriminaalmenetlusega> (25.03.2025).

¹³⁵ Smith, lk 189.

aga ennekoike sobiva meetmeni jõudmist, milleks on omakorda oluline võtta arvesse mitmeid erinevaid tegureid.

Sobiva mõjutusvahendi valikul võetakse eelkoige arvesse süüteo liiki ja raskust, noore vanust, juhtumi asjaolusid ning muid tegureid, mis ennetavad edasisi õigusrikkumisi.¹³⁶ Edasisi õigusrikkumisi ennetavate tegurite all mõistetakse siinkohal eelkoige retsidiivsusriski ilmestavaid tegureid. Lisaks nendele on aga oluline silmas pidada ka üldisi võimalikke õigusrikkumiste toimepanemise põhjuseid. Selliste peamiste põhjustena on täheldatud näiteks sisustamata vaba aja tagajärjel tekkinud igavust, tähelepanu puudust perekonnalt või kaaslastelt, piiride kompamist ning teokaaslaste survet. Erilist tähelepanu ning ressursi vajavad seejuures psüühikahäiretega või sõltuvusega noored.¹³⁷

Mõistagi on eelnevalt nimetatud kõrval oluline arvestada sarnaselt karistamise eeldustele veel õigusrikkuja süü, seda kergendavate ja raskendavate asjaolude ning noore arengutase ja arusaamisvõimega.¹³⁸ Sekkumise tõhusus eeldab toimepandud rikkumise põhjuse mõistmist ning sellest lähtuvalt reageerimist. Näiteks on sobiva reageerimisviisi valikul oluline selgitada, kas alaealise tegu oli ajendatud sellest, et ta ise kannatab koduvägivalla all või hoopis mõnest tähelepanuta jäänud käitumishäirest.¹³⁹ Seega eeldavad sekkumismeetmete sobivus ja toimivus suuresti nende vastavust lapse vajadustele.¹⁴⁰ Alaealise individuaalsete vajadustega arvestamist lisaks konkreetsetele asjaoludele võimaldab omakorda muu hulgas karistusseadustikust tulenev muu asjakohane kohustus.¹⁴¹

Seejuures hinnatakse Eestis alaealist õigusrikkujat ja tema vajadusi erinevates menetlusetappides, sealhulgas prokuratuuris.¹⁴² Eelkoige on alaealise individuaalsete vajaduste hindamisel oluline tuvastada võimalikud abivajavale lapsele viitavad tunnused ning seeläbi hinnata alaealise riski. Abivajadus võib aga väljenduda erinevatest aspektidest. Enamasti näiteks perevägivalla kogemises, varasemate õigusrikkumiste toimepanemises või nende ohvriks langemises, sõltuvuses, raskustes täita koolikohustust, agressiivses käitumises, kõrge riskiga seksuaalkäitumises, ennast ohtu seadvas käitumises (nt enesevigastamine), vaimse tervise probleemides, psühhosotsiaalse toimetuleku probleemides, käitumis- ja

¹³⁶ Diversion of Children in Conflict with the Law from Formal Judicial Proceedings in Europe and Central Asia, lk 10.

¹³⁷ Reinson jt, lk 4.

¹³⁸ Pärn, M. Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine. Prokuratuuri aastaraamat 2018. – <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2018/alaealiste-oigusrikkujate-erikohtlemine> (27.01.2025).

¹³⁹ Reinson jt, lk 16.

¹⁴⁰ Markina jt, lk 150.

¹⁴¹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. 453 SE, lk 7-8.

¹⁴² *Ibidem*, lk 107.

psüühikahäiretes või pereprobleemides.¹⁴³ Lisaks loovad abivajavate laste tuvastamiseks võimalusi noorte esmakordsed vahelejäämised,¹⁴⁴ andes indikatsiooni alaealise riski hindamiseks.

Alaealise risk mõjutab omakorda sekkumise intensiivsust – mida suurem on risk, seda intensiivsemat sekkumist alaealine vajab ning vastupidi. Teisisõnu võib ülemäära intensiivne sekkumine korduvkuritegevuse riski hoopis suurendada.¹⁴⁵ Nii saab üheks põhiliseks madala riskitasemega alaealiste esmakordsetele ja väiksematele õigusrikkumisele otstarbeka ja tulemusliku reageerimise viisiks pidada hoiatust.¹⁴⁶ Samuti ei ole seetõttu soovituslik lisada kohaldatavale mõjutusvahendile täiendavaid piiranguid (näiteks majast pärast teatud kellaaega lahkumise või kultuuritegevuses osalemise keeld).¹⁴⁷

Seejuures on alaealise riskitegurid suuresti mõjutatud teda ümbritsevast keskkonnast. Näiteks soosib terviklik ja toetav perekond alaealise eduvõimalusi võrreldes nendega, kellel esineb vastavates eluaspektides puudusi. Kui perekond aga ei taga alaealisele elatusmiinimumi, võib ta nende vajaduste katmiseks panna toime korduvaid rikkumisi.¹⁴⁸ Lisaks võib isiku üldine probleemne elukäik olla tugevas seoses edasise kuritegeliku käitumisega. Nii on täheldatud alaealise halva sotsiaalse positsiooni korrelatsiooni korduvrikkumiste tõusuga. Veel enam võib ebaedu sotsiaalsel kohanemisel tingida ka tõsisemaid kuritegusid.¹⁴⁹ Järelikult mängib lapse kasvukeskkond olulist rolli tema kuritegeliku käitumise kujunemisel.

Pea kõige otsesem keskkond, millega alaealine kokku puutub on tema perekond. Seejuures on keerulist perekondlikku tausta täheldatud noorte korduvrikkujate ühise joonena.¹⁵⁰ Perekondliku tausta keerukust võib esmalt sisustada läbi selle struktuuri, millel on samuti seos alaealiste delinkventsuse tasemega. Täpsemalt ületab mitteterviklike perekondade laste kuritegeliku käitumise tase terviklike perekondade laste oma. Näiteks tuvastati kahe bioloogilise vanemaga elavate laste kuritegevuse tase olevat väiksem, võrreldes üksikvanemaga elavate lastega.¹⁵¹ Sarnasele järeldusele jõudsid ka Reinson ja tema kolleegid, kelle uuringu

¹⁴³ Abivajava lapse sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus. Sotsiaalkindlustusamet. – <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/abivajava-lapse-sotsiaalse-rehabilitatsiooni-teenus#teenusele-suunamine> (09.02.2025).

¹⁴⁴ Geluk, C. A. M. L. jt. Identifying Children at Risk of Problematic Development: Latent Clusters Among Childhood Arrestees. – *Journal of Abnormal Child Psychology* 2013/42 (4), lk 678.

¹⁴⁵ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine) eelnõu seletuskiri. 453 SE, lk 6.

¹⁴⁶ *Ibidem*, lk 22.

¹⁴⁷ Diversion of Children in Conflict with the Law from Formal Judicial Proceedings in Europe and Central Asia, lk 11.

¹⁴⁸ Pegu, C. Identifying risk factors associated with juvenile offenders' recidivism in India: a theoretical understanding. – *Humanities, Arts and Social Sciences Studies* 2021/21 (2), lk 350.

¹⁴⁹ Saar, lk 725-726.

¹⁵⁰ Reinson jt, lk 16.

¹⁵¹ Markina, A., Saar, J. Alaealiste hälbekäitumine Eestis, Tšehhis ja Ungaris: rahvusvaheline self-report-meetodil tehtud delinkventsuse uuring (ISRD-2). – *Juridica* 2009/7, lk 466; Demuth, S., Brown, S. L. Family Structure, Family Processes, and Adolescent Delinquency: The Significance of Parental Absence Versus Parental Gender. – *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 2004/41 (1), lk 58–81.

kohaselt mängis perekonna osavõtlikkus ja tugivõrgustiku tugevus olulist rolli alaealise retsidiivsuse tõenäosuses.¹⁵² Nimelt võib keeruline perekondlik taust tingida lapse probleemide ja vajaduste tähelepanuta jäämise. Sellise väite näitlikustamiseks nimetati samuti olukordi, kus noort kasvatab üksikvanem või kui vanem on hõivatud töö või uue perega. Viimaks esineb palju ka olukordi, kus lapsel puudub toetus peres esinevate majandusliku toimetuleku, alkoholi ja vägivalla probleemide tõttu või on ta paigutatud asenduskodusse.¹⁵³ Seega on ilmne, et mitteterviklik perekonna struktuur ja sellest tulenev puudulik tugi soodustab alaealise probleemset käitumist.

Teisalt omavad laste delinkventsusega seost ka perekondlikud sidemed ning seda eelkõige sõltuvalt vanusest. Kui varases elueas on laste kuritegelik käitumine perekonna ja kooli kontrolli all, siis noores täiskasvanueas tekkivad suhevõrgustikud vähendavad perekonna mõju. Samuti võivad peresisised probleemsed suhted ennustada alaealise hilisemat kuritegelikku käitumist. Omavahelised positiivsed ja tugevad suhted seevastu võivad vähendada lapse delinkventsuse taset, eeldusel et ka vanemad on õiguskaualekad inimesed.¹⁵⁴ Samas ilmnis Markina ning Saare uuringus, et alaealise head suhted vanematega ei olnud oluliseks noore kuritegelikku käitumist ennustavaks teguriks. Küll täheldati sagedasemat kuritegelikku käitumist nende alaealiste puhul, kes veetsid vaba aega rohkem sõprade kui pere seltsis.¹⁵⁵ Niisiis ei pruugi rolli omada üksnes peresuhete positiivne või negatiivne iseloomustus, vaid ka nende järjepidevus ja üldine olemasolu.

Seonduvalt vaba aja veetmisega on korduvrikkujate ühise joonena täheldatud ka huvide ja huvitegevuse puudumist.¹⁵⁶ Huvitegevus sisustab noorte aega ning annab võimaluse eneseteostuseks ja eduelamuseks. Selle puudumisel tekib noortel aga rohkem vaba ja sisustamata aega, mistõttu võivad nad leida põnevust ja „eneseteostust“ hoopis õigusrikkumiste toimepanemisest.¹⁵⁷ Kuivõrd tegemist on retsidiivsust näitava riskiteguriga, tuleb sedagi arvestada edasisi õigusrikkumisi ennetava faktorina mõjutusmeetme rakendamisel.

Lisaks puutub alaealine perekonna ja huvitegevuse (selle olemasolul) kõrvalt pidevalt kokku koolikeskkonnaga. Seejuures on leitud, et alaealise väljakujunenud probleemne käitumine ja antisotsiaalsus võivad omakorda põhjustada õpiraskusi ja probleemset käitumist koolis. Madal õppeedukus ja agressiivne käitumine ehk negatiivne iseloomustus koolist võib omakorda viia

¹⁵² Reinson jt, lk 16.

¹⁵³ *Ibidem*, lk 17.

¹⁵⁴ Markina, Saar, lk 467; Hoeve, M. jt. Long-Term Effects of Parenting and Family Characteristics on Delinquency of Male Young Adults. – *European Journal of Criminology* 2007/4 (2), lk 161-194.

¹⁵⁵ *Ibidem*, lk 472.

¹⁵⁶ Reinson jt, lk 16.

¹⁵⁷ *Ibidem*, lk 13-14.

kuritegeliku käitumiseni. Koolis ebaõnnestumise tõttu on alaealistel suurem risk pöörduda ka teistesse hälbiva käitumisega ja mõjutavatesse seltskondadesse. Seda eelkõige alaealistel, kellel esineb probleemset käitumist mitmes keskkonnas, näiteks nii koolis kui perekonnas.¹⁵⁸ Teisisõnu võivad kooli iseloomustused alaealise õppeedukuse ja käitumise osas olla olulised märgid noore kuritegeliku käitumise soodumuseks.

Kindlasti on oluliseks riskiteguriks ka varasem kokkupuude kuritegevuse või kriminaalsüsteemiga. Näiteks võib vägivalla ohvriks sattumine võimendada isiku negatiivset suhtumist politsei suhtes, mis omakorda suurendab õigusrikkumiste toimepanemise tõenäosust.¹⁵⁹ Niisamuti on riskiteguriks alaealise enda varasemad õigusrikkumised ning nende tagajärjel määratud sanktsioonid. Kuigi leebemad ja mitteametlikud sanktsioonid võivad seonduda käitumise paranemisega, võib nende positiivne mõju ka aja jooksul kaduda ning avaldada hoopis vastupidist mõju, kuivõrd menetlus muutub üha enam karistuslikult rangemaks. Nimelt tuvastasid Beardslee ja tema kolleegid, et leebematele sanktsioonidele allutatud noorte edasine õigusrikkumiste arv vähenes. Rangemad sanktsioonid tingisid aga esialgsest rohkemate vägivallategude toimepanemist.¹⁶⁰ Seega, kui esmane leebem sekkumine noore puhul ei toimi ning järgneval sekkumisel rakendatakse seega rangemat meetet, ei pruugi see siiski täita oma eesmärki suunata alaealist hoiduma edaspidi õigusrikkumistest.

Nii on oluline hinnata sobivat mõjutusmeetet iga alaealise õigusrikkuja puhul individuaalselt. Ennekõike tuleb selgitada, kas konkreetse noore puhul on õigustatud leebem mõjutusvahend või vajab ta vastupidiselt intensiivsemat sekkumist ning vastavalt sellele sobiv meede kohaldada. Lähtuvalt uurimuse piiritletusest keskendub autor järgnevalt kahele sekkumisvõimalusele – üksnes hoiatus ning hoiatus koos muu asjakohase kohustusega. Seejuures seostub nendest esimene leebema mõjutusmeetmega ning teine intensiivsema sekkumisega.

1.3.2. Hoiatus ja muu asjakohane kohustus

Eesti õigusruumis on hoiatus ja muu asjakohane kohustus alaealisele õigusrikkujale kohaldatavate mõjutusvahenditena sisustatud nii KrMS § 201 lõikes 2 kui ka KarS §-s 87. Kuigi sisuliselt sätetes nimetatud terminid ei erine, on siinkohal alust kõnelda eelkõige KrMS §-st 201, kuivõrd see volitab just prokuröri 14–17-aastast kuriteo toimepannud isiku suhtes

¹⁵⁸ Junger-Tas, J. The Prevention of Delinquent Behaviour. – Junger-Tas, J., Dünkel, F. (toim). Reforming Juvenile Justice. New York: Springer 2009, lk 127.

¹⁵⁹ Reinson jt, lk 11.

¹⁶⁰ Beardslee, J. jt. Under the Radar or Under Arrest: How Is Adolescent Boys' First Contact With the Juvenile Justice System Related to Future Offending and Arrests? – Law and Human Behavior 2019/43 (4), lk 25.

kriminaalmenetlust lõpetama ning teda hoiatama. Eelduseks on aga prokuratuuri hinnang, mille kohaselt on alaealist võimalik mõjutada karistust või kohtu tasandil (KarS §-s 87 ettenähtud) mõjutusvahendit kohaldamata. Lisaks hoiatusele võib prokurör vajaduse korral kohaldada alaealise nõusolekul veel sättes loetletud kohustusi, mille hulka kuulub ka muu asjakohane kohustus (p 6).

Hoiatused iseenesest ei ole küll reaalsed sanktsioonid, kuid on noorele õigusrikkujale selgeks märguandeks, et tema käitumine oli väär ning jätkuvate süütegude toimepanemisele järgneb juba karmim reaktsioon.¹⁶¹ Nii ei piirata süüdlase vabadust hoiatusega mingilgi määral, mistõttu on tegemist kergeima mõjutusvahendiga.¹⁶² Reinsoni ja tema kolleegide uuringust nähtuvalt pakkusid alaealised ka ise erinevatele õigusrikkumistele lahenduseks spontaanselt eelkõige hoiatust ning vestlust (sh vanematega).¹⁶³ Seadusandja hinnangul tuleb üksnes hoiatus kõne alla aga vaid kergete süütegude puhul, mille on süüdlane pannud toime esmakordselt.¹⁶⁴ Just nendel tingimustel on tõendatud hoiatamise suurem efektiivsus retsidiivsusriski vähendamisel, võrreldes kohtusse suunamisega.¹⁶⁵ Näiteks peetakse hoiatusega piirdumist põhjendatuks seega juhtudel, kus noor jääb esmakordselt vahele kergema väärteoga. Sellises olukorras piisab sotsiaalpedagoogide hinnangul vestlusest vanemate ja lapsega.¹⁶⁶

Teisalt on jällegi täheldatud, et süüteo raskus ei tohiks olla alaealiste kuritegeliku käitumise ohu näitajaks ega aluseks sekkumisvajaduse kindlakstegemisel. Sekkumine peaks põhinema siiski laste vajaduste hindamisel erinevates eluvaldkondades.¹⁶⁷ Samas on oluline, et alaealisel ei tekiks seeläbi karistamatuse tunnet, vaid ta saaks aru oma teo tähendusest ning et jätkuvate süütegude toimepanemisel ootavad teda juba rangemad meetmed.¹⁶⁸ Nii ei ole kergemate rikkumiste puhul hoiatamine alati ka ainuõige lähenemine ning edasiste rikkumiste vältimiseks võib tekkida siiski vajadus pöörata olukorrale enam tähelepanu kui üksnes hoiatava vestlusega. Näiteks ei pruugi vestlus vanemate ja sotsiaalpedagoogiga olla alati piisav, et alaealisele jõuaks kohale tema teo tõsidus ja tagajärg, ning just õiguskaitseorgani kaasamine aitab anda toimepandud teo seadusevastasusest tugevama signaali. Seejuures esineb vajadus õiguskaitseorgani sekkumisele eriti tõsisemate õigusrikkumiste (nt seksuaalse iseloomuga kuritegude) puhul.¹⁶⁹

¹⁶¹ Dünkel, lk 701.

¹⁶² Pikamäe, KarSK § 87/7.

¹⁶³ Reinson jt, lk 38.

¹⁶⁴ Pikamäe, KarSK § 87/7.

¹⁶⁵ Wang, J. J., Weatherburn, D. Are police cautions a soft option? Reoffending among juveniles cautioned or referred to court. – *Journal of Criminology* 2018/52 (3), lk 338.

¹⁶⁶ Reinson jt, lk 18.

¹⁶⁷ Geluk jt, lk 678.

¹⁶⁸ Pikamäe, KarSK § 87/7.

¹⁶⁹ Reinson jt, lk 18.

Hoiatamise ebapiisavus ei tingi siiski automaatselt alaealise karistamist. Nagu eelnevalt mainitud, on selleks nähtud ette prokuröride lai diskretsioon muude mõjutusmeetmete rakendamisel ning seda eelkõige muu asjakohase kohustuse näol.¹⁷⁰ Selliselt võib nimetatud mõjutusmeede hõlmata endas sisuliselt ükskõik millist kohustust, mille täitmisega alaealine nõustub ning mis toetab tema resotsialiseerumist ja hoidumist uutest rikkumistest. Muu asjakohase kohustuste näiteks võib tuua olemasoleva sõltuvus- või muu raviga jätkamise, kohustus mitte tarvitada narkootikume või alkoholi, kohustus jätkata õppetööga või olla õppetööst vabal ajal hõivatud spordi- või noorsootööalaste tegevustega jms. Nii on vabatahtlikult võetava kohustuse eesmärk soodustada alaealise poolt vastutuse võtmist õigusrikkumiste riski vähendavate tegevuste osas.¹⁷¹ Teisisõnu on konkreetne kohustus noore nõusolekul prokuröri otsustada, kui see kannab endas alaealise taasühiskonnastamise eesmärki.

Vastav mõjutusvahendi paindlikkus annab prokuröridele muu hulgas võimaluse rakendada alaealise suhtes taastava õiguse meetodeid, kui puudub olukorrast tingitud vajadus vahendusmenetluse¹⁷² kohaldamiseks.¹⁷³ Seejuures on oluline märkida, et vahendusmenetluse kohaldamisest sai eraldi KrMS § 201 lõikes 2 sätestatud meede vahendusteenuse nimetuse all (p 5) 2023. aastal. Ohvriabi seaduse¹⁷⁴ § 27 lõike 1 kohaselt on vahendusteenus taastava õiguse teenus, mis seisneb KrMS §-s 203² sätestatud vahendusmenetluse korraldamises. KrMS § 203² lõike 1 kohaselt tähendab vahendusmenetlus sisuliselt kahtlustatava ja süüdistatava omavahelist kokkulepet kuriteoga tekitatud kahju heastamiseks. Teisisõnu on tegemist konfliktivahendusega, mis on samuti üks prokuröride poolt rakendatav mõjutusmeede. Nii on oluline märkida, et konfliktivahendus (ehk vahendusteenus) kuulus enne 2023. aastat samuti muu asjakohase kohustuse alla ning alles pärast seda sai eraldiseisvaks mõjutusmeetmeks KrMS § 201 lõike 2 loetelus.

Eeltoodust tulenevalt võimaldab mõjutusmeetme paindlikkus omakorda läheneda alaealise vajadustele laiemalt ja leidlikumalt.¹⁷⁵ Näiteks võib mõjutusvahendina rakendada vabanduskirja kirjutamist kannatanule või essee kirjutamist etteantud teemal (nt “miks on väärt lõhkuda vara”).¹⁷⁶ Nii on mitmed noored pidanud ka prokuröridele esseesid kirjutama, võimaldades neil analüüsida toimepandud kuritegu, selle tagajärgi ja nende tagajärgede

¹⁷⁰ *Supra*, ptk 1.2., lk 19.

¹⁷¹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine) eelnõu seletuskiri. 453 SE, lk 7-8.

¹⁷² 2023. aastal jõustus kriminaalmenetlusseadustikus muudatus, millega asendati KrMS § 201 lõike 2 punktis 5 sõna “lepitusteenus” sõnaga “vahendusmenetlus”. Ohvriabi seaduse eelnõu. 702 SE. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/60f3902f-47aa-43c5-b28f-88101027e454/> (29.01.2025), § 62.

¹⁷³ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine) eelnõu seletuskiri. 453 SE, lk 18.

¹⁷⁴ Ohvriabi seadus. – RT I, 06.01.2023, 1.

¹⁷⁵ Pärn.

¹⁷⁶ Beardslee jt, lk 27.

lahendamise võimalusi.¹⁷⁷ Veel on noorte võimalike alaealiste mõjutusmeetmetena käsitletud perevestlust, huviringidesse saatmist, teemakohaste näituste külastamist, nõustamisele või spetsialisti (sh psühholoogi, sotsiaalpedagoogi, ohvriabi) juurde suunamist, koolikohustuse täitmist ja palju muud.¹⁷⁸ Lisaks on prokurörid muu asjakohase kohustusena suunanud alaealisi noortele õigusrikkujatele tuge pakkuvatesse tugi- ja rehabilitatsioonikeskustesse, näiteks Eesti Noorsootöö Keskus või Rajaleidja.¹⁷⁹ Seeläbi antakse prokurörile võimalus kohustuse määramisel väljuda seaduses piiritletud loetelust.¹⁸⁰

Eeltoodust nähtuvalt tuleks seega üldjuhul rakendada võimalikult leebet sekkumist, näiteks hoiatust, kergete ja/või esmakordsete rikkumiste ning nooremate alaealiste puhul. See tuleneb peamiselt ühisest eesmärgist vältida noorte varajast kokkupuudet kriminaalsüsteemi ja seeläbi selle negatiivsete mõjudega. Teisalt on oluline siiski pöörata tähelepanu noorest lähtuvatele individuaalsetele vajadustele ning vastavalt nendele sekkumisviis valida, mida võimaldab muu asjakohase kohustuse määramine. Näiteks, kui noore perekondlik taust ja käitumine on probleemne, ei pruugi hoiatamine olla piisav tema mõjutamiseks käituda edaspidi õigskuulekalt. Samas on oluline ka tema puhul hoiduda kriminaalsüsteemi negatiivsetest mõjudest ja seega läheneda vastavalt tema vajadustele, määra kohustuseks näiteks koostöö lastekaitsespetsialistiga, eneseanalüüsi või muu sarnase. Nii on alaealine sunnitud analüüsima ja hindama oma tegu, selle tagajärgi ja tal on võimalus osaleda aktiivselt konflikti lahendamises.

¹⁷⁷ Pärn.

¹⁷⁸ Reinson jt, lk 21-22.

¹⁷⁹ Pärn.

¹⁸⁰ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. 453 SE, lk 18.

2. HOIATUSE JA MUU ASJAKOHASE KOHUSTUSEGA LÕPETATUD KRIMINAALMENETLUSTE ANALÜÜS

2.1. Meetodi ja valimi kirjeldus

Magistritöös püstitatud eesmärk hõlmab endas nii alaealiste õigusrikkujate üksnes hoiatuse määramise aluseks olevate võimalike tegurite tuvastamist võrdluses muu asjakohase kohustusega kui ka hoiatuse, sh koos muu asjakohase kohustusega, efektiivsuse hindamist. Eesmärgi saavutamiseks on eelkõige kasutatud regressioonanalüüsi meetodit, mille tulemusel kirjeldab autor analüüsitavate tegurite statistilist tähtsust, prognoositavaid suundumusi mõjutusmeetme(te) rakendamise osas ning nende efektiivsust potentsiaalselt mõjutavaid tegureid. Regressioonanalüüsi abil vaadeldud tegurid määratleb autor aga eelnevalt nende esinemissageduse kirjeldamise teel. Niisiis, kuigi kirjeldav statistika ei võimalda luua konkreetseid põhjuslikke seoseid, annab see aluse regressioonimudelil analüüsitavate tegurite valikule. Regressioonanalüüs võimaldab omakorda selgitada, millised tegurid ja mil määral mõjutavad prokuröri otsust piirduda hoiatusega. Mõlema analüüsimeetodi tulemusi visualiseerib autor ka vastavate graafikute abil.

Eelkirjeldatud eesmärgi saavutamiseks vajaliku valimi kogus autor Prokuratuuri infosüsteemi (PRIS) andmebaasist, otsides KrMS § 201 lõike 2 alusel lõpetatud kriminaalmenetlusi Põhja Ringkonnaprokuratuuris aastatel 2021 ja 2022. Nendest selekteeris autor omakorda määrused, milles rakendati mõjutusvahendina üksnes hoiatust või täiendavalt ka muud asjakohast kohustust. Selliselt koosneb valim 134 alaealise kriminaalasjast, millest 38 juhul piirduti kriminaalmenetluse lõpetamisega üksnes hoiatusega ning 96 juhul rakendati ka muud asjakohast kohustust. Täpsemalt kohaldati 2021. aastal Põhja Ringkonnaprokuratuuris üksnes hoiatust 13 alaealise suhtes ning 36-le alaealisele määrati lisaks muu asjakohane kohustus. 2022. aastal alaealiste suhtes lõpetatud kriminaalasjadest piirdusid aga 25 üksnes hoiatusega ning 60-le noorele määrati ka muu asjakohane kohustus. Seejärel kontrollis autor PRIS-is kõikide valimiks olnud alaealiste konkreetsele sündmusele eelnevalt või järgnevat kokkupuudet kriminaalsüsteemiga. Eelkõige oli eesmärk tuvastada, kas alaealine on pannud toime varem või hiljem uue õigusrikkumise. Kokku sattus kahtlustatavana tagasi süsteemi 37 alaealist, kellest neljale oli esialgu määratud üksnes hoiatus ning 33-le määrati lisaks hoiatusele ka muu asjakohane kohustus.

Kõik valimiks olevad kriminaalmenetluse lõpetamise määrused sisaldasid kokkuvõtva lõpetamise alusena niinimetatud tüüplauset. Peamiselt hõlmas see põhistusi, et alaealine on varasemalt karistamata, talle on selgitatud tema teo olemust ja selle võimalikke tagajärgi,

mistõttu ei vaja ta kuritegude toimepanemisest hoidumiseks kriminaalkorras karistamist ega kohtu poolt mõjutusvahendite kohaldamist. Mõningatel juhtudel lisandusid nendele ka täiendavad põhjendused. Näiteks lisati äsja 14-aastaseks saanud noorte puhul tüüplausesse selgitus, et alaealine on alles jõudnud kriminaalvastutuse ikka. Samuti esines täiendavate põhjustena asjaolud, et uusi menetlusi ei ole alustatud, tagajärg ei olnud raske, isik kahetseb juhtunut, kahju ei tekkinud, isikul on diagnoositud psüühikahäire ning kannatanul puuduvad pretensioonid süüdistatava suhtes. Erandlikult esinesid veel näiteks asjaolud, et alaealine elab alaliselt välisriigis, juhtunud mängis rolli ka kannatanu käitumine või kuriteo toimepanemisest on möödunud rohkem kui aasta ja noor ei ole vahepeal uusi kuritegusid toime pannud. Seega esines mitmeid tegureid kriminaalmenetluse lõpetamise põhistamiseks, millest on inspireeritud ka käesolevas uurimuses analüüsitavate tegurite loetelu, hõlmates võimalikud mõjutusmeetme valiku põhistused. Lisaks ilmneseid mõjutusvahendi valikul arvesse võetud tegurid täpsemalt ka määruse sisust ja/või teistest kriminaalasja materjalidest (nt ütlused, iseloomustused).

Nii eeldab analüüs sõltuvaid ja sõltumatuid muutujaid, mille ristamise teel saadud tulemusi autor kirjeldab püstitatud eesmärgi saavutamiseks. Hoiatust tingivate aluste analüüsis on sõltuvaks muutujaks mõjutusvahendi liik ehk üksnes hoiatus võrdluses hoiatuse koos muu asjakohase kohustusega. Efektiivsuse analüüsil oli omakorda sõltuvaks muutujaks retsidiivsuse näitaja ehk kas noor oli pärast mõjutusvahendi rakendamist sattunud tagasi süsteemi õigusrikkumise toimepanija või selles kahtlustatavana. Sõltumatud muutujad olid aga mõlemal juhul alaealise, tema süüteo ja selle tagajärjega (sh menetlusega) seonduvad tegurid. Täpsemalt grupeeris ja kodeeris autor alaealise karakteristikutega seonduvad tegurid järgnevalt: sugu (mees/naine), vanus (14/15/16/17), emakeel (eesti/vene/muu), hõivatus kooli või tööga (õpib, töötab/NEET-noor¹⁸¹), kooli iseloomustus (negatiivne/neutraalne/positiivne), õppeedukus (madal/rahuldav/hea), kokkupuude sõltuvusainetega (jah/ei), varasem õigusrikkumine (jah/ei), perekondlike suhete iseloomustus (negatiivne/positiivne), käitumine (probleeme ei ole/üksikud probleemid/pidevalt probleeme). Süüteo ja menetlusega seonduvad tegurid hõlmavad seevastu kuriteo liiki (isikuvastane/varavastane/muu), süüteoga tekitatud füüsilist kahju (jah/ei), varalist kahju (jah/ei), toimepanijate arvu (üksi/grupis), suhet kannatanuga (sugulane või tuttav/võõras), süü tunnistamist (jah/ei), kahetsust (jah/ei) ning menetluse aega (kuudes).

Iseloomustust näitavate skaalade puhul tähendab “negatiivne” seda, et esineb mitmeid probleeme vastavas valdkonnas ning “positiivne” vastupidist. Näiteks kui kooli iseloomustus on märgitud negatiivseks tähendab see üldjuhul, et alaealisel esines olulisi probleeme koolikohustuse täitmisega ja/või käitumisega koolis. “Neutraalne” tähendab, et alaealisel võis

¹⁸¹ Noor, kes ei õpi ega tööta (ingl k *Not in employment, education or training*).

esineda üksikuid probleeme, kuid üldiselt ei antud talle negatiivset hinnangut, kuivõrd muus osas tema käitumine või kohalkäimine tasakaalustas neid murekohti. Positiivseks märgitud iseloomustus eeldas aga seda, et alaealise käitumist ja kohalolekut koolis märgiti igati positiivseks. Nii tähendas ka perekondliku taustaga iseloomustuste puhul „negatiivne“ seda, et alaealise suhted enda eestkostjaga olid halvad. „Positiivne“ aga, et suhetega probleeme ei esinenud. Sarnasele selgitusele vastab ka õppeedukuse skaala. „Madal“ tähendab, et alaealisel oli madal õpimotivatsioon ning sellest tulenevalt halvad hinded või suutlikkus pingutada. „Rahuldav“ eeldas, et õppeedukus oli märgitud keskpäraseks ning „hea“, et alaealise õpimotivatsiooni tase ja hinded olid märgitud positiivseks.

Kuigi eelkirjeldatud tegureid vaatleb autor kirjeldava statistika abil, ei kaasatud kõiki sõltumatuid muutujaid regressioonimudelitesse, kuivõrd vastavate tegurite lisamisel tekkis süsteemis täiusliku eraldatuse viga (ingl *perfect separation*). See tähendab, et nende muutujate kombineerimisel teistega, võis juba üksainus tunnus määratleda täielikult, kas see tingib üksnes hoiatuse või hoiatuse koos muu asjakohase kohustusega. Nii on andmete usalduspiirid umbmäärasead, mis võib olla tingitud liiga väiksest valimist või sellest, et mõjutusvahendite rakendamine ja efektiivsus on niivõrd individuaalsed, välistades kindla seaduspärasuse muutujate osas.

Esialgu analüüsibki autor üksnes hoiatuse rakendamise aluseks olevaid potentsiaalseid näitajaid. Selleks esitab autor kirjeldava statistika alusel erinevate alaealise, tema süüteo ja menetlusega seonduvate tegurite esinemissagedusi, et tuvastada võimalikud üksnes hoiatust tingivad faktorid. Seejärel selgitab autor kirjeldava statistika alusel määratletud tegurite logistilise regressioonanalüüsi mudelisse lisamise abil vastavate muutujate tegelikku mõju sekkumismeetme valikule. Teisisõnu näitab regressioonanalüüs, millised tegurid võisid suurendada või vähendada tõenäosust, et prokurör piirdub üksnes hoiatusega, võrreldes hoiatuse koos muu asjakohase kohustuse rakendamisega.

Seejärel analüüsib autor mõjutusmeetmete efektiivsust, mida sisustab retsidiivsuse esinemise kaudu. Sellist tõlgendust on rakendatud ka näiteks Eesti retsidiivsuse järgnevusuuringus, mille kohaselt vanglast enne tähtaega ja tähtaegselt vabanenute retsidiivsuse võrdlemisel võib esimeste korduvrikkujate suurem osakaal viidata järelehooldussüsteemi ebaefektiivusele ning seeläbi vastava otsuse tegija vääradele valikutele.¹⁸² Analoogset käsitlust nähtub ka välismaa uuringutest. Nimelt on Smith alaealiste õigussüsteemi efektiivsuse sisustamiseks ühe võimalusena näinud tõlgendust, mille kohaselt on süsteem tõhus, kui see heidutab enamik noori

¹⁸² Ahven, Salla, Vahtrus, lk 7.

kuritegelikust käitumisest.¹⁸³ Seega võib seostada alaealistele õigusrikkujatele rakendatavate mõjutusmeetmete efektiivsust retsidiivsusriski puudumise või vähenemisega.

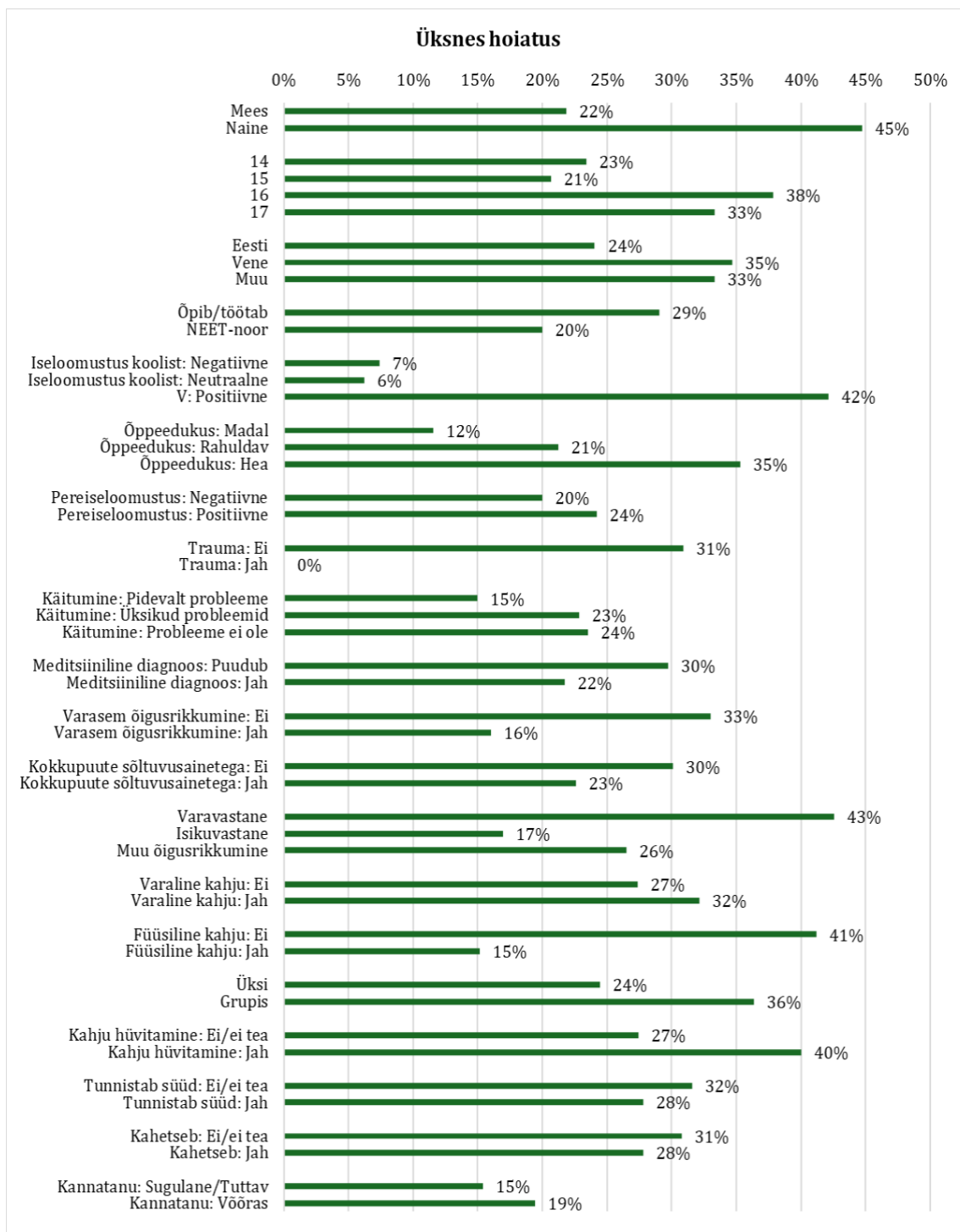
Nii määratlebki autor esmalt kirjeldava statistika abil võimalikud retsidiivsust ilmestavad riskirühmad, mis võivad mõjutada üksnes hoiatuse ja hoiatuse koos muu asjakohase kohustusega rakendamise efektiivsust. Need riskirühmad sisestab autor omakorda regressioonimudelisse, mille tulemusena selgitab konkreetseid retsidiivsuse mõjutegureid. Teisisõnu võimaldab analüüs hinnata, milliste tegurite esinemisel võivad mõjutusvahendid osutuda ebaefektiivseks korduvrikkumise ennetamisel. Lisaks eristab autor regressioonanalüüsi abil üksnes hoiatuse ja muu asjakohase kohustuse rakendamise toimivust ning kirjeldab lähemalt nende sisu retsidiivsete noorte korduvrikkumiste liigi, arvu, raskuse ja ajavahemiku näol.

2.2. Hoiatamise alused

2.2.1. Hoiatamise kirjeldav statistika

Alljärgneval joonisel on kujutatud üksnes hoiatuse saanud noorte osakaalu iga neid või nende tegu iseloomustava teguri puhul. Nii visualiseerib graafik tegurite ja üksnes hoiatusega piirdumise otsuse vahelist võrdlust. Oluline on seejuures silmas pidada, et joonis ei kajasta põhjuslikke seoseid, vaid kirjeldab konkreetsele mõjutusmeetmele allutatud noorte esinemissagedusi erinevates alarühmades. Selliselt on graafiku põhjal võimalik tuvastada potentsiaalseid parameetreid, mis tingivad üksnes hoiatusega piirdumise võrdluses hoiatusele lisaks muu asjakohase kohustuse rakendamisega.

¹⁸³ Smith, lk 184.

Joonis 1. Üksnes hoiatuse saanud alaealisi, nende tegu ja selle tagajärge iseloomustavate tegurite esinemissagedused.

Esmalt nähtub, et üksnes hoiatust rakendati sagedamini naissoost (45%) kui meessoost (22%) noorte puhul. Seejuures esines üksnes hoiatuse saanud noorte seas kõige sagedamini vanemaid ehk 16- ja 17-aastased noori (vastavalt 38% ja 33%), seejärel 14-aastaseid (23%) ning 15-aastaseid (21%). Lisaks said kõige sagedamini vaid hoiatuse vene emakeelega (35%) ning peaaegu samaväärselt ka muu emakeelega (33%) alaealsed. Kõige harvemini piirdusid prokurörid hoiatusega eesti emakeelega noorte puhul (24%).

Samuti oli üksnes hoiatusega piirdumine veidi sagedasem kooli või tööga hõivatud noorte puhul (29%), võrreldes NEET-noortega (20%), kuigi vastav osakaal ei erine oluliselt. Seevastu ilmneb märkimisväärsed erisusi kooli iseloomustuse ja õppeedukuse osas. Nimelt esines üksnes hoiatust oluliselt sagedamini noorte seas, keda iseloomustati koolis positiivselt (42%) kui neutraalse (6%) või negatiivse iseloomustusega (7%) noorte seas. Samuti esines kõige sagedamini hea õppeedukusega (35%), seejärel rahuldava (21%) ning viimaks madala (12%) õppeedukusega noori, kes said vaid hoiatuse.

Sarnaselt kooli iseloomustusega olid positiivsed perekondlikud suhted sagedasem nähtus üksnes hoiatuse saanud noorte puhul (24%), kuid peaaegu samal määral esines ka neid, kelle puhul olid suhted eestkostjaga märgitud negatiivseks (20%). Märkimisväärne on siinkohal tulem, mille kohaselt ei olnud ükski traumaatilise sündmuse läbielanud noor saanud üksnes hoiatust. See tähendab, et kõik, kellel täheldati mõnda traumaatilist kogemust (nt vanema surm, seksuaalne väärkohtlemine vms), said lisaks hoiatusele ka muu asjakohase kohustuse. Küll ei teki siinkohal järeldust, et trauma läbielamine välistab noore õigusrikkuja puhul üksnes hoiatusega piirdumise.

Noore käitumise iseloomustuste hulgast ilmneb, et samaväärselt said üksnes hoiatuse noored, kellel käitumises probleeme ei esinenud (24%) ja kellel esines käitumises vaid üksikuid probleeme (23%). Harvemini piirduti seejuures üksnes hoiatusega noorte puhul, kelle käitumine oli pidevalt probleemne (15%). Lisaks oli sagedasem hoiatuse saanud noorte hulk, kellel puudus mõni meditsiiniline (eelkõige võimaliku käitumishäirega seonduv) diagnoos (30%), kui vastupidisel juhul (22%). Samaväärsed osakaalud esinesid ka sõltuvusainetega kokkupuute olemasolul. Nimelt üksnes hoiatuse saanud noori, kellel puudus teadaolevalt kokkupuute sõltuvusainetega oli 30% ning neid, kellel vastav kokkupuute oli märgitud, oli vähem ning 23%. Ühtlasi kajastab noore käitumist tema varasem kokkupuute õigusrikkumistega. Kirjeldava statistika pinnalt nähtub, et sagedamini esines üksnes hoiatuse saanud noorte seas neid, kes ei olnud varasemalt õigusrikkumist toime pannud (33%), kuid siiski esines ka neid, kel vastav kokkupuute kriminaalsüsteemiga oli olemas (16%).

Seonduvalt toimepandud süütegudega, nähtub esmalt, et üksnes hoiatust määrati kõige sagedamini varavastaste kuritegude puhul (43%), seejärel muude õigusrikkumiste (26%) ning kõige vähem isikuvastaste süütegude puhul (17%). Varalise kahju tekkimise (32%) või mitte tekkimise (27%) osakaalud oluliselt ei erinenud, kuid sagedamini määrati üksnes hoiatust siiski varalise kahju olemasolul. See on omakorda kooskõlas tulemusega, mille kohaselt piirduti hoiatusega enim varavastaste süütegude puhul. Seevastu kui esines füüsiline kahju süüteo

tagajärjel, rakendati ka harvemini üksnes hoiatust (15%), kui vastava kahju tekkimata jäämisel (41%). See on jällegi kooskõlas eelkirjeldatuga, et isikuvastaseid süütegusid esines üksnes hoiatuste puhul kõige vähem. Lisaks selgus, et sagedamini piirduti üksnes hoiatusega grupis süüteo toimepannud noore puhul (36%), võrreldes üksinda teo toimepanijatega (24%). See tulemus võib olla tingitud aga muu hulgas asjaolust, et grupiviisiliste süütegude puhul rakendati toimepanijate puhul samasugust sekkumist, mis tõstis nende isikute hulka. Teisisõnu tulenes ühest ja samast kriminaalasjast mitu noort, kelle puhul rakendati vaid hoiatust ja seetõttu esines neid ka valimis rohkem, võrreldes üksinda teo toimepanijatega, kelle puhul piirduti hoiatusega. Viimaks märgib autor, et suhe kannatanuga ei näidanud hoiatusega piirdumise sageduse puhul olulist erisust. Samas kohaldati sagedamini üksnes hoiatust nende noorte suhtes, kes panid kuriteo toime võõra isiku suhtes (19%), võrreldes noortega, kelle süütegu oli suunatud enda sugulase või tuttava vastu (15%).

Alaealiste reaktsiooni osas toimepandud süüteoile ilmnesevad järgnevad tulemused. Üksnes hoiatusega piirduti sagedamini noorte puhul, kes olid kahju hüvitanud (40%), võrreldes kahju mitte hüvitanud noortega (27%). Esialgu üllatavana nähtub, et vaid hoiatuse said sagedamini noored, kes oma süüd ei tunnistanud (32%) või oma tegu ei kahetsenud (31%) ning harvemini, kuid samal määral, piirduti hoiatusega noorte puhul, kes oma süüd tunnistasid ja avaldasid kahetsust (28%). Küll aga võib sellist tulemust põhjendada asjaolu, et noorte hulk, kelle puhul puudus kindel info süü tunnistamise või kahetsuse avaldamise kohta, oli piisavalt suur, et mõjutada sageduse skaalat vastavalt.

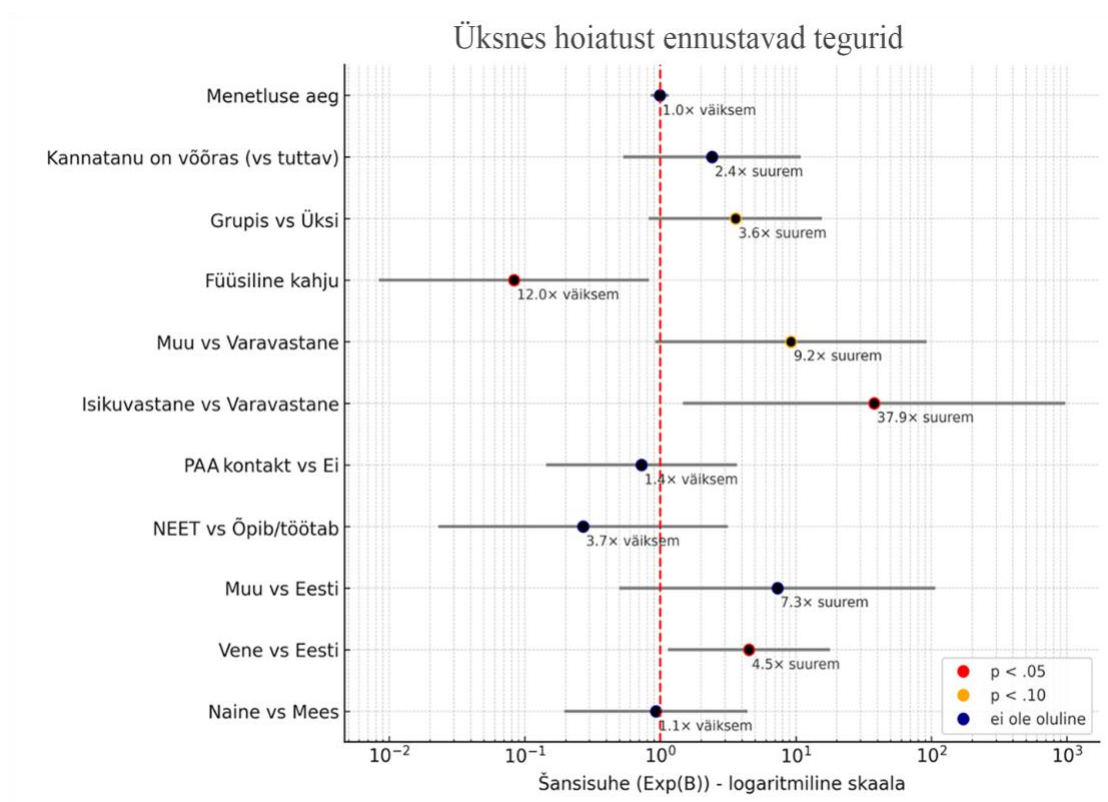
Niisiis nähtub kokkuvõtvalt, et sagedamini piirduti üksnes hoiatusega juhtudel, kus tegemist oli naissoost, vanema ja vene või muu emakeelega noore õigusrikkujaga. Ühtlasi noorega, kes õpib või töötab ning kelle kooli, pere ja käitumisega seonduvad aspektid on (pigem) positiivse hinnanguga. Samuti, kellel puudub traumaatiline kogemus mingis eluvaldkonnas, meditsiiniline diagnoos, kokkupuude sõltuvusainetega ja varasema kuritegeliku käitumisega. Süüteoga seonduvalt esines sagedamini üksnes hoiatust varavastaste, grupis ja võõra isiku suhtes toime pandud kuritegude puhul. Seejuures ka varalise kahju tekkimisel ja kui alaealine oli meetme rakendamise ajaks kahju hüvitanud.

Siiski täheldab autor, et need tulemused põhinevad üksnes kirjeldaval statistikal, mistõttu on tegemist peamiselt oletustega, mis ei võimalda teha kindlaid järeldusi mõjutusmeetme aluste kohta. Näiteks võib tulemuse, et naissoost noorte puhul rakendatakse sagedamini üksnes hoiatust, põhjuseks olla ka asjaolu, et meessoost alaealised panevad lihtsalt rohkem toime selliseid õigusrikkumisi, mille puhul ei piirduta vaid hoiatusega ning mõjutusvahendi valik on

tingitud just sellest, mitte soost. Nii ei ole võimalik ka järeldada, et sagedamini esinevad tegurid tingivad just üksnes hoiatusega piirdumise. Eelnev on aga oluline ilmestamaks muutujaid, mis on lisatud regressioonimudelisse. See võimaldab omakorda kontrollida, kas need sagedamini esinevad tegurid mõjutavad tegelikkuses prokuröri otsust piirduda vaid hoiatusega, andes vastuse esimesele uurimisküsimusele.

2.2.2. Hoiatamise regressioonanalüüs

Alljärgneval joonisel on kujutatud iga muutuja mõju üksnes hoiatuse määramise tõenäosusele. Horisontaalteljel on šansisuhe ($\text{Exp}(B)$) koos 95% usalduspiiridega, mis väljendab, kui palju suurem või väiksem on tõenäosus, et prokurör piirdub alaealise puhul vaid hoiatusega, võrreldes lisaks muu asjakohase kohustuse kohaldamisega. Seejuures visualiseerib logaritmiline skaala nii positiivsed kui ka negatiivsed seosed ning punktide värv viitab omakorda statistilisele olulisusele. Nii tähistab punane teguri mõju, mille statistiline usaldusväärsus on leidnud kinnitust ($p < 0,05$), oranž piiripealset mõju ($p < 0,10$) ning sinine tulemuse statistilise tähtsuse puudumist. Valimi suurusest tingituna väärib autori hinnangul tähelepanu siiski ka piiripealset mõju omavad tulemused, mis näitavad võimalikke suundumusi tegurite ja mõjutusmeetme valiku seoste osas, kuid vajavad edasisel uurimisel kinnitust.

Joonis 2. Prokuröri otsust piirduda üksnes hoiatusega ennustavad tegurid.

2.2.2.1. Hoiatamisele suunavad alaealise karakteristikud

Esmalt ilmneb regressioonianalüüsist, et alaealiste sugu ei mängi rolli prokuröri otsuses mõjutusvahendi valikul ($\text{Exp}(B) = 0,927$), mida saab iseenesest pidada positiivseks tulemuseks, kuivõrd puuduvad soolised eelistused. Seda eriti, kui nii mitmeski uuringus¹⁸⁴ on meessugu käsitletud retsidiivsuse faktorina ning ka vähemalt osad prokurörid peavad sugu retsidiivsusriski mõjuteguriks.¹⁸⁵ Tegemist ei olnud aga siinkohal statistiliselt olulise näitajaga, mistõttu ilmestab küll tulem sooliste eelistuste puudumist alaealiste hoiatamisel, kuid see hinnang jääb ebatäpseks.

Seevastu näitas statistiliselt olulist mõju mõjutusmeetme valikule alaealise emakeel ($\text{Exp}(B) = 4,506$; $p < 0,05$). Nimelt ilmnes, et võrreldes eesti emakeelega noortega, rakendatakse vene emakeelega alaealiste õigusrikkujate puhul tõenäolisemalt üksnes hoiatust kui hoiatust koos muu asjakohase kohustusega. Selline tulemus on üllatuslik, kuivõrd emakeel ei tohiks anda indikatsiooni lapse vajadustest, olemusest ega toimepandud teost, millele vastavalt sekkumismeede valida. Seega väärivad uurimist vastava tulemuse tagamaad ehk miks kohaldatakse vene emakeelega alaealiste puhul tõenäolisemalt hoiatust kui muud asjakohast kohustust.

Lisaks esines muu emakeelega noortel umbes 7 korda suurem tõenäosus saada üksnes hoiatus, võrreldes eesti emakeele noortega ($\text{Exp}(B) = 7,316$). Tulemus võib olla aga juhuslik, kuivõrd vastavaid andmeid ei olnud piisavalt statistilise usaldusväärsuse kinnitamiseks. Samas täheldab autor, et muu emakeelega alaealiste puhul üksnes hoiatusega piirdumise võib tingida muu hulgas asjaolu, et isik ongi teise riigi kodanik ega viibi seega pikemaajaliselt Eestis. Nii on võimalik, et kui isik on juba riigist lahkunud või seda lähiajal tegemas, ei peeta tema puhul oluliseks rakendada intensiivsemat mõjutusvahendit kui hoiatus, mille täitmine oleks raskendatud välisriigis viibimise tõttu. Sellist olukorda esines ka praktikas.

Kuigi kooli või tööga hõivatud olemise faktoril puudus samuti statistiliselt oluline mõju, ilmnes siiski väike tendents, et noortel, kes ei õpi ega tööta, on väiksem tõenäosus saada üksnes hoiatus ($\text{Exp}(B) = 0,270$). Jättes kõrvale tulemuse statistilise väärtuse, on võimalik luua siinkohal paralleel eelnevalt mainitud huvitegevuse puudumise ja retsidiivsusriski suurenemise vahel.¹⁸⁶ See tähendab, et kui noorel puudub vaba aja sisustamise viis, sealhulgas kooli- või töökohustus,

¹⁸⁴ Vt nt Markina, Saar, lk 472; Dünkel, lk 127.

¹⁸⁵ Ahven, Salla, Vahtsus, lk 87-88.

¹⁸⁶ Reinson jt, lk 16; *Supra*, ptk 1.3.1., lk 22.

on tema kuritegeliku käitumise risk suurem. Sellest tulenevalt võib olla põhjendatud ka nende noorte puhul eelkõige intensiivsema mõjutusvahendi kui üksnes hoiatuse rakendamine.

Eelnev järeldus on kooskõlas ka sotsiaalpedagoogide seisukohaga, mille järgi võib koolis käitumist ning koolikohustuse täitmist pidada potentsiaalse abivajaduse signaaliks. Nii võivad kooliga seonduvad probleemid olla märgiks noore suundumisest õigusrikkumiste toimepanemisele. Seejuures ei tohiks tähelepanuta jätta noori, kellel puuduvad pealtnäha probleemid käitumisega, kuid kelle õppeedukus kannatab.¹⁸⁷ Ebaedu koolis põhjustab madalat enesehinnangut, emotsionaalset häiritust ja kooliantagonismi, mis omakorda soodustab hälbekäitumist.¹⁸⁸ Ka Markina ja Saar leidsid oma uuringus, et kui Eesti noorte koolikeskkonda iseloomustasid agressiivne käitumine, vargused, narkootikumide tarvitamine ja muu sarnane, panid nad rohkem toime õigusrikkumisi.¹⁸⁹ Seega, on põhjendatud, et negatiivne käitumine ning ebaedu koolis tingivad suurema tõenäosusega lisaks hoiatusele ka muu kohustuse ning mängib rolli prokuröri otsuses mitte piirduda üksnes hoiatusega.

Mõjutusmeetme rakendamise tõenäosuse hindamisele ei avaldanud mingit mõju PAA¹⁹⁰ kontakt ehk alaealise kokkupuude sõltuvusainetega ($\text{Exp}(B) = 0,728$). Vastav tulemus võib esialgu tunduda üllatav, kuivõrd sõltuvust peetakse mitte lihtsalt probleemseks noort iseloomustavaks teguriks, vaid ka retsidiivsusrisi suurendavaks teguriks.¹⁹¹ Arvestades, et sobiva mõjutusmeetme rakendamisel tuleb lähtuda noore konkreetsetest vajadustest, võiks eeldada, et sõltuvusainetega kokkupuude on ohumärk, mis viitab vajadusele suunata alaealine vastavale ravile. Oluline on aga täheldada, et tegemist ei olnud siiski statistiliselt olulise teguriga, mis võib omakorda olla tingitud vastava info puudumise suurest hulgast. Nii ei olnud mitme noore puhul võimalik kindlalt määrata, kas kokkupuude sõltuvusainetega oli olemas või mitte. Samuti on autor märkinud põhjusega “kokkupuude sõltuvusainetega” ning mitte “sõltuvus”, et sobiva valimi hulka arvestada ka neid, kelle puhul konkreetset sõltuvusprobleemi ei täheldatud, kuid viidati teadaolevale kokkupuutele alkoholi tarbimisega. Näiteks olukorras, kus noor jäi kunagi joobeseisundis vanemale vahele. Eelnevast tulenevalt puudub ka alus kahelda, et praktikas ei suunata alaealist sõltuvusravile, kui tal on vastav probleem või sellele viitavad tunnused ilmnevad.

Niisiis esineb üksikuid alaealist iseloomustavaid tegureid, mis ilmestavad prokuröri võimalikku suundumust piirduda üksnes hoiatusega vastupidiselt täiendava kohustuse kohaldamisele.

¹⁸⁷ Reinson jt, lk 17.

¹⁸⁸ Markina, Saar, lk 467-468; Rutter, M., Tizard, J., Whitmore, K. Education, Health and Behaviour. London: Longmans 1970.

¹⁸⁹ Markina, Saar, lk 472.

¹⁹⁰ Psühhoaktiivsed ained.

¹⁹¹ Vt nt Pegu, lk 349; Ahven, Salla, Vahtrus, lk 90-91.

Eelkõige mõjutab prokuröri otsust piirduda üksnes hoiatusega noore õigusrikkuja venekeelne emakeel ning kooli või tööga mitte hõivatud olemine. Seevastu kokkupuude sõltuvusainetega konkreetset mõju sekkumismeetme valikule ei avaldanud. Ülejäänud alaealistega seonduvaid tegureid, nagu vanus, õppeedukus, perekondlik taust, käitumine, varasem kokkupuude kriminaalsüsteemiga jms, ei olnud võimalik regressioonimudelisse lisada liiga väikse valimi tõttu. See tähendab, et vastavad andmed puudusid või puudus andmete piisav variatiivsus, mis võimaldanuks nende usalduspiiride määramist ja seeläbi sisulist analüüsimist.

Küll aga peab autor vajalikuks siinkohal täiendavalt avada üksnes hoiatusega piirdumise seost alaealiste varasemate õigusrikkumistega. Selle teguri puhul puudub otsene vajadus statistilisteks näitajateks järelduste tegemisel, kuivõrd piisab teadmisest, et üksnes hoiatust rakendati osaliselt ka nende alaealiste puhul, kes olid varasemalt pannud toime õigusrikkumise. Nimelt, kuigi õiguskirjandusest tuleneb, et hoiatusega tuleks piirduda kergemate ja esmakordsete süütegude puhul,¹⁹² nähtub analüüsi andmetest, et vastav mõjutusmeede ei ole välistatud ka korduvrikkujate puhul. Selline järeldus viitab omakorda tõdemusele, et praktika lükkab ümber vastava teooriast tuleneva arusaama. Samas on küsitav, mis sellise otsustuse tingib, kuivõrd varasem hoiatus või mõjutusmeede ei ole seni avaldanud piisavat mõju, et suunata alaealine õiguskuulekale teele. Analüüsiks kogutud andmed ei võimalda sellele küsimusele vastata.

Siinkohal viitab autor aga tagasi Beardslee ja tema kolleegide uuringule, millest ilmnes, et leebemad sekkumised mõjutasid varasemalt vahistamata noori lühiajaliselt õigusrikkumistest hoiduma. Rangem sekkumine seevastu võis õigusrikkumiste toimepanemist hoopis süvendada. Samas esines noortel, kes olid varasemalt pannud toime õigusrikkumise, suurema tõenäosusega ka järgmine kokkupuude õiguskaitseorganitega. Niisiis võib korduv või pidev seotus kohtusüsteemiga viia omakorda üha karmimate sanktsioonideni, mis jällegi vähendab esialgsete sekkumiste positiivset mõju. Teisisõnu tuleks esmakordselt süsteemiga kokku puutunud noorte, kelle tegu on mõõduka raskusastmega, puhul minimeerida kokkupuudet õigussüsteemiga.¹⁹³ Seega tuleks eelduslikult varasemalt õigusrikkumise toimepannud alaealiste puhul rakendada lisaks hoiatusele ka vähemalt muud asjakohast kohustust. Teisalt võib aga korduvrikkujate puhul üksnes hoiatamisega piirdumist põhjendada soov vältida rangemat sekkumist, mis omakorda võib süvendada edasiste korduvrikkumiste riski.

¹⁹² *Supra*, ptk 1.3.2., lk 24.

¹⁹³ Beardslee jt, lk 34-35.

2.2.2.2. Hoiatamisele suunavad süüteo ja tagajärjega seonduvad tegurid

Süüteoga seonduvatest teguritest osutus esiteks statistiliselt oluliselt näitajaks selle liik. Selgus, et üksnes hoiatusega piirdumine on tõenäolisem isikuvastaste kuritegude puhul ($\text{Exp}(B) = 37,854$; $p < 0,05$). Sellist tulemust võib pidada üllatavaks, kuivõrd üksnes hoiatuse saanute seas esines kõige sagedamini just varavastaseid tegusid ning muu asjakohase kohustuse puhul isikuvastaseid tegusid. Teisalt võivad tulemuse eelduseks olla olukorrad, kus isikuvastasteks tegudeks on noorte omavaheline ühekordne konflikt, mis prokuratuuri jõudes on juba lahenenud. See tähendab, et osapooled on omavahel leppinud ja kahju on heastatud, mistõttu ei ole intensiivsem sekkumine enam otstarbekas ega vajalik.

Varavastase teo puhul intensiivsema mõjutusvahendi rakendamist kinnitab aga varasemate uuringute järeldus, mille kohaselt on nende toimepanijate retsidiivsus suurem isikuvastaste tegude toimepanijatest.¹⁹⁴ Lisaks olid enamasti isikuvastasteks tegudeks kehaline väärkohtlemine (KarS § 121) ning varavastasteks tegudeks vargus (KarS § 199), mis on seaduses ettenähtud sanktsiooni arvestades raskem tegu esimesest. Seetõttu on ka mõistetav, et nende puhul rakendatakse vähem üksnes hoiatust. Samuti, sõltumata eeldusest, et tõsisemad rikkumised tingivad karmima sanktsiooni, peetakse teatud juhtudel õigustatuks ka raskemate süütegude puhul piirduda vaid hoiatusega. Teisisõnu ei eelda hoiatus kindlat teo raskusastet,¹⁹⁵ mis on iseenesest kooskõlas arusaamaga, et süüteo raskus ei tohiks olla sobiva sekkumisviisi valiku lähtekohaks. Samaaegselt tekib aga mõningane vastuolu tõekspidamisega, mille kohaselt tuleks hoiatusega piirduda üksnes kergemate süütegude puhul.¹⁹⁶

Sarnane tulemus esines ka “muu” süüteoliigi puhul, mille alla on hõlmatud eelkõige avaliku korra ja usalduse vastased, liiklussüüteod ning alaealiste vastu suunatud kuriteod. Kuigi nende puhul esines sarnaselt tugev tendents, et tõenäolisemalt piirduakse üksnes hoiatusega ($\text{Exp}(B) = 9,208$), ei olnud siinkohal tegemist niivõrd olulise statistilise näitajaga kui isikuvastaste tegude puhul ($p > 0,05$; $p < 0,1$), vähendades tulemuse usaldusväärsust.

Eeltooduga on jällegi vastuolus tulemus, mille kohaselt kuriteoga kaasnev füüsiline kahju ehk valu ja/või tervisekahjustus vähendab üksnes hoiatusega piirdumise tõenäosust ($\text{Exp}(B) =$

¹⁹⁴ Vt nt Ahven, A., Roots, A., Sööt, M.-L. Retsidiivsus Eestis 2017. Kriminaalpoliitika uuringud nr 27. Justiitsministeerium. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsuseestis_2017.pdf (25.01.2025), lk 24; Ahven, Salla, Vahtus, lk 25.

¹⁹⁵ Shanley, P. The Formal Cautioning Of Juvenile Offenders. – Irish Jurist 1970/5 (2), lk 271.

¹⁹⁶ *Supra*, ptk 1.3.2., lk 24.

0,083; $p < 0,05$). On ilmne, et füüsiline kahju tekib eelkõige isikuvastaste kuritegude tagajärjel ehk praktikas käivad need tegurid käsikäes. Seetõttu on üllatav, et füüsiline kahju tingib eelkõige hoiatuse koos muu asjakohase kohustusega, kui isikuvastastele süütegudele reageeritakse tõenäolisemalt üksnes hoiatusega. Vastav tulemus selgitab aga omakorda mõjutusvahendite aluste seaduspärasuse puudumist ning kinnitab prokuröride lähenemist igale juhtumile individuaalselt. Samuti võib siinkohal mängida rolli füüsilise kahju raskus. Nimelt võib üksnes hoiatusega piirdumise suurem tõenäosus isikuvastaste süütegude puhul olla põhjendatud muu hulgas ka sellega, et tekitatud kahju ei olnud raske. Näiteks põhjustati üksnes valu, kuid tervisekahjustust ei kaasnenud või oli seegi minimaalne. Raskemad füüsilised tervisekahjustused (haavad, põrutused, luumurrud jne) võisid aga tingida suurema tõenäosusega muu asjakohase kohustuse määramise lisaks hoiatusele.

Ainult hoiatusega piirdumise tõenäosust võib suurendada seevastu alaealise poolt teo toimepanemine grupis ($\text{Exp}(B) = 3,580$). Kuigi suundumust ei saa pidada statistiliselt tõsikindlaks, on tegur lähedal statistilise olulisuse piirile ($p < 0,1$). Seejuures võib kokkupuude ja suhtlemine hälbiva käitumisega eakaaslastega suurendada isiku enda kuritegeliku käitumise riski. Lisaks on leitud, et kaaslaste mõjust tingitud kuritegelik käitumine ning nendega ühine kriminaalne minevik viib laiemale kuritegevuse ringini ning kuritegelike võrgustike loomiseni.¹⁹⁷ Seega eirab tulemus justkui tõdemust, mille kohaselt seostatakse kuritegelike eakaaslaste mõju suurema retsidiivsusriskiga. Nimelt on grupis süüteo toimepanijate puhul korduvkuritegevuse risk suurem, kuid nende suhtes rakendatakse tõenäolisemalt vähem intensiivsemat mõjutusmeetet. Teisalt on võimalik, et kui grupis teo toimepanijad on mõjutatud enda teokaaslastest ega kujuta iseneslikult prokuröri hinnangul retsidiivsusriski, piirduakse üksnes hoiatusega. Nii on ka Riigikohus rõhutanud, et grupiviisiliste süütegude korral tuleb arvestada sellega, kas selles osalenud alaealine oli piisavalt iseseisev langetama otsuseid või pani ta süüteo toime kaaslaste mõjul.¹⁹⁸ Seega võib üksnes hoiatusega piirdumine olla õigustatud grupis süüteo toime pannud alaealise puhul, kui tema tegutsemise peamiseks ajendiks oli kambavaim. Seevastu grupis aktiivsemat rolli omava ja teisi kuriteole õhutanud noore suhtes on põhjendatud lisaks hoiatusele muu meetme kohaldamine. Nii leiab omakorda taas kinnitust see, et mõjutusvahendi kohaldamine on individuaalne ning konkreetsele noorele vastav.

Alaealise suhe kannatanuga statistilist olulisust ei näidanud. Seejuures ei avalda tegur ka erilist mõju mõjutusmeetmete valikul ($\text{Exp}(B) = 2,409$) ehk ei nähtu, et suhe kannatanuga suunaks prokuröri otsust hoiatuse või muu asjakohase kohustuse kohaldamise suunas. Autori hinnangul

¹⁹⁷ Pegu, lk 350.

¹⁹⁸ RKKK 14.06.2006, 3-1-1-43-06, p 13.2.

on see tulemus positiivne, kuivõrd asjaolu, et kannatanu on noorele tuttav või võõras isik, ei tohiks iseenesest anda indikatsiooni sekkumisviisi sobivuse suhtes. Oluline on siiski lähtuda olukorrast tervikuna. Näiteks võib alaealise kuritegu oma lähedase vastu viidata mõnele tähelepanuta jäänud häirele või omavahelistele probleemsetele suhetele, mistõttu on käitumine muutunud vastavate isikute suhtes agressiivseks. Teisalt ei ole välistatud, et lähedase vastu suunatud kuritegu oli ajendatud omavahel tekkinud konfliktist, ning selline olukord on erakordne. Samuti võivad erineda võõraste isikute vastu pandud süütegude ajendid. Seetõttu ei oma mõjutusmeetme valikul olulist rolli fakt, et isik pani toime õigusrikkumise endale tuttava või võõra isiku suhtes, vaid selgitada tuleb siiski vastava teo tagamaid ehk mis põhjusel noor seda sellise kannatanu suhtes tegi.

Seonduvalt menetlusega märgib autor, et kuigi on rõhutatud vajadust kiirete sekkumiste järele,¹⁹⁹ ei nähtu analüüsi andmete pinnalt, et menetluse pikkus mõjutaks oluliselt sekkumismeeetme valikut ($\text{Exp}(B) = 0,990$). Samuti lükkab see ümber eelduse, et mida pikem on menetlusaeg, seda tõenäolisemalt rakendatakse üksnes hoiatust, kui alaealine ei ole vahepeal pannud toime uusi õigusrikkumisi, sest puudub vajadus intensiivsemaks sekkumiseks. Teisalt tuleb arvestada, et menetlusele kuluv aeg võib samuti olla retsidiivsuse mõjutegur. Nimelt leiti Novak ja Hartselli uuringus, et retsidiivsusoht vähenes nende puhul, kelle menetlusaeg jäi 15 kuni 60 päeva vahele. 60 päeva ületanud menetluste osas oli seevastu ka retsidiivsus tõenäolisem.²⁰⁰ Sellest võib omakorda tuletada vastupidise eelduse, mille kohaselt suurendab pikem menetlusaeg retsidiivsusrisi ning seetõttu ei piirduta üldjuhul üksnes hoiatusega. Uurimusest ilmneb siiski, et menetluse aeg vastavat mõju ei oma ega võimalda seega kinnitada viimast eeldust. Küll aga kinnitab tulem, et kuigi menetluse pikk kestus võib muu hulgas põhjendada kriminaalmenetluse lõpetamise otsust, ei avalda see mõju konkreetsemalt mõjutusmeetme valikule. Ometi ei saa märkimata jätta, et tegemist ei olnud statistiliselt olulise näitajaga, mis vähendab jällegi tulemuse usaldusväärsust.

Viimaks ei olnud võimalik mudelisse lisada alaealiste õigusrikkujate süüteole järgneva reaktsiooniga seonduvaid tegureid, välistades võimaluse hinnata nende potentsiaalset mõju mõjutusmeetme rakendamisele. Samas on varasemalt leitud, et alaealise poolt süü mittetunnistamine tähendab tingimata asja menetlemist. Süü tunnistamisel võib alaealine aga pääseda üksnes ametliku hoiatusega.²⁰¹ Selline väide aga Eesti õigussüsteemis tänapäeval ei kehti, kuivõrd süü mittetunnistamine ei välista tingimata üksnes hoiatusega piirdumist. Vastava

¹⁹⁹ Vt nt Reinson jt, lk 41.

²⁰⁰ Novak, A., Hartsell, E. Does Speed Matter? The Association Between Case Processing Time in Juvenile Court and Rearrest. – Criminal Justice Policy Review 2021/33 (3), lk 330.

²⁰¹ Shanley, lk 269.

järelduse võimaldab teha juba üksnes eelnevalt kirjeldavast statistikast nähtuv, et ainult hoiatuse said ka noored, kes oma süüd ei tunnistanud. Süü mittetunnistamine võib muu hulgas tähendada seda, et alaealine leiab oma tegu olevat õigustatud näiteks kannatanu provokatiivse käitumise tõttu. Vastav seisukoht võib seejuures olla põhjendatud, mistõttu ei tohiks süü mittetunnistamisega automaatselt kaasneda rangem mõjutusvahend. Ühtlasi ei oleks selline käitumine kooskõlas enese mittesüüstamise privileegiga, mis tuleneb nii Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni²⁰² artiklist 6, Eesti Vabariigi põhiseaduse²⁰³ § 22 lõikest 3 kui ka KrMS §-st 72 ja on seega üks olulisemaid kriminaalmenetluse põhimõtteid. Teisisõnu peab noortele jääma siiski õigus enda süüstamisele mitte kaasa aidata, välistamata seejuures leebemate mõjutusvahendite kohaldamise võimaluse.

Eeltoodust nähtub seega, et mõjutusmeetme valikul võivad mängida rolli eelkõige toimepandud süüteo liik, toimepanijate arv (üksi või grupis) ning füüsilise kahju tekkimine. Nii selgus, et üksnes hoiatusega piirdumise tõenäosust suurendavad isikuvastased ja “muud” süüteod ning süüteo toimepanemine grupis. Seevastu füüsilise kahju tekkimine vähendab hoiatamisega piirdumise tõenäosust ehk tingib tõenäolisemalt lisaks hoiatusele ka muu asjakohase kohustuse rakendamise.

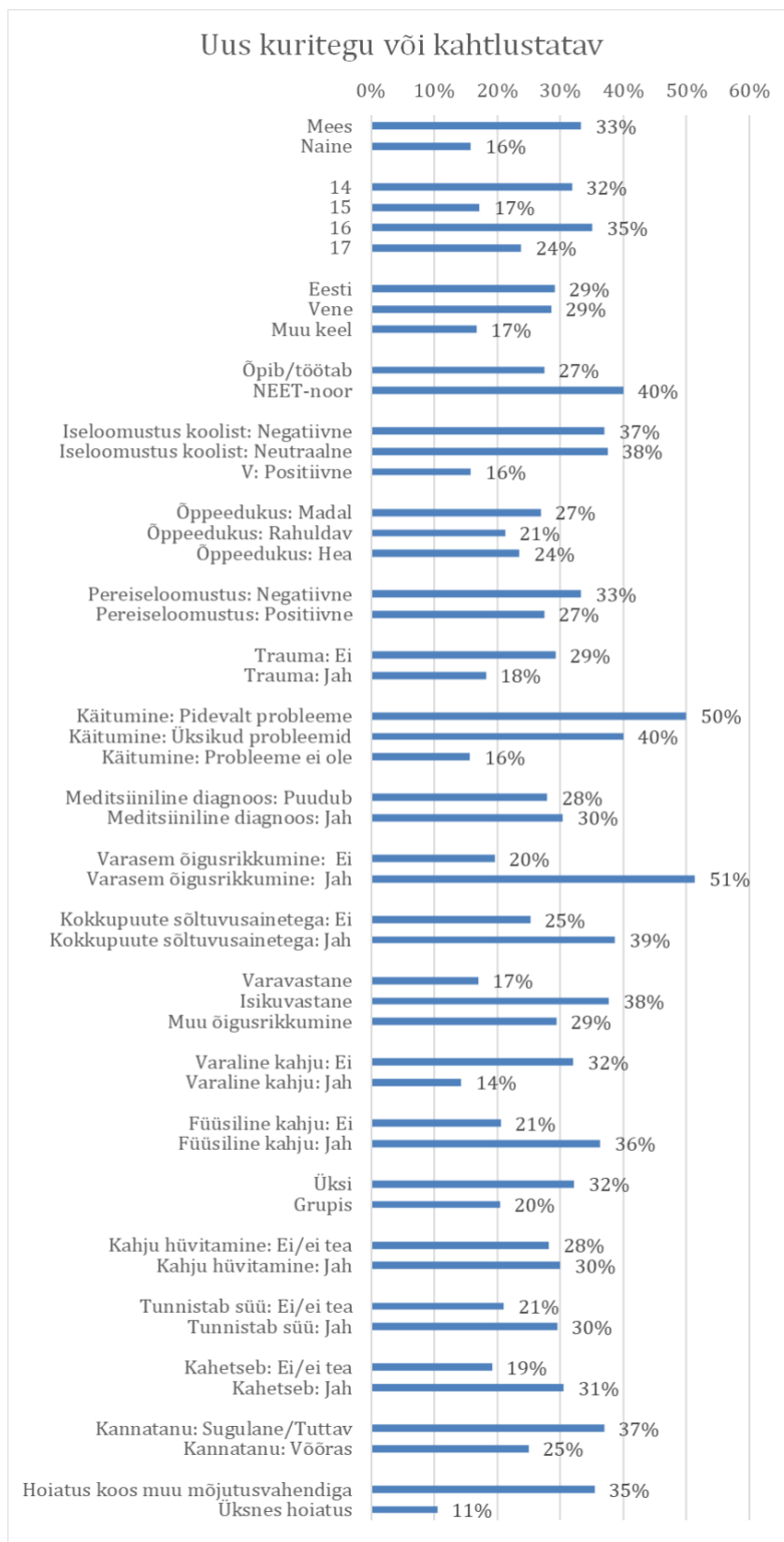
2.3. Mõjutusmeetmete efektiivsus

2.3.1. Mõjutusmeetmete kohaldamise järgse retsidiivsuse kirjeldav statistika

Järgneval joonisel on kujutatud noorte, kes on sattunud tagasi kriminaalsüsteemi kuriteo toimepanija või selles kahtlustatavana, osakaalu igas kategoorias ehk iga konkreetse alaealist, tema süütegu ja menetlust iseloomustava teguri puhul. Teisisõnu nähtuvad osakaalud erinevate rühmade sees – näiteks kui suur osa meessoost, NEET-noortest või füüsilist kahju põhjustanud alaealistest osutusid hiljem retsidiivseks. Nii visualiseerib tulpdiaagramm tegurite ja retsidiivsusmäära vahelist võrdlust. Oluline on seejuures silmas pidada, et joonis ei näita põhjuslikke seoseid, vaid kirjeldab retsidiivsete noorte esinemissagedusi erinevates alarühmades. Selliselt on graafiku põhjal võimalik tuvastada potentsiaalseid riskirühmi, mille puhul võiks ennatlikult kaaluda täiendavaid sekkumisviise või toetavaid meetmeid.

²⁰² Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

²⁰³ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

Joonis 3. Mõjutusmeetmete kohaldamise järgselt retsidiiveerunud alaealisi, nende tegusid ja selle tagajärgi iseloomustavate tegurite esinemissagedused.

Kirjeldava statistika kohaselt oli meessoost noorte retsidiivsusmäär (33%) sisuliselt poole võrra suurem naissoost noorte retsidiivsusmäärast (16%). Vanuseliselt oli 14- ja 16-aastaste

retsidiivsusmäär kõige suurem (vastavalt 32% ja 35%). Seejärel 17-aastaste (24%) ning kõige väiksem retsidiivsusmäär esines 15-aastaste seas (17%). Emakeelega seondvalt oli eesti ja vene emakeelega noorte retsidiivsusmäär võrdne (29%) ning muu emakeelega alaealiste korduvrikkumiste määr oli nendest väiksem (17%).

Samuti oli korduvrikkumine oluliselt sagedasem NEET-noortel (40%), võrreldes õppivate või töötavate noortega (27%). Õppivate noorte puhul omakorda nähtub, et negatiivne ja neutraalne kooli iseloomustus tõid kaasa suurema retsidiivsusmäära (37–38%) positiivse iseloomustusega noortest (16%). Seejuures ei ilmnenu sisulist erisust neutraalse ja negatiivse kooli iseloomustuse esinemissageduse vahel. Küll aga oli iga õppeedukuse näitaja puhul korduvrikkujate osakaal sarnane. Samas esines retsidiivseid kõige rohkem just madala õppeedukusega noorte seas (27%). Nendele järgnesid hea õppeedukusega (24%) ning viimaks rahuldava õppeedukusega noored (21%).

Sarnaselt kooli iseloomustusele esines sagedamini retsidiivsete noorte seas neid, kelle perekondlikke suhteid iseloomustati negatiivselt (33%), võrreldes nendega, kellel olid peresisesed suhted märgitud positiivseks (27%). Samas ei erine vastavad osakaalud niivõrd palju kui kooli iseloomustuse puhul. Vastupidiselt esines retsidiivseid noori harvemini nende seas, kelle minevikus leidis aset traumaatiline sündmus (18%), kui neid, kellel vastav traumakogemus puudus (29%). Siinkohal märgib autor, et kokkuvõttes oligi traumaatilise läbielamisega täheldatud noori valimis vaid üksikuid.

Seondvalt noorte käitumisega ilmnese, et kõige suurem retsidiivsusmäär esines probleemse käitumisega noorte puhul (50%). Pea võrdsel määral esines korduvrikkujaid noorte seas, kelle käitumises täheldati üksikuid probleeme (40%) ning oluliselt harvemini sattus süsteemi tagasi noori, kelle käitumises probleeme ei ilmnenu (16%). Meditsiinilise diagnoosiga ning ilma selleta alaealiste retsidiivsusmäärades suurt erisust ei nähtu, kuid esimeste seas esines korduvrikkujaid siiski veidi rohkem (30%) kui diagnoosimata noorte seas (28%). Samuti sattus süsteemi tagasi rohkem alaealisi, kellel oli kokkupuude sõltuvusainetega (39%), võrreldes vastavat kokkupuudet teadaolevalt mitteomavate alaealistega (25%). Viimaks oli analüüsitavatele kriminaalasjadele eelnevalt õigusrikkumise toime pannud noorte retsidiivsusmäär 51%, mis on oluliselt kõrgem noortest, kellel vastav kokkupuude õiguskorra rikkumisega eelnevalt puudus (20%).

Toimepandud kuritegude osas selgus, et kõige suurem oli retsidiivsusmäär eelnevalt isikuvastase teo toime pannud noorte seas (38%). Sellele järgnes muude süütegude retsidiivsusmäär (29%) ning kõige vähem esines korduvrikkumisi varavastaste kuritegude

puhul (17%). Seejuures oli korduvrikkumiste osakaal väiksem alaealiste seas, kelle süüteo tagajärjel tekkis varaline kahju (14%), võrreldes noortega, kes varalist kahju ei põhjustanud või kellele vastavat nõuet ei esitatud (32%). See on omakorda kooskõlas eelkirjeldatud tulemusega, mille kohaselt varavastase süüteo toimepannud noorte seas esines kõige vähem süsteemi tagasi sattunud noori. Isikuvastaste kuritegudega seonduva tulemusega on omakorda kooskõlas see, et füüsilise kahju põhjustanud noorte retsidiivsusmäär oli kõrgem (36%) kui vastupidisel juhul (21%). Lisaks selgus, et süsteemi tagasi sattunud noorte osakaal oli suurem üksinda teo toimepanijate puhul (32%) kui grupis süüteo toimepanijate puhul (21%). Ühtlasi nähtub seonduvalt süüteoga, et korduvrikkujaid esines sagedamini nende seas, kes panid kuriteo toime enda sugulase või tuttava isiku suhtes (37%), võrreldes võõra isiku vastu süüteo toimepanijatega (25%).

Lisaks nähtub, et kõrgemaks osutus retsidiivsusmäär kahju hüvitanud noorte puhul (30%), võrreldes nendega, kes seda ei teinud või kelle puhul vastav info puudus (28%). Samas on tegemist peaaegu võrdväärsete osakaaludega. Sarnased tulemused ilmnesid ka süü tunnistamise ja kahetsuse väljendamise osas. Nimelt esines retsidiivseid noori sagedamini nende seas, kes tunnistasid süüd (30%), kui nende, kes süüd omaks ei võtnud või puudus vastav teave (21%). Suurem erisus ilmnis kahetsuse väljendamise osas ning kahetsust otsesõnu mitte väljendanud noored sattusid harvemini tagasi süsteemi (19%) kui kahetsust avaldanud noored (31%). Siinkohal on oluline silmas pidada, et üleüldiselt väljendasid enamasti noored kahetsust, mis võib suuresti olla tingitud muu hulgas formaalsusest ja motivatsioonist vähendada kohaldatavat sanktsiooni. Seejuures mängib ka nende näitajate puhul rolli puuduva info hulk, mis omakorda vastavaid tulemusi mõjutasid.

Viimaks nähtub, et kogu valimis esines rohkem niinimetatud juhukurjategijaid, kes ei ole käesoleva uurimuse ajaks pannud toime uut õigusrikkumist. Siiski esines mõlema mõjutusmeetme puhul ka retsidiveerunud alaealisi. Täpsemalt sattus üksnes hoiatuse saanud noorte seast tagasi süsteemi 11% ning muule asjakohasele kohustusele allutatud alaealistest pani uuesti kuriteo toime 35%. Niisiis oli alaealiste, kellele määrati lisaks hoiatusele muu asjakohane kohustus, retsidiivsusmäär suurem üksnes hoiatuse saanutest.

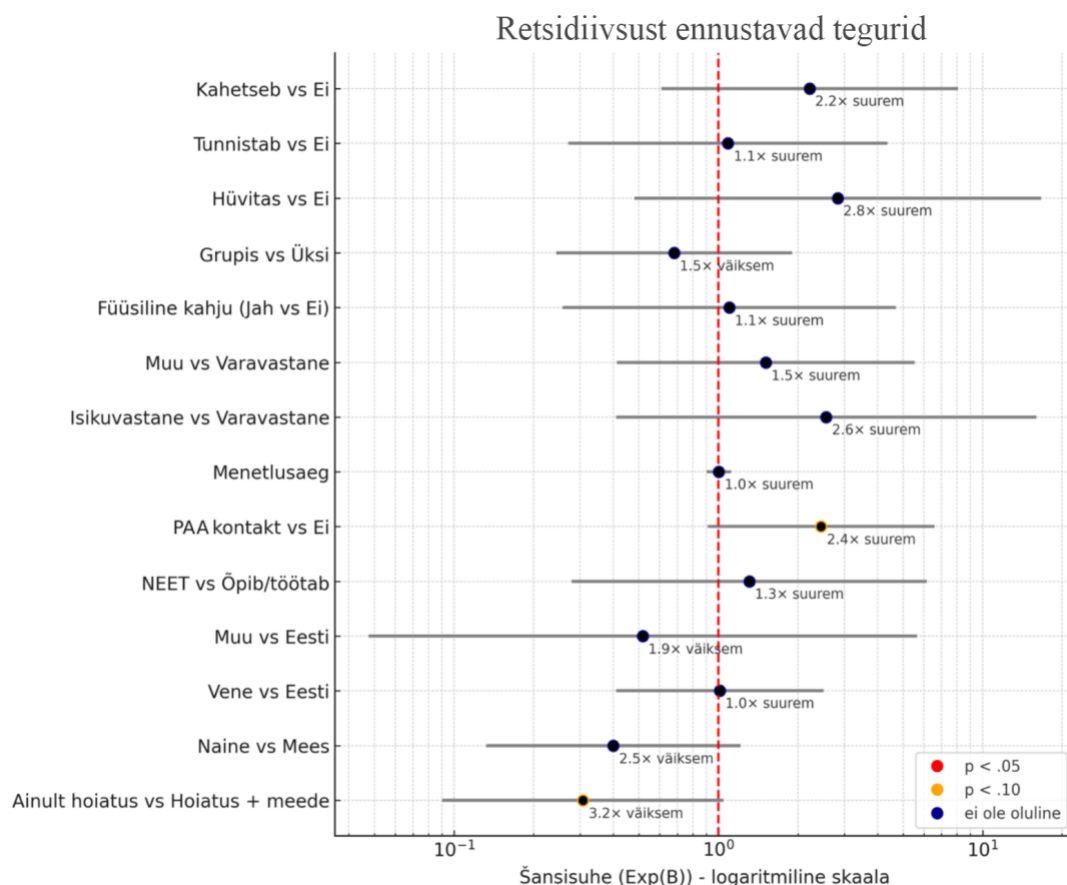
Siinkohal täpsustab autor konkreetsemaid muu asjakohase kohustusega hõlmatud meetmeid, mida korduvrikkujate puhul oli eelnevalt rakendatud. Kõige sagedamini esines korduvrikkujate seas varasemalt koolikohustusele allutatud noori. Kohustus hõlmas endas nii õppeaasta lõpetamist positiivsete hinnetega kui ka sageli kinnisesse lasteasutusse (KLAT) suunamist üheks õppeaastaks. Samuti oli korduvrikkujate seas neid, kes olid suunatud konfliktivahendusele või koostööle mõne spetsialistiga (enamasti lastekaitsespetsialist, kuid ka

näiteks psühholoog või terapeut), kellel vestlusel ja/või määratud teenustel pidi noor osalema. Veel oli retsidiivseid noori eelnevalt allutatud prokuröri määratud teemal suulise ettekande/eneseanalüüsi tegemise kui ka kannatanule vabanduskirja kirjutamise kohustusele. Viimast kombineeriti sageli mõne teise kohustusega. Lisaks sattusid kriminaalsüsteemi tagasi noored, kellele oli määratud mõni muu kategoriseerimata kohustus, näiteks koomiksi joonistamine, heategevuseks annetamine või muu alaealisele omapärane kohustus. Ainus mõjutusvahend, mida veel valimis noortele määrati, kuid mis ei toonud endaga kaasa ühtegi korduvrikkujat, oli essee kirjutamise kohustus.

Eeltoodust ilmneb seega, et võimalikeks retsidiivsuse riskiteguriteks nii hoiatuse kui muu asjakohase kohustuse rakendamisel on meessugu, 14. või 16. eluaasta, eesti ja vene emakeel, NEET-noored, negatiivse või neutraalse kooli iseloomustusega ning madala õppeedukusega alaealised. Samuti noored, kelle perekondliku tausta iseloomustus on negatiivne, käitumine on probleemne ning kellel on diagnoositud arengu- või käitumishäire, kokkupuude sõltuvusainetega ning kes on varasemalt pannud toime õigusrikkumise. Lisaks ilmestavad potentsiaalset riskirühma isikuvastased süüteod, füüsilise kahju tekkimine, süüteo toimepanemine üksinda ning sugulase või tuttava suhtes. Seejuures ka kahju hüvitamine, süü tunnistamine ja kahetsuse avaldamine, kuid nagu mainitud, on nende tulemuste usaldusväärsus nõrk. Viimaks nähtub, et retsidiivsusrisk on potentsiaalselt suurem noorte puhul, kellele määratakse lisaks hoiatusele ka muu asjakohane kohustus (eelkõige KLAT). Nii on enamasti tuvastatud riskirühmad kooskõlas ka teoorias käsitletavate riskiteguritega. Järgnevalt analüüsib autor aga regressioonimudeli abil eelnimetatud tegurite tegelikku mõju mõjutusmeetmete kohaldamise järgsele retsidiivsusele.

2.3.2. Mõjutusmeetmete kohaldamise järgse retsidiivsuse regressioonanalüüs

Logistilist regressioonanalüüsi kujutaval joonisel ilmestatakse iga muutuja mõju retsidiivsuse tõenäosusele. Horisontaalteljel esitatud šansisuhe ($\text{Exp}(B)$) koos 95% usaldusväärsuse piiridega näitab, kui suur on vastava teguri puhul tõenäosus, et noor paneb toime uue õigusrikkumise, võrreldes mitteretsidiivsete noortega. Seejuures kasutatakse graafikul logaritmilist skaalat, mis võimaldab visualiseerida nii riski suurendavaid kui ka vähendavaid tegureid. Samuti on märgitud muutujate statistiline olulisus vastavalt värvidele. Nii viitab punane usaldusväärsele seosele ehk statistiliselt olulisele tulemusele ($p < 0,05$), oranž tähistab piiripealset tulemust ($p < 0,10$) ning sinine viitab statistiliselt mitteolulisele seosele. Kuivõrd valim ei olnud suur, võimaldasid ka piiripealsed tulemused tuvastada siiski potentsiaalselt tähenduslikke suundumusi, mis väärivad täiendavat uurimist.

Joonis 4. Mõjutusmeetmete kohaldamise järgset retsidiivsust ennustavad tegurid.

2.3.2.1. Mõjutusmeetmete efektiivsust näitavad alaealise karakteristikud

Retsidiivsust potentsiaalselt mõjutavate alaealistega seonduvate tegurite puhul ilmnes kõige olulisemana, et noore kokkupuude sõltuvusainetega võib suurendada retsidiivsust ($\text{Exp}(B) = 2,450$). Kuigi statistilise olulise kohalt oli tegemist piiripealse tulemusega ($p < 0,1$), kinnitab suundumus noorte sõltuvuse ja korduvkuritegevuse vahelist seost, millele on varasemaltki tähelepanu pööratud. Seejuures on sõltuvusainete tarvitamist mõningate uuringute pinnalt peetud isegi korduvrikkumise peamiseks põhjuseks.²⁰⁴ Niisiis püsib kokkupuude sõltuvusainetega retsidiivsusriski suurendava tegurina ka hoiatamise, sh koos muu asjakohase kohustusega, puhul.

Ülejäänud noori iseloomustavad tegurid ei omanud otseselt statistilist tähtsust, kuid mõningaid neist näitasid siiski võimalikku tendentsi retsidiivsuse osas. Näiteks, kuigi enamik korduvrikkujad olid meessoost, nähtus siinkohal suundumus, mille kohaselt retsivideeruvad mehed vähem tõenäolisemalt kui naised ($\text{Exp}(B) = 0,401$). Teadaolevalt on see tulemus aga vastuoluline tänapäevase üldise arusaama ja teadusuuringutega, mille kohaselt on meeste

²⁰⁴ Pegu, lk 349.

retsidiivsus oluliselt suurem naiste omast.²⁰⁵ Teisalt on näiteks 2017. aasta uuringust järeldatud, et meeste ja naiste retsidiivsus kahe aasta jooksul pärast vanglast vabanemist kuigi palju ei erinenud.²⁰⁶ Autor rõhutab aga, et eelnimetatud tulemus ei ole statistiliselt täielikult usaldusväärne. Samas ei ole välistatud, et hoiatamine ja muu asjakohase kohustuse rakendamine on efektiivsem just meessoost alaealiste puhul.

Lisaks selgus, et võrreldes eesti emakeelega retsidiivseid noori nii vene kui muu emakeelega korduvrikkujatega, ei ilmnenud ühelgi juhul selle mõju retsidiivsusele ($\text{Exp}(B) = 1,013; 0,518$). Kuigi tegemist ei olnud statistiliselt olulise näitajaga, on see kooskõlas varasemate järeldustega, mille kohaselt ei ole rahvast ega emakeelt peetud oluliseks retsidiivsusriski näitavateks teguriteks.²⁰⁷ Sellest tulenevalt ei saa need omada tähtsust ka mõjutusvahendite efektiivsuse sisustamisel.

Kooli või tööga hõivatuse osas seevastu esines mitteaktiivsete noorte puhul suundumus veidi kõrgemale retsidiivsusohule ($\text{Exp}(B) = 1,310$). See omakorda kinnitab mõningal määral järeldust, et kõrge haridustase või püsiv töökoht on olulisteks retsidiivsusriski vähendavateks teguriteks.²⁰⁸ Teisisõnu võivad mõjutusmeetmed olla eelkõige mõjusad õppivate ja töötavate noorte suhtes. Ühtlasi on positiivne, et ka vastupidistel juhtudel ei ole alust oluliselt kahelda mõjutusvahendite efektiivsuses. Niisiis ei tingi noore hõivatus kooli või tööga kummagi mõjutusvahendi toimivust täielikult, kuid üldjuhul saab pidada neid efektiivseteks nii õppivate/töötavate kui seda mitte tegevate alaealiste puhul.

Nii tuleb üksnes hoiatuse ja muu asjakohase kohustuse rakendamist kaaluda olulisemalt juhtudel, kus alaealisel on olnud kokkupuude sõltuvusainetega või noor ei õpi ega tööta. Nendel juhtudel on täheldatud mõningast suundumust retsidiivsusriski suurenemisele noorte puhul, kelle suhtes on vastavaid mõjutusmeetmeid rakendatud. Seejuures väärib edasist tähelepanu ka tulem, mille kohaselt võivad need meetmed olla efektiivsemad just meessoost isikute puhul ning mis võib olla selle põhjuseks. Kahetsusväärset ei olnud siinkohal võimalik teisi alaealisi iseloomustavaid tegureid mudeldada, mistõttu ei saa tuvastada ka nende potentsiaalset mõju retsidiivsusele üksnes hoiatuse ja muu asjakohase kohustuse puhul. Eelkõige võis sellise tulemuse tingida *perfect separation*, kuid põhjuseks võis olla ka teguritele vastava info puudumise hulk, mis raskendas oluliselt järelduste tegemist. Autori hinnangul vajaksid need

²⁰⁵ Vt nt Markina, Saar, lk 472.

²⁰⁶ Ahven, Roots, Sööt, lk 27.

²⁰⁷ *Ibidem*, lk 28.

²⁰⁸ Ahven, Salla, Vahtrus, lk 89.

aga kindlasti edasist uurimist, kuivõrd teooria kohaselt on tegemist retsidiivsusriski ilmestavate teguritega (nt probleemne käitumine, ebaedu koolis jne).

2.3.2.2. Mõjutusmeetmete efektiivsust näitavad süüteo ja tagajärjega seonduvad tegurid

Arvestades noorte süütegu puudutavaid muutujaid, nähtub esialgu, et isikuvastased kuriteod, võrreldes varavastastega, seostuvad suurema retsidiivsusega ($\text{Exp}(B) = 2,561$). Väheolulisem, kuid sarnane suundumus esineb ka muude süütegude ja varavastaste kuritegude võrdluses ($\text{Exp}(B) = 1,512$). See tähendab, et muu süüteoga kaasneb samuti suurem retsidiivsusrisk. Olgugi et tegemist ei ole statistiliselt oluliste näitajatega, ilmestab see tendentsi, et mõjutusvahendid võivad olla efektiivsemad eelkõige varavastaste süütegude puhul. Samas on taastava õiguse kontseptsioonist kantud sekkumisi, mida sisaldavad endas ka muud asjakohased kohustused, peetud lastekaitseametnike hinnangul eriti mõjusaks just avaliku korra rikkumiste puhul.²⁰⁹ Käesolevas uurimuses kuuluvad sellised rikkumised “muu” süüteoliigi alla. Seega on tuvastatud suundumus, arvestades muud liiki süütegude võrdlust isikuvastaste tegudega, kooskõlas eelviidatud uuringuga. Arvestades aga muud liiki süütegude võrdlust varavastaste tegudega, esineb jällegi teatud vastuolu. Ühtlasi on leitud, et sama liiki kuriteo toimepanemise risk on suurim varavastaste kuritegude puhul ja väikseim isikuvastase kuriteo toime pannud isikute puhul.²¹⁰ Nii on varavastaste tegude osas täheldatud mõjutusvahendite suurem efektiivsust positiivne tulem, kuivõrd seeläbi võib väheneda ka uute samaliigiliste kuritegude toimepanemise tõenäosus.

Seevastu ei nähtu füüsilise kahju tekkimise mõju retsidiivsusele ($\text{Exp}(B) = 1,099$), mis eelduslikult võiks käia kaasas isikuvastaste süütegudega. Küll aga esines esialgu üllatava tulemusena suundumus, mille kohaselt kahju hüvitamine viitab kõrgemale retsidiivsusele ($\text{Exp}(B) = 2,833$). Samas võib seda kõrvutada eelnevalt rõhutatud arusaamaga, mille kohaselt võivad kriminaalsüsteemi negatiivsed mõjud suurendada retsidiivsusriski.²¹¹ Kahju hüvitamine kui üks sanktsioonidest noorele õigusrikkujale võib sarnaselt avalduda negatiivse kriminaalsüsteemi mõjuna. Teisalt jääb selline tulemus küsitavaks eeldusel, et enamasti hüvitavad alaealiste tekitatud kahju nende seaduslikud esindajad ehk sanktsioon ei oma noorele endale otsest mõju. Samuti ei oma seegi tulemus statistiliselt olulist mõju, mistõttu jääb mõjutusvahendite ebaefektiivsuse määr siinkohal suuresti oletuslikuks.

²⁰⁹ Reinson jt, lk 23-24.

²¹⁰ Ahven, Roots, Sööt, lk 24.

²¹¹ Supra, ptk 1.3.1., lk 23.

Statistilist olulisust ei omanud ka grupis süüteo toimepanemise seos retsidiivsusega, kuid vastava teguri puhul esines kalduvus retsidiivsuse tõenäosuse vähenemiseks ($\text{Exp}(B) = 0,681$). Seega, kuigi grupikaaslaste mõju võib ajendada noore kuritegelikku käitumist,²¹² ei nähtu siinkohal selle seost suurema retsidiivsusriskiga, kui alaealisele on tehtud üksnes hoiatus või lisaks hoiatusele määratud ka muu asjakohane kohustus. Teisalt mängib kindlasti olulist rolli ka see, millisel määral tegi noor grupis olles iseseisvalt otsuseid.²¹³ Autor leiab, et kui noor pani süüteo toime suuresti grupikaaslaste mõjul, võib retsidiivsusriski vähendamiseks piisata ka alaealise eraldamisest teda mõjutavast seltskonnast. Seega võib mõjutusvahendi efektiivsus sõltuda muu hulgas noore grupis tegutsemise ajendist.

Viimaks ilmnes, et vastavatele mõjutusmeetmetele allutatud noorte retsidiivsusele ei avaldanud mõju menetluse aeg ($\text{Exp}(B) = 1,006$). Samuti ei oma vastavat mõju alaealise poolt süü tunnistamine ($\text{Exp}(B) = 1,088$) ning kuigi kahetsuse avaldamise puhul esineb tendents retsidiivsuse tõenäosuse suurenemiseks ($\text{Exp}(B) = 2,216$), ei saa vastavat tulemust pidada usaldusväärseks. Seda eelkõige põhjusel, et enamik noori koguvalimist tunnistasid oma süüd ja avaldasid kahetsust, mis võis olla ka üksnes formaalsuse eesmärgil ning kantud lootusest vähendada rakendatava mõjutusvahendi intensiivsust. Sellest tulenevalt on ka mõisteta, et korduvrikkujate seas oli rohkem neid, kes oma süüd tunnistasid kui neid, kes seda ei teinud. Tegelikku alaealise valmidust võtta vastutus oma teo eest see siiski ei kajasta.

Seega tulenevalt eeltoodust tasub üksnes hoiatuse ja muu asjakohase kohustuse rakendamisel ning retsidiivsuse hindamisel silmas pidada süüteo liiki ning kaaluda mõjutusvahendite rakendamist eriti isikuvastaste süütegude puhul. Sama kehtib kahju hüvitamise osas ning üksinda teo toimepanijate suhtes sekkumismeetme valikul. Seejuures on oluline märkida, et ülejäänud süüteoga seonduvaid tegureid (nt suhe kannatanuga, varaline kahju) ei olnud võimalik mudeldada ega seetõttu analüüsida.

2.3.2.3. Üksnes hoiatuse ja muu asjakohase kohustuse efektiivsuse eristamine

Eeltoodud jooniselt nähtub, et üldpildis esines üksnes hoiatuse saanud noorte puhul ligikaudu 3 korda väiksem tõenäosus ($\text{Exp}(B) = 0,308$) panna toime uus süütegu, võrreldes noortega, kellele määrati lisaks hoiatusele ka muu asjakohane kohustus. Kuigi statistilise olulisuse näitaja on siinkohal piiripealne ($p = 0,059$) on viide vastavale seosele siiski olemas. Seega on märkimisväärne ilmnev suundumus, mille kohaselt võib muule asjakohasele kohustusele

²¹² *Ibidem*.

²¹³ RKKKo 14.06.2006, 3-1-1-43-06, p 13.2.

allutatud noorte retsidiivsuse olla suurem üksnes hoiatuse saanud alaealistest. Iseenesest võib sellist tulemust pidada kooskõlas olevaks uuringuga, milles tuvastati, et kergemaid süütegusid toime pannud ja kohtu poolt varasemalt karistamata noorte, hoiatamine vähendab kuriteo uuesti toimepanemise riski rohkem kui kohtumenetlus.²¹⁴ Kuigi muu asjakohane kohustus ei eelda kohtumenetlust, saab tuua vastava paralleeli, et intensiivsem mõjutusmeede tegude puhul, mis seda tegelikult ei vääri, võib hoopis muuta vastava sekkumise ebaefektiivseks. Samuti on leitud, et nii sekkumis- kui hoiatusprogrammid on retsidiivsuse vähendamisel efektiivsemad traditsioonilisest kohtumenetlusest.²¹⁵ Seejuures täheldasid vastava uuringu autorid, et kuigi programmitüübid ei erine omavahel oluliselt efektiivsuse osas, on madalama riskiga noorte puhul hoiatusprogrammid tõestanud end tõhusamalt retsidiivsust vähendavana kui ametlikud sekkumisprogrammid.²¹⁶ Analoogia korras võib hoiatusprogramme võrdsustada siinkohal üksnes hoiatusega, kuivõrd need ei eelda sarnaselt hoiatusele täiendavaid aktiivseid kohustusi alaealisele,²¹⁷ ning sekkumisprogramme muu asjakohase kohustusega. Niisiis, kuivõrd üksnes hoiatuse saanud noortest sattus süsteemi tagasi vähem kui muu asjakohase kohustuse puhul, saab teha üldise järelduse, et prokuröride otsus üksnes hoiatada on olnud enamasti õigustatud ja seetõttu vastav meede ka efektiivne.

Siinkohal ei piirdu autor aga retsidiivsuse sisustamisel üksnes süsteemi tagasi sattumise faktiga. Nii vaatleb autor esmalt lisaks korduvrikkumiste liikide vastavust esialgsetele tegudele. Seejuures on oluline silmas pidada, et nii eri- kui samaliigilised korduvrikkumised võivad omal moel tugevdada retsidiivsust, mis raskendab seoste loomist mõjutusvahendite efektiivsusega. Nimelt selgitab autor, et samaliigiliste kuritegude korduv toimepanemine tugevdab retsidiivsust, kuivõrd see ilmestab noore kuritegeliku käitumismustri kujunemist.²¹⁸ Sellisel juhul ei ole noor teinud vastavaid järeldusi oma tegudest ega nende tagajärgedest või ei ole varasem sekkumine olnud sobiv ja seega täitnud enda eesmärgi panna noor hoiduma edaspidi süütegude toimepanemisest. Teisalt, leiab autor, et ka eriliigilised teod võivad osutada retsidiivsuse tugevnemisele, kuivõrd noore õigusrikkumiste ring on laienenud. Küll aga väärivad eriliigiliste süütegude puhul rohkem tähelepanu see, kas noore kuriteod muutusid ajas raskemaks või vastupidi, et määratleda täpsemalt retsidiivsuse sisu ja seeläbi mõjutusmeetme efektiivsust.

²¹⁴ Wang, Weatherburn, lk 343.

²¹⁵ Wilson, H. A., Hoge, R. D. The Effect of Youth Diversion Programs on Recidivism: A Meta-Analytic Review. – Criminal Justice and Behavior 2013/40 (5), lk 505.

²¹⁶ *Ibidem*, lk 505, 507.

²¹⁷ *Ibidem*, lk 498.

²¹⁸ Vt nt RKKKo 23.10.2024, 4-24-1237, p 17.

Üksnes hoiatuse saanud retsidiivsete noorte seas esines võrdselt nii eri- kui samaliigilisi tegusid, mis ei viita konkreetsemalt mõjutusmeetme efektiivsuse vähenemisele või suurenemisele. Sarnane järeldus esines ka juhtudel, kus korduvrikkujad noored pidid eelnevalt lisaks hoiatusele tegema ettekande, kirjutama vabanduskirja või täitma „muu“ kohustuse. Kui aga korduvrikkuja oli eelnevalt allutatud ka näiteks koolikohustusele või suunatud koostööle vastava spetsialistiga, olid uued rikkumised peamiselt eriliigilised. Seda siiski muu hulgas koos samaliigiliste rikkumistega. Hoiatusega koos konfliktivahendusele²¹⁹ suunatud alaealiste korduvrikkumised jäid seevastu üldjuhul samaliigilisteks esialgsetega. See omakorda õõnestab seisukohta, mille kohaselt alaealise aktiivset osalemist kahju heastamisel eeldavad sekkumised on mõjusamad.²²⁰ Nii on keeruline siinkohal teha täiendavaid järeldusi kummagi mõjutusmeetme efektiivsuse osas, kuid rohkem tähelepanu väärib hoiatusega kaasnevalt konfliktivahendusele suunamine.

Seejuures täheldab autor, et eriliigiliste tegude puhul võis olla küll karistusseadustiku mõistes eriliigiliste tegudega, kuid sisult olid toimepandud süüteod siiski sarnased. Näiteks esines olukord, kus esmalt pani alaealine toime KarS §-s 121 lõikes 1 sätestatud kuriteo ehk kehalise väärkohtlemise, kuid tagasi sattus ta KarS § 200 lõike 1 järgi kvalifitseeritud kuriteo ehk rööviga. Sellisel juhul erinevad teod liigilt, kuivõrd esimene on isikuvastane ja teine varavastane tegu, kuid mõlemad hõlmavad endas vägivallategu teise isiku suhtes ja on seega sisult sarnased. Röövi koosseisuks peab lihtsalt lisanduma asja varguse element. Analoogete paralleeli saab luua ka kehalise väärkohtlemise ja KarS § 263 lõike 1 punktis 1 sätestatud avaliku korra raske rikkumise vägivallaga vahel. Kuigi viimase puhul peab kaasnema avalikkuse element ehk tegu peab häirima kõrvalisi isikuid, ei erine selles sisustatud vägivalla kasutamine muus osas KarS §-s 121 sätestatud vägivallast. Seega seisneb erisus üksnes kindla välise elemendi kaasnemises. Sarnase loogika põhjal saab luua vastavaid seoseid ka kõikide tegude vahel, mis rikuvad mingil määral avalikku korda. Nii on võimalik enamik analüüsitud noorte eriliigilisi süütegusid pidada vähemalt sisult sarnasteks, mistõttu ei väära autori hinnangul eriliigiliste korduvrikkumiste toimepanemine retsidiivsuse tugevnemist ja seeläbi mõjutusvahendite ebaefektiivsust. Teisisõnu ilmneb, et kui prokurör on eksinud mõjutusmeetme valikuga nii üksnes hoiatamisel kui ka muu asjakohase määramisel, ei väljendu sekkumiste ebaefektiivsus üksnes korduvrikkumise faktis, vaid ka süüteo liikide arvestuses. Samas ei ole see ainus tegur, mis omab tähtsust mõjutusvahendite toimivuse täpsemal hindamisel.

²¹⁹ Alates 2023. aastast on konfliktivahendus ette nähtud eraldi mõjutusvahendite loetelus KrMS § 201 lg 2 p 5 „vahendusteenuse“ nimetuse all.

²²⁰ Vt nt Reinson jt, lk 22.

Eeltoodust tulenevalt tuleb tähelepanu pöörata ka tegude raskusastmete muutusele. Arvestades KarS §-s 4 nimetatud kuritegude raskusastmeid (I või II astme kuritegu), jäid enamik korduvrikkumised, sõltumata eelnevalt kohaldatud mõjutusvahendist, samaväärseks esialgsetega ning peamiselt oli tegemist teise astme kuritegudega. Suundumist teise astme kuritegudelt esimese astme omadele esines vaid üksikutel juhtudel. Muutuseid tegude raskustes täheldati rohkem aga seaduses sätestatud sanktsiooniliikide ja -määrade näol. Muu hulgas ilmetasid tegude raskemaks muutumist olukorrad, kus esialgne tegu jäi katsestaadiumisse, kuid korduvrikkumisel viidi kuritegu lõpule. Seejuures on ilmne, et kuritegeliku käitumise kujunemine ajas raskemaks tugevdab omakorda retsidiivsust ning ilmestab selle võrra rakendatud mõjutusvahendite ebaefektiivsust.

Kokkuvõttes esines enamasti korduvrikkumistel samaväärseid ja/või raskemaid süütegusid. Nii muutusid üksnes hoiatuse saanud alaealiste teod peamiselt ajas raskemaks (vaid ühe isiku hilisem tegu oli kergem esialgses süüteost). Ühtlasi, kui noorele oli määratud hoiatusele lisanduvalt näiteks koolikohustus, konfliktivahenduse või suulise ettekande kohustus ning ta pani toime uue rikkumise, oli tegemist enamasti raskuselt samaväärsete ja/või raskemate süütegudega. Oluliselt vähem esines seega mõlema mõjutusmeetme puhul noori, kelle korduvrikkumised olid kergemad esialgsetest rikkumistest ning konkreetset sekkumist olid nende puhul varieeruvad. Niisiis ilmestab ka asjaolu, et rikkumised muutusid eelkõige raskemaks või jäid samaväärseks hoiatuse ebaefektiivsust nii iseseisvalt kui ka muu asjakohase kohustusega. Samas võis teo raskuse skaalal muutuse tingida muu hulgas üksnes sanktsiooni ülemmäära väike muutus (näiteks 1-aastaselt vangistuselt 3-aastasele vangistusele), mis vähendab vastava näitaja olulisust.

Lisaks on oluline seega vaadelda korduvrikkumiste arvu ehk seda, mitu korda või mitme teoga alaealine uuesti kahtlustatavana kriminaalsüsteemi sattus. Ennatlikult mainib autor siinkohal, et sageli ei piirdutud ühe korduvrikkumisega, vaid kuritegelik käitumine jätkus mitme teoga. See taaskord rõhutab nii esialgselt kui ka teatud juhtudel järgnevalt rakendatud mõjutusvahendite ebaefektiivsust. Autori hinnangul väärib siinkohal aga eraldi märkimist, et kui alaealist üksnes hoiatati või suunati sellele lisaks noor konfliktivahendusse, piirdusid korduvrikkumised enamasti siiski ühekordse teoga. Vaid üks (ainult hoiatusele allutatud) noor sattus tagasi süsteemi mitmekordselt. Seevastu täiendavalt koolikohustusele või muule kohustusele allutatud retsidiveerunud noorte järgnevad rikkumised enamasti ühe korra või teoga ei piirdunud. Eelnevalt koostööle suunatud, ettekande tegemisele või vabanduskirja kirjutamisele kohustatud noorte korduvrikkumiste puhul täheldas autor aga sisuliselt võrdselt ühe- ja mitmekordseid rikkumisi.

Nii võib eeldada, et üldjuhul ei olnud korduvrikkujad teinud järeldusi oma varasematest tegudest, vaid lisaks erinevatele teoliikidele ja raskusastmetele asunud rohkem kui ühel korral taas õiguskorda rikkuma. Nii ei ole mõjutusvahendid täitnud enda eesmärki mõjutada alaealist edasistest õigusrikkumistest hoiduma. Teisalt võib eelnev tulemus tähendada, et noore esmane õigusrikkumine ei ole andnud piisavalt indikatsiooni tema abivajadusest, mistõttu on ka tema teo tegeliku ajendi tuvastamine ebaõnnestunud ja sellest lähtuvalt kohaldatud ebasobivat mõjutusmeedet. See tähendab, et probleem ei seisne üksnes hoiatuse või muu konkreetse kohustuse efektiivsuses, vaid selles, et konkreetsetes olukordades ei olnud tegemist õigete sekkumisviisidega.

Seejuures varieerusid ajavahemikud esialgsete õigusrikkumiste ja retsidiivsuse vahel kõikide mõjutusvahendite puhul. Oli neid, kelle korduvrikkumised jäid esialgse teoga samasse või järgnevasse aastasse, kui ka neid, kelle uued kuriteod leidsid aset kaks või kolm aastat hiljem. Samas esines selline varieeruvus eelkõige ühekordsete korduvrikkumiste puhul. Kui uusi kuritegusid oli mitu, oli ka tõenäolisem, et need kulgesid ajas ehk olid toimepandud nii esialgse teoga samal, sellest järgnevalt aastal kui ka kaks või kolm aastat hiljem. Seejuures pandi enamikel juhtudel toime uusi rikkumisi esialgsest teost järgneval või järgnevatel aastatel. Esialgse teoga samal aastal toime pandud korduvrikkumisi esines üldjuhul vähe.

Nii pöörab autor tähelepanu mõjutusvahendite efektiivsuse võimalikele ajapiirangutele. Nimelt võib esmalt rakendatud mõjutusmeede olla küll mõjus, kuid selle efektiivsus võib ka ajas raugeda, mille tagajärjel noor siiski retsidiveerub. Oluline on arvestada seejuures võimalusega, et korduvrikkumisi pannakse toime juba esialgse teo menetlemise ajal. Seda eelkõige, kui menetlus kestab pikalt (näiteks üle aasta). Sellisel juhul ei ole võimalik hinnata mõjutusvahendi efektiivsust, kuivõrd seda ei oldud korduvrikkumise ajaks veel rakendatud. Seega on oluline viia menetlusi läbi kiiresti, millele on ka eelnevalt rõhutat.²²¹ Käesoleva uurimuse valimis esines aga üksnes kolm korduvrikkujat, kelle menetlus kestis rohkem kui aasta. Ülejäänud korduvrikkujate puhul jäi menetluse kestus peamiselt poole aasta piiresse, mistõttu ei täheldanud autor siinkohal mõjutusvahendite efektiivsuse vähenemist ajas. Ühtlasi ei saa määratleda konkreetsemalt mõjutusmeetmete toimivust, kuivõrd kuritegevuse ajavahemik oli korduvrikkumiste seas väga varieeruv.

Eeltoodust nähtub seega, et suuremas osas on hoiatus, sealhulgas muu asjakohase kohustusega, tõestanud enda efektiivsust. Seejuures tuvastas autor eelkõige üksnes hoiatuse efektiivsuse, kuivõrd selle järgselt sattus kokkuvõttes vähem alaealisi tagasi süsteemi, võrreldes hoiatust

²²¹ *Supra*, ptk1.3.1., lk 19.

koos muu asjakohase kohustusega. Üldine järeldus on seega, et kui prokuröri hinnangul, võttes arvesse kõiki alaealise ja kriminaalasjaga seonduvaid tegureid, piisab üksnes hoiatusest, ei suurenda vastav otsus alaealiste retsidiivsusrisi. Teisisõnu on prokuröride siseveendumus hoiatuse määramisel uurimuse andmetel olnud enamasti õigustatud.

Teisalt on oluline märkida, et juhtudel, mil prokurör mõjutusvahendiga eksis või ei osutunud meede ise tõhusaks ning noor pani siiski toime uue õigusrikkumise, ilmnes enamasti ka retsidiivsust tugevdavaid näitajaid. See tähendab, et mõjutusmeetmed ei osutunud nendes olukordades ebaefektiivseks üksnes korduvrikkumise fakti tõttu, vaid seda ilmestasid omakorda muud näitajad (sarnased, raskemad ja korduvad rikkumised). Niisiis on üldjuhul olnud prokuröride tunnetus mõjutusmeetme valikul põhjendatud ja meede noore suhtes toimiv, kuid vastupidistel juhtudel ei ole sekkumised enamasti sisuliselt avaldanud mingilgi määral mõju retsidiivsusrisi vähenemisele. See ilmestab omakorda vajadust valida sobiv mõjutusmeede.

Eelkõige väärib autori hinnangul siinkohal edaspidi põhjalikumat uurimist lisaks hoiatusele koolikohustuse kohaldamist, mille puhul kajastus potentsiaalne ebaefektiivsus kõige tugevamalt. Selline tulemus võib olla tingitud mitmetest teguritest. Näiteks võib kinnisesse lasteasutusse suunamist pidada sarnaseks kinnipidamisasutusele, mistõttu kaasnevad sellega sarnased negatiivsed mõjud. Alternatiivselt võib vastava tulemuse ajendiks olla madal õpimotivatsioon või õppeedukus, mis raskendab noorel koolikohustuse täitmist. Vastupidiselt leidis aga kinnitust näiteks prokuröride õige otsus määrata teatud noortele lisaks hoiatusele ka essee kirjutamise kohustus, kuivõrd sellele allutatud noortest ei pannud keegi toime uut rikkumist. Nii väärivad vastavate tulemuste tagamaad täpsemat uurimist, mis omakorda võimaldab teha järeldusi selle kohta, kas teatud meetmete probleem seisneb nende efektiivsuses või hoopis prokuröri eksimuses sobiva sekkumismeele valikul.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk oli uurida võimalikke alaealise ja tema teoga seonduvaid tegureid, mis võivad selgitada prokuröri otsust kohaldada üksnes hoiatust, eelkõige võrdluses muu asjakohase kohustusega. Seejuures hõlmas eesmärk hoiatuse, sh koos muu asjakohase kohustusega, efektiivsuse määratlemist nii üldiselt kui ka konkreetsete tegurite põhisel ning efektiivsuse tasandil võimalike mõjutusmeetmete vaheliste erisuste tuvastamist. Nii analüüsis autor konkreetseid alaealisi õigusrikkujaid, nende süütegu ja selle tagajärgi (sh menetlust) iseloomustavaid näitajaid, millel on potentsiaalne seos mõjutusvahendi kohaldamise ja toimivusega. Lähtuvalt eelnimetatud eesmärgist, leidis autor vastused ka püstitatud uurimisküsimustele.

Esimene uurimisküsimus eeldas täpsemalt prokuröri otsust piirduda üksnes hoiatusega tingivate tegurite tuvastamist. Kuigi õiguskirjanduses on rõhutatud, et alaealiste õigusrikkujatele rakendatav sekkumismeede peaks olema individuaalselt alaealiste vajadustele vastav, ilmnes juba käesolevas uuringus mõningate tegurite puhul suundumus teatud seaduspärasuseks. Selgus, et üksnes hoiatuse võib tingida eelkõige alaealise vene emakeel, isikuvastane süütegu ning süüteo toimepanemine grupis. Vastavat, kuid vähem olulisemat, suundumust nähtus ka mitteõppivate või -töötavate ja “muu” süüteo toimepannud noorte puhul. Füüsilise kahju tekkimine seevastu vähendab üksnes hoiatusega piirdumise tõenäosust. Teisalt kinnitavad osaliselt nende tegurite võimalikud põhjendused kui ka asjaolu, et ülejäänud tegurid ei avaldanud otsest mõju sekkumismeetme valikule, et konkreetse mõjutusmeetme kohaldamine on individuaalne ja olukorrast lähtuv.

Seejuures täheldas autor aga märkimisväärset vastuolu teooria ja praktika vahel. Nimelt selgus, et noore varasem õigusrikkumine ei välistanud hoiatusega piirdumist, mis on vastuolus õiguskirjanduses viidatuga. Teisisõnu on eelduseks, et noore õigusrikkumisele on õigustatud reageerida hoiatusega vaid esmakordsete ja kergemate süütegude puhul. Uuringu tulemused lükkavad selle eelduse aga ümber. Selline tulemus tekitab omakorda küsitavust vastava otsuse põhjendustes, kuivõrd kõige leebemat sekkumist rakendatakse olukorras, kus eelnev(ad) mõjutusvahend(id) ei ole näidanud efektiivsust. Võimalike põhjuste üle on autor arutlenud, kuid üldiselt viitavad need siiski taaskord tõdemusele, et mõjutusmeetme rakendamine on niivõrd individuaalne.

Teise uurimisküsimuse vastuseks ehk mõjutusvahendite efektiivsuse osas leidis autor peamiselt, et nii üksnes hoiatus kui hoiatus koos muu asjakohase kohustusega on üldjuhul tõendanud enda efektiivsust ja seega põhjendatud eelistused karistamisele. Nii on enamikel

juhtudel olnud prokuröride otsused kummagi mõjutusvahendi rakendamise osas õigustatud. Küll aga ei jäänud olemata juhte, kus vastavad mõjutusmeetmed ilmestasid ebaefektiivsust ning seda mitte üksnes uue kuriteo toimepanemise fakti tõttu, vaid arvestades ka korduvrikkumiste liiki, raskust ja arvu.

Lisaks esines teatud seoseid konkreetsete analüüsitavate tegurite ja hoiatuse, sh koos muu asjakohase kohustusega, kohaldamisele järgnevalt esinenud retsidiivsuse määrade vahel, mis sisustavad omakorda mõjutusvahendite efektiivsust. Nii selgus peamiselt, et retsidiivsusriski suurenemisega seostus alaealise kokkupuude sõltuvusainetega, mille puhul on seega olulisem kaaluda hoiatamise või muu asjakohase kohustuse põhjendatust. Veel järeldas autor, et mõjutusvahendite efektiivsuse vähenemist ilmestas isikuvastaste tegude seos suurema retsidiivsusega ning vastupidiselt efektiivsuse suurenemist näitas grupiviisiliste tegude seos väiksema retsidiivsusega. Ühtlasi esines suundumus, et meeste puhul võivad hoiatus ja muu asjakohane kohustus olla efektiivsemad kui naiste puhul. Need tulemused aga vajaksid täiendavate uuringute abil kinnitust.

Veelgi täpsemalt selgus, et üksnes hoiatusega piirdumisel oli prokuröride siseveendumus sagedamini õige ja vastav otsus tulemuslikum kui täiendavalt muu asjakohase kohustuse rakendamisel. Seejuures täheldab autor siiski võimalust, mille kohaselt võisid prokurörid eksida üksnes sobiva sekkumisviisi valikuga, mis ei tähenda aga rakendatud meetme üldist ebaefektiivsust. Sarnaselt mõjutusmeetmete kohaldamisele võib ka nende efektiivsus olla individuaalne. Teisalt on tähelepanuväärne, et juhtudel, mil mõjutusvahend osutus siiski konkreetse alaealise puhul ebaefektiivseks (sh põhjusel, et tegemist ei olnud sobiva sekkumismeesetega), ei olnud enamasti vastav hinnang tingitud üksnes korduvrikkumise faktist, vaid ka muudest retsidiivsust sisustavatest näitajatest. See tähendab, et enamasti ei ole nendes olukordades mõjutusmeede mingilgi määral avaldanud mõju alaealise retsidiivsusriski vähendamisele, mis tähtsustab sobivate meetmete kohaldamise vajalikkust. Seejuures väärib autori hinnangul erilist tähelepanu koolikohustuse rakendamine, eriti kinnisesse lasteasutusse suunamine, lisaks hoiatusele.

Täiendavate uuringute vajadus tuleneb peamiselt töö käigus ilmnenud probleemist, mille kohaselt ei olnud võimalik mitmeid tegureid regressioonimudelisse lisada. Seetõttu ei olnud võimalik hinnata ka nende individuaalpanust mõjutusmeetme valikutele või efektiivsusele. Probleemile leiab mitmeid võimalikke põhjuseid, sealhulgas nii tegurite mudeldamisel perfektse eraldatuse tekkimine kui ka vastava info puudumise suur hulk. Autori hinnangul vajaksid eelkõige siinkohal edasist uurimist alaealise käitumist ja teda ümbritsevat keskkonda iseloomustavate tegurite mõju, kuivõrd teooria kohaselt on tegemist võimalike retsidiivsusriski

ilmestavate teguritega (nt probleemne käitumine, ebaedu koolis jne). Samuti väärivad põhjalikumat uurimist kinnitust leidnud suundumuste tagamaad, milleni käesoleva töö eesmärk ei küündinud. Näiteks, mis põhjustel tingib venekeelne emakeel suurema tõenäosusega üksnes hoiatuse kui tegemist ei ole noore abivajaduse indikaatoriga.

Niisiis, kuigi uurimusest ei tulene liialt põhjanevaid järeldusi on need siiski olulised prokuratuurile, kelle jaoks oli lahtine hoiatamise efektiivsuse küsimus ning millele käesolev magistr töö vastuseid annab. Täpsemalt edastab uuring prokuröridele mõttekohti, mille osas tasub edaspidi alaealiste õigusrikkujate hoiatamisel, sh muu asjakohase kohustusega, tähelepanu pöörata. Vältimaks praktika vastuolu teooriaga ja selle ühtlustamiseks, teeb autor ka ettepaneku määratleda prokuröridele üldisemaid juhiseid selle kohta, mis juhtudel tuleb kõne alla üksnes hoiatusega piirdumine ja millal tuleks kindlasti lisada ka vähemalt muu asjakohane kohustus. Muu hulgas võiksid juhistes nähtuda näitlikustavad olukorrad, kus hoiatusega piirdumine on õigustatud juhtudel, kus alaealine on pannud toime varasemalt õigusrikkumisi.

Seejuures, kuigi on varasemaid uuringuid Eestis alaealistele kohaldatavate mõjutusvahendite teemal, keskenduvad need enamasti laiemalt taastava õiguse kontseptsioonile. Seega ei ole süvitsi igat mõjutusmeetet uuritud, millele aga käesoleva uurimusega on algus tehtud. Lisaks leidis analüüsis peamiselt kinnitust, et Eesti kriminaalsüsteemi arengusuund alaealiste õigusrikkujate suhtes on positiivne. Nimelt on prokuröride otsused olnud suures osas õigustatud ja tulemuslikud vastava mõjutusmeetme valikul, mis on ühtlasi prokuratuurile oluline teadmine. Kuigi uurimus on üksnes Põhja Ringkonnaprokuratuuri põhine, on selle tulemused väärtuslikud ka teiste ringkondade prokuratuuriasutustele. Uuringut silmas pidades on võimalik kõikjal praktikas pöörata tähelepanu võimalikele probleemidele seoses mõjutusmeetmete rakendamise ja efektiivsusega. Nii rõhutab uurimus ka vajadusele teha sobiva sekkumisviisi valikul õige otsus kohustuse intensiivsuse osas, kuivõrd vastavate meetmete varieeruvus on suur ning ulatub üksnes hoiatamisest kuni kinnisesse lasteasutusse suunamiseni.

Viimaks avas uurimus mitmeid suuniseid edaspidisteks uuringuteks, kuivõrd andmete analüüsi käigus selgusid teatud piirid, mida tulevikus täpsemate ja sisukamate tulemuste saavutamiseks arvesse võtta. Nii on üldisem autori soovitus teha tulevikus suurema valimiga uuring, mis võimaldaks vaadelda tegureid, mille jaoks käesolevas töös oli liiga vähe teavet. Samuti oleks nii teooria kui praktika huvides otstarbekas uurida lisaks Põhja Ringkonnaprokuratuurile ka teisi ringkondi ning vastavaid tulemusi omavahel võrrelda, kuivõrd mõjutusmeetmete valik, sagedus ja efektiivsus võib nende puhul erineda.

IMPLEMENTATION AND EFFECTIVENESS OF WARNINGS TO DETER JUVENILE OFFENDERS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

SUMMARY

The Estonian legal system has increasingly moved towards resocializing juvenile offenders rather than punishing them. Thus, in the case of juvenile offenders, the aim is focused entirely on their rehabilitation, leaving punishment as a last resort. Consequently, when resolving criminal cases involving minors, priority is given to their needs and character, determining the appropriate form of intervention selected. The purpose of rehabilitation in Estonia also requires that criminal proceedings involving juvenile offenders be resolved primarily at the level of the prosecutor's office to avoid the negative effects of court proceedings and punishment.

However, little attention has been paid in the literature to which elements of intervention are most effective as alternatives to punishment. In particular, the effectiveness of a warning as a possible means of influence is questionable, mainly because assessing its adequacy in advance can be difficult and misleading. Furthermore, minors may need more support for guidance towards law-abiding behavior due to their insufficient social skills and coping mechanisms. A warning itself does not actively help anyone, but merely makes it clear that the offense committed is not acceptable in society. In this regard, § 201(2) of the Estonian Code of Criminal Procedure provides for the possibility for the prosecutor to issue only a warning in the case of a juvenile.

Nevertheless, a warning also lies in other, broad-based obligations. For example, § 201(2)(6) of the Code of Criminal Procedure provides for the possibility of imposing “other appropriate obligations”. This, in turn, provides a wide range of options for approaching the juvenile by his or her needs and allowing him or her to actively participate in remedying the offense. Any measure chosen by the prosecutor may be used for this purpose. To limit the scope of this thesis, the author therefore only discusses the other appropriate obligation in addition to the warning, leaving aside other more specific measures available under the Code of Criminal Procedure (e.g., community service). Given the objective of rehabilitating minors and the specific nature and scope of coercive measures, it is important to examine the circumstances that lead to the use of cautions without further measures in practice. In addition, the effectiveness of such measures, i.e., whether their preference over actual punishment is justified, also needs to be clarified.

The purpose of this study is to identify possible factors that are considered when terminating criminal proceedings against juvenile offenders in comparison with other relevant obligations, and to examine the effectiveness of the corresponding measures of influence. This also allows for more general conclusions to be drawn about the correctness of prosecutors' internal convictions when choosing a means of influence. Therefore, the study provides answers to two questions:

- 1) What circumstances cause a prosecutor to decide to issue only a warning to juvenile offenders?
- 2) Is a warning, including in combination with other relevant obligations, an effective measure, and to what extent do the corresponding measures differ in terms of their effectiveness?

First, the author provides an overview of the current system of sanctions and the grounds for punishment in Estonia. This is followed by a focus on the special treatment of juvenile offenders and an explanation of the reasons for juvenile criminal behavior that are considered in choosing the appropriate measure of intervention. Finally, the author discusses more specifically the nature of warnings and other relevant obligations, as the study is limited to these means of influence. The theoretical overview is based on relevant legal literature, current legislation, commentaries on legislation, and case law. Additionally, the author focuses on academic articles and studies concerning the implementation and effectiveness of cautioning measures, as well as the risk factors for recidivism, thereby elaborating on factors that may influence the choice or effectiveness of intervention measures.

The author then analyzes the potential factors that cause prosecutors to issue only warnings to juvenile (i.e., aged 14–17) offenders and the effectiveness of both warnings alone and warnings combined with other appropriate obligations in practice. In this study, "effectiveness" is defined as the absence of recidivism, as is done in different studies. In addition, the author further defines recidivism by the type, severity, number, and time interval of reoffenses, observing whether the crime became more serious over time compared to the initial offense.

The author collected data from 134 criminal cases in 2021 and 2022 where a juvenile offender was given only a warning or, in addition, another appropriate obligation. More specifically, the author collected necessary information from both the orders terminating the criminal proceedings and the statements of the juveniles and their legal representatives. The relevant data is available in the Prosecutor's Office Information System (PRIS) database, to which the

author was granted access due to her internship and work as a consultant at the Northern District Prosecutor's Office, which is also the only region covered by the study.

The data analysis methods used are descriptive statistics and regression analysis, for which the author used SPSS 30.0 software. The author uses descriptive statistics to identify juveniles, their crimes, and procedural factors that may warrant only a warning, which are then verified using regression analysis. First, the model shows whether any factors make it more likely that the prosecutor will decide to give only a warning instead of imposing additional relevant obligations on the juvenile. Second, it shows whether these factors are associated with recidivism when these measures are imposed. In addition, the model determines whether the result is statistically significant or not. Finally, the effectiveness of the measures of influence is analyzed more specifically using substantive indicators of recidivism, thereby also revealing possible differences in the level of effectiveness of these measures.

The study finds that the prosecutor's decision to issue a warning was more likely when the juvenile's native language was Russian, the offense was committed against a person or in a group. A similar, but less significant, trend was also apparent in the case of juveniles who were not in education or employment and who had committed "other" offenses, which were not against person or property. Physical harm, on the other hand, only reduced the likelihood of a warning being issued. Nevertheless, the possible reasons for these factors, as well as the fact that the other factors did not have a direct impact on the choice of intervention measure, confirm that the implementation of a specific measure is individual and depends on the situation.

However, the author noted a significant discrepancy between theory and practice, as it was found that a juvenile's previous offense did not preclude the use of a warning. This is contrary to the understanding in legal literature, according to which a warning should only be given in cases of first-time and minor offenses. This result in turn raises questions about the reasoning behind the decision, as the mildest intervention is applied in a situation where previous measures have not been effective. The author has discussed the possible reasons for this, but in general, they point once again to the fact that the application of coercive measures is highly individual.

Furthermore, it was found that both a warning alone and a warning combined with other appropriate obligations have generally proven to be effective and therefore justify their preference over punishment. Thus, in most cases, the decisions of prosecutors to apply either measure were justified. However, there were cases where the measures proved ineffective, not

only because a new crime was committed, but also because of the type, severity, and number of these reoffenses.

Moreover, there were certain links between specific factors analyzed and the recidivism rates that followed the application of measures, which in turn reflect the effectiveness of these measures. It was mainly found that an increased risk of recidivism was associated with a minor's exposure to addictive substances, in which case, it is more important to consider the justification for a warning or other appropriate obligation in that sense. The author also concluded that the effectiveness of measures was reduced by the link between crimes committed against person and higher recidivism rates, while the link between group behavior and lower recidivism rates showed that these measures were more effective. There was also a tendency for warnings and other appropriate obligations to be more effective for men than for women. However, these results need to be confirmed by further research.

Overall, it became clear that in cases where only a warning was given, the internal conviction of prosecutors was more often correct and the decision more effective than when other appropriate obligations were imposed. In the case of other appropriate obligations, however, it should be noted that prosecutors may have simply erred in choosing the appropriate form of intervention, which does not mean that the specific measure was generally ineffective. Therefore, like the implementation of measures of influence, their effectiveness may also vary from case to case. It is noteworthy that in cases where the measure proved ineffective for a specific juvenile, other additional indicators of recidivism were present in addition to the fact of reoffending. This implies that, in most cases, the measure did not have any effect on reducing the risk of recidivism among reoffenders, which highlights the importance of applying appropriate measures in the first place. In the author's opinion, particular attention should be paid to the enforcement of compulsory education, especially when it involves placement in juvenile institutions, as juveniles subject to such measures were most likely to reoffend.

Although the present study does not provide overly fundamental conclusions, they are nevertheless important for the prosecutors, for whom the question of the effectiveness of warnings was open, to which this study provides answers. More specifically, the study provides prosecutors with insights into areas that deserve attention in the future when cautioning juvenile offenders, including the imposition of other relevant obligations. However, several factors (e.g., behavioral and environmental) that could not be included in the regression model and therefore could not be analyzed in this thesis require further research.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Abivajava lapse sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus. Sotsiaalkindlustusamet. – <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/abivajava-lapse-sotsiaalse-rehabilitatsiooni-teenus#teenusele-suunamine> (09.02.2025).
2. Ahven, A., Roots, A., Sööt, M.-L. Retsidiivsus Eestis 2017. Kriminaalpoliitika uuringud nr 27. Tallinn: Justiitsministeerium 2018. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/retsidiivsuseestis_2017.pdf (25.01.2025).
3. Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium 2010. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/retsidiivsus_eestis_justiitsministeerium_2010.pdf (25.01.2025).
4. Ashworth, A., Kelly, R. Sentencing Criminal Justice. 7. Ed. London: Hart publishing 2021.
5. Beardslee, J. jt. Under the Radar or Under Arrest: How Is Adolescent Boys' First Contact With the Juvenile Justice System Related to Future Offending and Arrests? – Law and Human Behavior 2019/43(4).
6. Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 10 (2007): Children's rights in juvenile justice, CRC/C/GC/10. – <https://www.refworld.org/legal/general/crc/2007/en/43085> (15.04.2025).
7. Demuth, S., Brown, S. L. Family Structure, Family Processes, and Adolescent Delinquency: The Significance of Parental Absence Versus Parental Gender. – Journal of Research in Crime and Delinquency, 2004/41 (1).
8. Diversion of Children in Conflict with the Law from Formal Judicial Proceedings in Europe and Central Asia. UNICEF 2022. – https://www.unicef.org/eca/media/27691/file/Five%20Advocacy%20Briefs%20on%20Child%20Justice%20%26%20Child%20Friendly%20Justice%3A%20Diversion%20measures.pdf?utm_source=chatgpt.com (08.02.2025).
9. Dölling, D. jt. Is Deterrence Effective? Results of a Meta-Analysis of Punishment. – European Journal on Criminal Policy and Research 2009/15.
10. Ginter, J., Sootak, J. Alaealiste karistusõiguse reform Eestis: materiaalõigus, menetlus ja sotsiaaltöö. – Juridica 2019/3.
11. Geluk, C. A. M. L. jt. Identifying Children at Risk of Problematic Development: Latent Clusters Among Childhood Arrestees. – Journal of Abnormal Child Psychology 2013/42 (4).

12. Hallevy, G. The Right to Be Punished. Modern Doctrinal Sentencing. Heidelberg: Springer 2013.
13. Hoeve, M. jt. Long-Term Effects of Parenting and Family Characteristics on Delinquency of Male Young Adults. – European Journal of Criminology 2007/4 (2).
14. Johanson, A. Taastava õiguse taskuraamat. Tallinn: Sotsiaalkindlustusamet 2022. – <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/taastavoigus#lisainfo> (23.01.2025).
15. Junger-Tas, J., Dünkel, F. (toim.) Reforming Juvenile Justice. New York: Springer 2009.
16. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. 453 SE. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/56a447c6-1e2a-4243-a488-4647f80062eb/> (25.01.2025).
17. Kiris, R., Pikamäe, P., Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Karistusõiguslikud sanktsioonid ja nende kohaldamine. Tallinn: Juura 2017.
18. Kuritegevus Eestis 2023. Kuritegevuse statistika. Justiitsministeerium. – <https://www.justdigi.ee/kuritegevus2023/vangistus/> (29.01.2025).
19. Kury, H., Redo, S., Shea, E. (toim). Women and Children as Victims and Offenders: Background, Prevention, Reintegration. Switzerland: Springer 2016.
20. Leibling, A., Maruna, S., McAra, L. (toim). The Oxford Handbook of Criminology. 6. Ed. Oxford: Oxford University Press 2017.
21. Markina, A. jt. Noorte õigusrikkujate uuring. Tartu: RAKE 2021. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/rake_2021._noorte_oigusrikkujate_uuring.pdf (25.01.2025).
22. Markina, A., Saar, J. Alaealiste hälbekäitumine Eestis, Tšehhis ja Ungaris: rahvusvaheline self-report-meetodil tehtud delinkventsuse uuring (ISRD-2). – Juridica 2009/7.
23. Nahkur-Tammiksaar, D., Pern, T., Uku, H. Alaealiste kokkupuude kriminaalmenetlusega. Prokuratuuri aastaraamat 2023. – <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2023/alaealiste-kokkupuude-kriminaalmenetlusega> (25.03.2025).
24. Novak, A., Hartsell, E. Does Speed Matter? The Association Between Case Processing Time in Juvenile Court and Rearrest. – Criminal Justice Policy Review 2021/33 (3).
25. Ohvriabi seaduse eelnõu. 702 SE. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/60f3902f-47aa-43c5-b28f-88101027e454/> (29.01.2025).

26. Pärn, M. Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine. Prokuratuuri aastaraamat 2018. – <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2018/alaealiste-õigusrikkujate-erikohtlemine> (27.01.2025).
27. Pegu, C. Identifying risk factors associated with juvenile offenders' recidivism in India: a theoretical understanding. – Humanities, Arts and Social Sciences Studies 2021/21 (2).
28. Raturi, S., Rastogi, S. Sociological theories of juvenile delinquency: A criminological perspective. – International Journal of Health Sciences 2022/6 (S3).
29. Reinson, H. jt. Alaealiste õigusrikkumistele suunatud lühisekkumiste analüüs. Lõpparuanne. Tallinn: Kantar Emor 2021. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealiste_rikk_sekk_lopparuanne_2021_emor_avaldamiseks.pdf (03.02.2025).
30. Rutter, M., Tizard, J., Whitmore, K. Education, Health and Behaviour. London: Longmans 1970.
31. Saar, J. Alaealiste kasvatus- ja karistusasutuste kasvandike hilisemad kriminaalsed karjäärid. – Juridica 2003/10.
32. Sepp, H. Ohtlikkuse arvestamine karistuse mõistmisel kohtupraktikas. – Juridica 2008/8.
33. Shanley, P. The Formal Cautioning Of Juvenile Offenders. – Irish Jurist 1970/5 (2).
34. Smith, D. J. The effectiveness of the juvenile justice system. – Criminology and Criminal Justice 2005/5 (2).
35. Soo, A., Markina, A., Tee, K. Karistus kui tasumine, karistus kui preventsioon: millised karistuse eesmärgid “töötavad”? – Juridica 2022/9-10.
36. Sootak, J., Pikamäe, P. (koost). Karistusseadustik. Komm vlj. 5. vlj. Tallinn: Juura 2021.
37. Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 2015.
38. Zehr, H. Little Book of Restorative Justice. Good Books 2002.
39. Taastava õiguse kontseptsioon 2021. Kriminaalpoliitika. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/taastava-oiguse-kontseptsioon> (26.01.2025).
40. Wang, J. J., Weatherburn, D. Are police cautions a soft option? Reoffending among juveniles cautioned or referred to court. – Journal of Criminology 2018/52(3).
41. Wilson, H. A., Hoge, R. D. The Effect of Youth Diversion Programs on Recidivism: A Meta-Analytic Review. – Criminal Justice and Behavior 2012/40 (5).

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

42. Alaealise mõjutusvahendite seadus. – RT I, 25.10.2017, 4.

- 43. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
- 44. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
- 45. Karistusseadustik. – RT I, 12.12.2024, 6.
- 46. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 12.12.2024, 7.
- 47. Lapse õiguste konventsioon. – RT II 1996, 16, 56.
- 48. Ohvriabi seadus. – RT I, 06.01.2023, 1.
- 49. 11. mai 2016 Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) nr 2016/800, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise. – ELT L 132.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

- 50. RKKKo 23.10.2024, 4-24-1237.
- 51. RKKKo 03.12.2014, 3-1-1-81-14.
- 52. RKKKo 16.03.2015, 3-1-1-10-15.
- 53. RKKKo 22.03.2011, 3-1-1-13-11.
- 54. RKKKo 14.06.2006, 3-1-1-43-06.
- 55. RKKKo 24.04.2006, 3-1-1-14-06.
- 56. RKKKo 07.12.2007, 3-1-1-76-07.

KASUTATUD ANDMEBAASID

- 57. PRIS – Prokuratuuri infosüsteem.